Godina LVII Broj 9 - 10 rujan-listopad / septembar-oktobar Sarajevo, 2026.

PRAVNA MISAO

časopis za pravnu teoriju i praksu

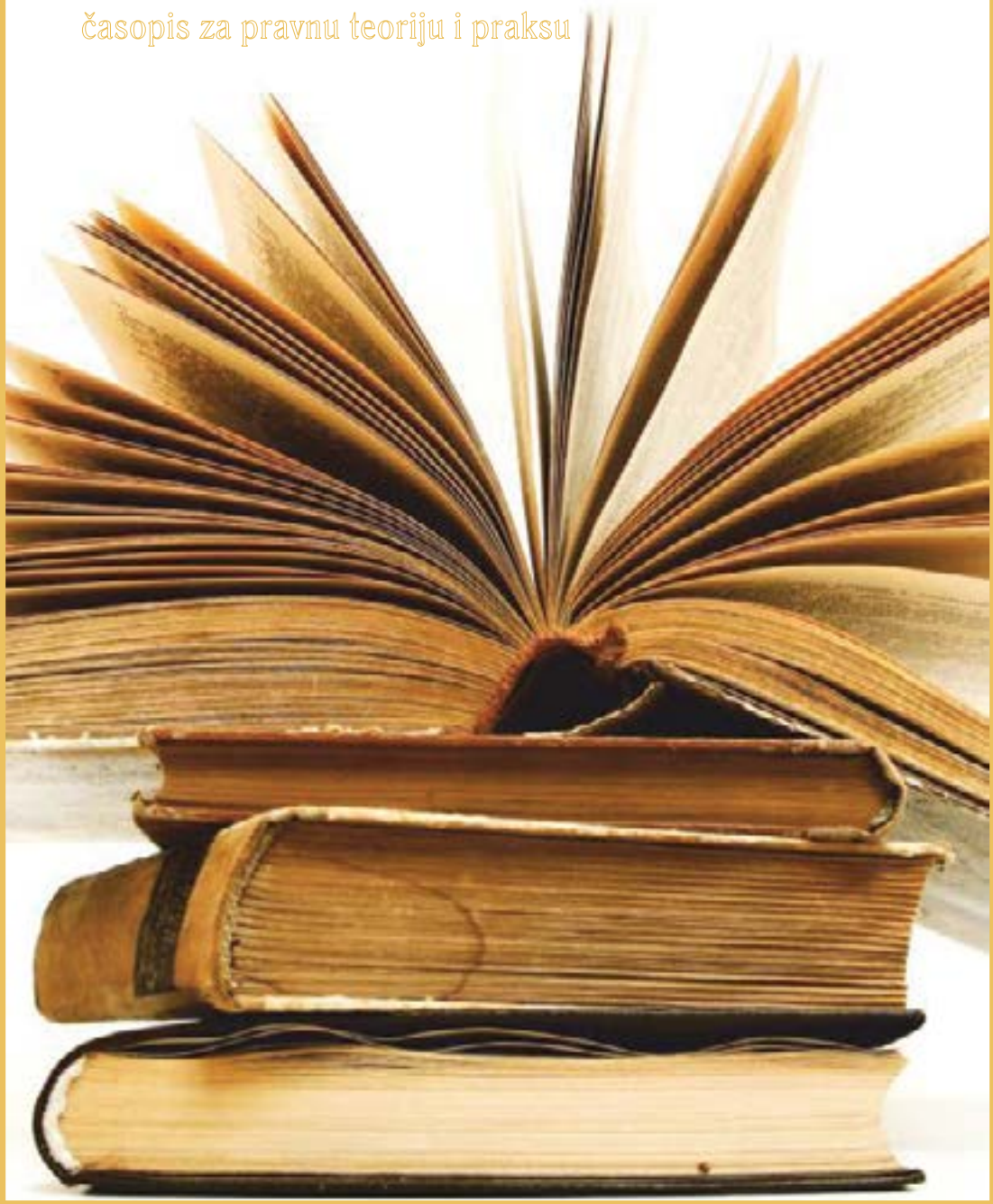

ČASOPIS ZA PRAVNU TEORIJU I PRAKSU

PRAVNA MISAO

9 – 10
rujan – listopad / septembar – oktobar
Sarajevo 2026.

Izdavač: BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO PRAVDE
ZAVOD ZA JAVNU UPRAVU
ISSN 0555-0092
ID 4200785450004
UPLATU UPUTITI NA: Federalno ministarstvo financija/finansija
Union Banka dd Sarajevo
Transakcijski račun: 102-050-00001066-98
Budžetska organizacija: 1501001
Vrsta prihoda: 722597
Općina: 077
ADRESA REDAKCIJE: Federalno ministarstvo pravde
Zavod za javnu upravu
Sarajevo, Ul. Valtera Perića 15
Tel.: +387 33 975 712, fax: +387 33 975 743
Email: pravna.misao@fmp.gov.ba

GODIŠNJA PRETPLATA:	Za organe i organizacije na teritoriji BiH	120,00 KM
	Za pojedince	100,00 KM
	Za studente i neuposlene	50,00 KM
	Za inostranstvo	200,00 KM

www.fmp.gov.ba
Časopis "**PRAVNA MISAO"** upisan je u evidenciju javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta, pod brojem 727 od 23.10.1997. godine.

Glavna i odgovorna urednica: prof. em. dr. Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ

Izvršni urednik: Ivan MILIĆEVIĆ

Redakcija časopisa:
Prof. dr. Zlatko BRKIĆ, doc. dr. Enver IŠERIĆ, prof. dr. Alena JURIĆ, prof. dr. Cvija JURKOVIĆ, prof. dr. Denis PAJIĆ, prof. dr. Meliha POVLAKIĆ, Krešimir ZUBAK

Međunarodni redakcijski odbor:
prof. dr. Tomislav BORIĆ (Pravni fakultet Univerziteta u Grazu),
prof. dr. Katja FILIPČIČ (Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani),
prof. dr. Ivan KOPRIĆ (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu),
prof. dr. Jelena SIMIĆ (Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu)

Produkcija: Federalno ministarstvo pravde

Štampa: "Štamparija Fojnica" d.d.
Za štampariju: Senad Sabanović
DTP: Ivica Božić
Grafičko rješenje: Ice-net d.o.o. Sarajevo

Tiraž: 50 primjeraka
Časopis izlazi dvomjesečno.
Časopis "Pravna misao" indeksira se u bazama ERICH PLUS i Legal Source (EBSCOhost), a uvršten je i u Ulrichweb Global Serials Directory.

SADRŽAJ

Uvodna riječ glavne urednice 5

PRETHODNO SAOPĆENJE

Sandra Miletić — Penološke i kriminološke karakteristike dugotrajnih kazni zatvora s posebnim osvrtom na Crnu Goru 8

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

Maja Mirković — Pravo nerođenog djeteta na život u kontekstu prava na abortus 41

Lejla Ćeranić — Pristup međunarodnopravnoj zaštiti: Ka postepenom spajanju ljudskih prava i prava izbjeglica 68

MEĐUNARODNE PROJEKTNE AKTIVNOSTI

Nasir Muftić — „PREUZIMANJE PRAVNE STEČEVINE EVROPSKE UNIJE KOJA SE ODNOSI NA REGULACIJU DIGITALNIH TEHNOLOGIJA U BOSNI I HERCEGOVINI (DIGEUBIH)" - Izvještaj realizacije projekta 112

PRIKAZ

Hajrija Sijerčić-Čolić — XXIV savjetovanje iz krivičnopravne oblasti „SAVREMENI IZAZOVI KRIVIČNOG PRAVOSUĐA U BOSNI I HERCEGOVINI" 127

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine (Miodrag N. Simović) 132
Evropski sud za ljudska prava (Harun Išerić) 154
Sud Evropske unije (Nasir Muftić) 162
Upute za autore 173

CONTENTS

Foreword of editor in chief 5

PRIOR COMMUNICATION

Sandra Miletić — Penological and Criminological Characteristics of Long-Term Prison Sentences, with a Special Focus on Montenegro 8

SCIENTIFIC REVIEW

Maja Mirković — The unborn child's right to life in the context of the right to abortion 41

Lejla Ćeranić — Access to International Legal Protection: Towards a Gradual Convergence of Human Rights and Refugee Law 68

INTERNATIONAL PROJECT ACTIVITIES

Nasir Muftić — "ADOPTION OF THE EUROPEAN UNION ACQUIS COMMUNAUTAIRE RELATING TO THE REGULATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA (DIGEUBIH)" – Project Implementation Report 112

REVIEW

Hajrija Sijerčić-Čolić — 24th Conference on Criminal Law "CONTEMPORARY CHALLENGES TO CRIMINAL JUSTICE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA". 127

COURT PRACTICE

Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina (Miodrag N. Simović) 132
European Court of Human Rights (Harun Išerić) 154
Court of European Union (Nasir Muftić) 162
Instructions for authors 173

UVODNA RIJEČ GLAVNE UREDNICE

Poštovane čitateljice i poštovani čitatelji!

Redakcija časopisa „Pravna misao“ preporučuje vam sljedeće radove koji su našli svoje mjesto u dvobroju 9-10/26.

U članku pod naslovom „Penološke i kriminološke karakteristike dugotrajnih kazni zatvora s posebnim osvrtom na Crnu Goru“ (prethodno saopćenje) autorica analizira specifičnosti dugotrajnih kazni lišenja slobode uzimajući u obzir da je riječ o jednom od najsloženijih pitanja savremene penologije i kriminalne politike, s obzirom da se njima istovremeno ostvaruju zahtjevi zaštite društva, izražavanja društvene osude i postupanja prema osuđenim osobama tokom dugog perioda zatvaranja. Rad analizira pojam, svrhu i penološke karakteristike dugotrajnih kazni zatvora, s posebnim osvrtom na normativni i institucionalni okvir Crne Gore. Metodološki, rad se zasniva na analizi relevantne naučne literature, međunarodnih standarda, krivičnog zakonodavstva Crne Gore i dostupnih institucionalnih izvještaja koji se odnose na izvršenje krivičnih sankcija. Posebna pažnja posvećena je položaju osuđenih osoba, režimu života u zatvoru, psihološkim i socijalnim posljedicama dugotrajnog lišenja slobode, kao i pitanju recidivizma, uslovnog otpusta i postpenalne reintegracije. U radu se ukazuje da dugotrajne kazne zatvora zahtijevaju individualizovan pristup, jasno planiranje tretmana, očuvanje ljudskog dostojanstva osuđenih osoba i funkcionalnu povezanost zatvorskog sistema sa službama podrške nakon izlaska na slobodu.

Članak pod naslovom „Pravo nerođenog djeteta na život u kontekstu prava na abortus“ (pregledni naučni rad) obrađuje rasprave o početku života čovjeka, pravu na život prema međunarodnim dokumentima za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, uz prikaz pozitivnopravnih rješenja o uslovima i postupcima za prekid trudnoće, kao i inkriminacija protivpravnog prekida trudnoće i krivičnopravne zaštite u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine. Autorica navodi da ni u jednom dijelu ljudske stvarnosti nema toliko kontradiktornosti kao kad je riječ o pravu na život. Zaključuje da su se oduvijek vodile rasprave o tome da li se o fetusu može govoriti kao o osobi u nastajanju od samog začeća. U spor o tome u kojoj razvojnoj fazi i iz kojeg

razloga život poprima vrijednost uključuju se i različite zagovaračke grupe, s jedne strane protivnici abortusa („*pro-life*"), koji se zalažu za veće zakonske restrikcije ili čak za potpunu zabranu abortusa, dok su s druge strane oni koji se protive bilo kakvim zakonskim restrikcijama i pozivaju se na pravo žene na izbor („*pro-choice*"). Također, u radu se predstavljaju najvažniji slučajevi pred Evropskim sudom za ljudska prava kada je riječ o pravu nerođenog djeteta na život u kontekstu prava na abortus.

U radu pod naslovom „Pristup međunarodnopravnoj zaštiti: Ka postepenom spajanju ljudskih prava i prava izbjeglica" (pregledni naučni rad) ističe se da sukobi širom svijeta imaju za posljedicu sve veći broj izbjeglica, zbog čega to postaje globalno pitanje koje uključuje cijelu međunarodnu zajednicu. Danas je zaštita izbjeglica postala glavni problem s kojim se suočavaju države, međunarodne organizacije i druge agencije za izbjeglice, tako da se može smatrati kontinuiranom karakteristikom međunarodnog života u ovom vijeku. Autorica ističe da se zaštita izbjeglica postepeno pomjerila s uskog fokusa na određivanje statusa ka širem razumijevanju ukorijenjenom u univerzalnom ljudskom dostojanstvu i temeljnim pravima. S tim u vezi je i osnovna hipoteza ovog rada: prava izbjeglica ne postoje kao alternativa ili u konkurenciji s općim ljudskim pravima, već su kao rezultat postepenog normativnog procesa, postali toliko blisko međuzavisni i isprepleteni da je sada praktično nemoguće odvojiti jedno od drugog. Poseban naglasak je stavljen na izbor međunarodnih dokumenata koji se smatraju centralnim u izučavanju problematike međunarodnopravne zaštite izbjeglica. A pažnja je, između ostalog, posvećena i analizi principa zabrane vraćanja (*non-refoulement*), koji predstavlja najčvršću vezu između zaštite izbjeglica i međunarodnog prava o ljudskim pravima.

U rubrici *Međunarodne projektne aktivnosti* objavljujemo izvještaj o realizaciji naučnoistraživačkog projekta „Preuzimanje pravne stečevine Evropske unije koja se odnosi na regulaciju digitalnih tehnologija u Bosni i Hercegovini (DIGEUBIH)", koji je proveden na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu uz finansijsku podršku Ministarstva za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo. Projekat, čiji su nosioci mladi naučnici i istraživači, imao je za cilj doprinijeti razumijevanju procesa preuzimanja digitalne pravne stečevine Evropske unije u pravni sistem Bosne i Hercegovine, s fokusom na regulaciju umjetne inteligencije, digitalne imovine i digitalnih platformi.

Časopis donosi i prikaz XXIV savjetovanja iz krivičnopravne oblasti pod nazivom „SAVREMENI IZAZOVI KRIVIČNOG PRAVOSUĐA U BOSNI I HERCEGOVINI“, koje je održano u Neumu, od 3. do 6. juna 2026.

U rubrici koja je posvećena sudskoj praksi, u ovom dvobroju su za proučavanje pripremljene izabrane odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, Evropskog suda za ljudska prava i Suda Evropske unije.

Glavna i odgovorna urednica
Prof. em. dr. Hajrija Sijerčić-Čolić

Penološke i kriminološke karakteristike dugotrajnih kazni zatvora sa posebnim osvrtom na Crnu Goru

prethodno saopćenje

Sandra Miletić*

UDK 343.8(497.16)

Sažetak

Dugotrajne kazne zatvora predstavljaju jedno od najsloženijih pitanja savremene penologije i kriminalne politike, jer se njima istovremeno ostvaruju zahtjevi zaštite društva, izražavanja društvene osude i postupanja prema osuđenim licima tokom izrazito dugog perioda lišenja slobode. Rad analizira pojam, svrhu i penološke karakteristike dugotrajnih kazni zatvora, s posebnim osvrtom na normativni i institucionalni okvir Crne Gore. Metodološki, rad se zasniva na analizi relevantne naučne literature, međunarodnih standarda, krivičnog zakonodavstva Crne Gore i dostupnih institucionalnih izvještaja koji se odnose na izvršenje krivičnih sankcija. Posebna pažnja posvećena je položaju lica koja izdržavaju dugotrajnu kaznu zatvora, režimu života u zatvoru, psihološkim i socijalnim posljedicama dugotrajnog lišenja slobode, kao i pitanju recidivizma, uslovnog otpusta i postpenalne reintegracije. U radu se ukazuje da dugotrajne kazne zatvora zahtijevaju individualizovan pristup, jasno planiranje tretmana, očuvanje ljudskog dostojanstva osuđenih lica i funkcionalnu povezanost zatvorskog sistema sa službama podrške nakon izlaska na slobodu.

Ključne riječi:

dugotrajna kazna zatvora, penologija, kriminologija, međunarodni dokumenti, zatvorski sistem, uslovni otpust, recidivizam, Crna Gora

* Master psihologije, studentkinja doktorskih studija Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

1. UVOD

Dugotrajna kazna zatvora, pored kazne doživotnog zatvora u pravnim sistemima koji je poznaju, predstavlja jednu od najtežih vrsta zatvorske kazne koja se može izreći punoljetnim učiniocima najtežih krivičnih djela.[1] Njena težina ne proizilazi samo iz dužine trajanja lišenja slobode, nego i iz činjenice da ona duboko zadire u život osuđenog lica, njegov porodični status, socijalne veze, radne navike, psihološko stanje i mogućnost kasnije reintegracije u zajednicu. Zbog toga se dugotrajne kazne zatvora ne mogu posmatrati isključivo kao pitanje krivičnopravnog odgovora na teška krivična djela, nego i kao pitanje načina na koji država organizuje izvršenje kazne, štiti sigurnost društva i istovremeno poštuje ljudsko dostojanstvo osuđenog lica.

U savremenom krivičnom pravu i penologiji dugotrajne kazne zatvora imaju posebnu težinu jer se na njima najjasnije prelamaju različite svrhe kažnjavanja. S jedne strane, njihovo izricanje povezano je s potrebom zaštite društva od najtežih oblika kriminaliteta, izražavanjem društvene osude i ostvarivanjem generalne i specijalne prevencije. S druge strane, njihovo izvršenje otvara pitanje granica državne prinude, uslova života u zatvoru, prava osuđenih lica, individualizacije tretmana, očuvanja mentalnog zdravlja i pripreme za mogući izlazak na slobodu. Upravo zbog toga kazna dugotrajnog zatvora zahtijeva posebno pažljivo normativno uređenje i profesionalno upravljanje tokom izvršenja kazne.[2]

Za razliku od kratkotrajnih kazni zatvora, kod kojih se penološki tretman često ograničava na kratki institucionalni boravak i osnovnu pripremu za otpust, dugotrajna kazna zatvora zahtijeva dugoročno planiranje. Takvo planiranje obuhvata procjenu rizika, klasifikaciju osuđenog lica, određivanje sigurnosnog režima, uključivanje u radne, obrazovne i tretmanske aktivnosti, održavanje porodičnih i socijalnih veza, praćenje ponašanja tokom izdržavanja kazne i razmatranje mogućnosti uslovnog otpusta kada su za to

[1] Council of Europe. (2003) *Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners*. Strasbourg: Council of Europe, Appendix, tačka 1. Preporuku Rec(2003)23 usvojio je Komitet ministara Vijeća Evrope 9. oktobra 2003. godine, a odnosi se na upravljanje izvršenjem kazne doživotnog zatvora i drugih dugotrajnih kazni zatvora. U daljem tekstu: Preporuka Rec(2003)23.

[2] Council of Europe. (2020) *Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules*. Strasbourg: Council of Europe. Evropska zatvorska pravila predstavljaju skup standarda Vijeća Evrope o postupanju prema licima lišenim slobode i organizaciji zatvorskog sistema. U daljem tekstu: Evropska zatvorska pravila

ispunjeni zakonski uslovi. Ukoliko takav pristup izostane, postoji opasnost da kazna dugotrajnog zatvora proizvede posljedice koje prevazilaze samu svrhu kažnjavanja, posebno u vidu institucionalizacije, pasivizacije, slabljenja socijalnih veza, narušavanja mentalnog zdravlja i otežane reintegracije nakon izlaska na slobodu.[3]

Poseban značaj ove teme proizlazi iz činjenice da se dugotrajne kazne zatvora nalaze na granici između krivičnopravne represije i penološke odgovornosti države. Država ima pravo i dužnost da najteže oblike kriminaliteta sankcioniše strožim kaznama. Međutim, to pravo ne oslobađa državu obaveze da kaznu izvršava u skladu s domaćim zakonodavstvom, međunarodnim standardima, principom humanog postupanja i zabranom nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja. Dugotrajna kazna zatvora zbog toga ne smije biti svedena na puko fizičko zadržavanje osuđenog lica u zatvoru tokom više decenija, nego mora biti povezana sa jasnim režimom postupanja, sigurnosnom procjenom i realnom mogućnošću promjene ponašanja.[4]

U Crnoj Gori ova tema ima dodatnu važnost zbog postojanja kazne dugotrajnog zatvora kao posebne vrste kazne. Krivični zakonik Crne Gore razlikuje kaznu zatvora i kaznu dugotrajnog zatvora. Kazna zatvora može trajati najduže dvadeset godina, dok se kazna dugotrajnog zatvora može izreći u trajanju od trideset do četrdeset godina, uz određena zakonska ograničenja u pogledu lica kojima se takva kazna može izreći.[5] Time crnogorski krivičnopravni sistem dugotrajnu kaznu zatvora određuje kao izuzetnu kaznu za najteže oblike kriminaliteta, ali istovremeno pred zatvorski sistem postavlja zahtjev da razvije poseban pristup njenom izvršenju.

Predmet ovog rada su penološke i kriminološke karakteristike dugotrajnih kazni zatvora, s posebnim osvrtom na pravni i institucionalni okvir Crne Gore. Cilj rada je da se, kroz analizu relevantnih međunarodnih standarda,

---

[3] Fazel, S., Hayes, A. J., Bartellas, K., Clerici, M. i Trestman, R. (2016) „Mental health of prisoners: prevalence, adverse outcomes, and interventions", *The Lancet Psychiatry*, Vol. 3, br. 9/2016, str. 871.

[4] United Nations General Assembly. (2015) *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners - the Nelson Mandela Rules*. New York: United Nations. Pravila Nelsona Mandele predstavljaju revidirana Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za postupanje sa zatvorenicima, usvojena Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 70/175 od 17. decembra 2015. godine. U daljem tekstu: Pravila Nelsona Mandele.

[5] Krivični zakonik Crne Gore, „Službeni list Republike Crne Gore", br. 70/2003, 13/2004 i 47/2006, i „Službeni list Crne Gore", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021, 144/2021 i 145/2021, član 35.

naučne literature, krivičnog zakonodavstva i institucionalnih pokazatelja, ukaže na osnovne izazove koje dugotrajne kazne zatvora proizvode u pogledu svrhe kažnjavanja, zatvorskog režima, položaja osuđenih lica, psiholoških i socijalnih posljedica, recidivizma i postpenalne reintegracije.

Rad polazi od stanovišta da se dugotrajna kazna zatvora ne može pravilno razumjeti samo kroz njeno trajanje. Njena suština ogleda se u načinu izvršenja, kvalitetu tretmana, stepenu individualizacije, mogućnosti napredovanja u režimu i postojanju jasne veze između zatvora, uslovnog otpusta i podrške nakon izlaska na slobodu. Zbog toga se u radu dugotrajna kazna zatvora posmatra istovremeno kao krivičnopravna sankcija, penološki izazov i kriminološki relevantan faktor koji može uticati na buduće ponašanje osuđenog lica.

Metodološki, rad je zasnovan na analizi naučne literature iz oblasti penologije, kriminologije, krivičnog prava i zatvorskih studija, kao i na analizi relevantnih međunarodnih standarda i institucionalnih izvještaja koji se odnose na izvršenje kazne zatvora i položaj lica lišenih slobode. U dijelu koji se odnosi na Crnu Goru, posebna pažnja posvećena je krivičnom zakonodavstvu, izvještajima nadležnih institucija i dostupnim statističkim pokazateljima o zatvorskoj populaciji i kapacitetima zatvorskog sistema. Takav pristup omogućava da se dugotrajne kazne zatvora sagledaju ne samo normativno, nego i u širem institucionalnom i praktičnom kontekstu.

2. POJAM DUGOTRAJNE KAZNE ZATVORA U MEĐUNARODNIM STANDARDIMA I KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU CRNE GORE

Pojam dugotrajne kazne zatvora nije potpuno jedinstveno određen u svim pravnim sistemima. U pojedinim državama dugotrajnom kaznom smatra se svaka kazna zatvora koja prelazi određeni vremenski prag, dok se u drugim sistemima dugotrajni zatvor propisuje kao posebna vrsta kazne za najteža krivična djela. Zbog toga se ovaj pojam mora posmatrati u dva međusobno povezana značenja. Prvo značenje je penološko i odnosi se na svaku kaznu zatvora čije trajanje, zbog dužine institucionalnog boravka, stvara posebne rizike i potrebe u pogledu tretmana osuđenog lica. Drugo značenje je krivičnopravno i zavisi od toga da li konkretno nacionalno zakonodavstvo poznaje dugotrajni zatvor kao posebnu vrstu kazne.

U međunarodnim standardima naglasak nije samo na formalnom trajanju kazne, nego i na načinu njenog izvršenja. Preporuka Rec(2003)23 o

upravljanju zatvorskim administracijama u odnosu na osuđenike na doživotni zatvor i druge zatvorenike koji izdržavaju dugotrajne kazne polazi od toga da se posebna pažnja mora posvetiti licima koja izdržavaju kaznu zatvora od pet ili više godina.[6] Takav pristup ne znači da se svaka kazna zatvora od pet godina u nacionalnom pravu mora nazivati dugotrajnom kaznom zatvora, nego da se već kod takvog trajanja kazne javljaju posebni penološki zahtjevi. Oni se odnose na individualno planiranje izdržavanja kazne, održavanje sigurnosti, sprečavanje negativnih posljedica dugotrajnog boravka u zatvoru, očuvanje porodičnih i socijalnih veza, te pripremu osuđenog lica za mogući povratak u zajednicu.

Evropski standardi izvršenja kazne zatvora zasnivaju se na principu da se lica lišena slobode moraju tretirati uz poštovanje njihovog ljudskog dostojanstva. Taj princip je posebno važan kod dugotrajnih kazni zatvora, jer dug boravak u zatvoru povećava opasnost od institucionalizacije, gubitka samostalnosti, narušavanja mentalnog zdravlja i slabljenja socijalnih veza. Evropska zatvorska pravila zahtijevaju da se zatvorski režim organizuje tako da omogućava sigurnost, red, svrsishodne aktivnosti, zdravstvenu zaštitu, kontakt s vanjskim svijetom i pripremu za otpuštanje.[7] Takvi standardi ne ukidaju kazneni karakter zatvora, ali sprečavaju da izvršenje kazne preraste u postupanje koje bi bilo nespojivo s ljudskim dostojanstvom.

Slično polazište imaju i Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za postupanje sa zatvorenicima, poznata kao Pravila Nelsona Mandele. Ona utvrđuju da se prema zatvorenicima mora postupati s poštovanjem njihovog urođenog dostojanstva i vrijednosti kao ljudskih bića, da niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili drugom okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju, te da zatvorski sistem treba nastojati da, koliko je moguće, smanji razlike između života u zatvoru i života na slobodi.[8] Ovi standardi imaju poseban značaj za lica koja izdržavaju dugotrajne kazne zatvora jer njihovo svakodnevno iskustvo kazne traje godinama ili decenijama, pa kvalitet zatvorskog režima neposredno utiče na njihovo psihičko stanje, ponašanje, sigurnosni rizik i sposobnost kasnije reintegracije.

U pravnom sistemu Crne Gore dugotrajna kazna zatvora ima jasno normativno značenje. Krivični zakonik Crne Gore propisuje kaznu zatvora i kaznu dugotrajnog zatvora kao dvije vrste kazni lišenja slobode. Kazna zatvora

6 Preporuka Rec(2003)23., Tačka 1.

7 Council of Europe. (2020), Evropska zatvorska pravila.

8 Pravila Nelsona Mandele, pravila 1-5.

ne može biti kraća od trideset dana niti duža od dvadeset godina. Kazna dugotrajnog zatvora može trajati od trideset do četrdeset godina i može se propisati samo za najteža krivična djela, pri čemu ne može biti propisana kao jedina kazna za određeno krivično djelo.[9] Time zakonodavac kaznu dugotrajnog zatvora određuje kao izuzetnu krivičnu sankciju, rezervisanu za najteže oblike kriminaliteta i najteži stepen krivične odgovornosti.

Posebna ograničenja u pogledu izricanja kazne dugotrajnog zatvora pokazuju da crnogorsko krivično zakonodavstvo ovu kaznu tretira kao krajnju mjeru. Ona se ne može izreći licu koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršilo dvadeset jednu godinu života, niti licu kojem je u vrijeme izvršenja krivičnog djela uračunljivost bila bitno smanjena.[10] Ova ograničenja imaju važnu penološku i krivičnopravnu funkciju. Ona potvrđuju da se dugotrajna kazna zatvora ne posmatra samo kroz težinu izvršenog djela, nego i kroz ličnost učinioca, njegovu zrelost, sposobnost shvatanja značaja djela i mogućnost da se na njega utiče drugim krivičnim sankcijama.

Normativno razlikovanje kazne zatvora i kazne dugotrajnog zatvora u Crnoj Gori ima neposredne posljedice za izvršenje krivičnih sankcija. Lice osuđeno na dugotrajnu kaznu zatvora ne nalazi se u istom penološkom položaju kao lice osuđeno na kratku ili srednje dugu kaznu zatvora. Kod takvog osuđenog lica potrebno je planirati znatno duži institucionalni boravak, dugoročnije sigurnosne procjene, postepeno uključivanje u tretmanske aktivnosti i očuvanje realne motivacije za zakonito ponašanje. Ako se izvršenje dugotrajne kazne zatvora ne planira na taj način, kazna može izgubiti svoju resocijalizacijsku dimenziju i svesti se na puko trajanje lišenja slobode.

Uslovni otpust je posebno značajan za razumijevanje dugotrajne kazne zatvora. Krivični zakonik Crne Gore predviđa mogućnost da se osuđeno lice uslovno otpusti nakon što izdrži dvije trećine kazne, ako se na osnovu njegovog ponašanja tokom izdržavanja kazne može osnovano očekivati da do isteka vremena za koje je kazna izrečena neće učiniti novo krivično djelo.[11] Kod kazne dugotrajnog zatvora ova mogućnost ima posebnu težinu, jer osuđenom licu ostavlja pravno predvidivu perspektivu da njegovo ponašanje, odnos prema tretmanu, radnim obavezama, disciplini i izvršenom krivičnom djelu može biti relevantno za kasniju odluku o puštanju na slobodu. Time se uslovni otpust ne može posmatrati kao puka pogodnost, nego kao važan

[9] Krivični zakonik Crne Gore, član 35.
[10] Krivični zakonik Crne Gore, član 35.
[11] Krivični zakonik Crne Gore, član 37.

instrument upravljanja dugotrajnim kaznama i motivisanja osuđenih lica na promjenu ponašanja.

Iz navedenog proizlazi da pojam dugotrajne kazne zatvora ima šire značenje od samog broja godina koje osuđeno lice treba provesti u zatvoru. U penološkom smislu, dugotrajna kazna zatvora predstavlja poseban režim odgovornosti države prema licu koje je lišeno slobode na duži vremenski period. U krivičnopravnom smislu, ona predstavlja najstrožiji oblik vremenski određene kazne zatvora u sistemima koji ne poznaju ili ne primjenjuju doživotni zatvor. U crnogorskom kontekstu, njena posebnost proizlazi iz činjenice da je zakonom izdvojena od opšte kazne zatvora i propisana u trajanju od trideset do četrdeset godina. Upravo zbog toga njeno izvršenje zahtijeva poseban spoj sigurnosti, individualizovanog tretmana, zaštite ljudskog dostojanstva i pripreme za moguću reintegraciju.

3. SVRHA KAŽNJAVANJA I PENOLOŠKI ZNAČAJ DUGOTRAJNIH KAZNI ZATVORA

Svrha kažnjavanja u savremenom krivičnom pravu ne može se svesti samo na odmazdu za učinjeno krivično djelo. Kazna ima više međusobno povezanih funkcija: izražava društvenu osudu zbog povrede zaštićenih vrijednosti, utiče na učinioca da ubuduće ne čini krivična djela (specijalna prevencija), djeluje preventivno na druge potencijalne učinioce (generalna prevencija) i doprinosi zaštiti društva. U krivičnom zakonodavstvu Crne Gore ove funkcije su normativno izražene kroz svrhu kažnjavanja, koja obuhvata sprečavanje učinioca da čini krivična djela, uticaj na druge da ne čine krivična djela, izražavanje društvene osude, jačanje morala i učvršćivanje obaveze poštovanja zakona.[12]

Kod dugotrajnih kazni zatvora odnos između navedenih svrha postaje posebno složen. Što je kazna duža, to je izraženija njena retributivna i zaštitna funkcija, ali se istovremeno otvara pitanje kako očuvati njen rehabilitacijski smisao. Ako se dugotrajna kazna zatvora posmatra samo kao sredstvo izolacije učinioca iz društva, tada se zanemaruje činjenica da veliki broj osuđenih lica, nakon određenog perioda, može steći pravo na uslovni otpust ili se, po isteku kazne, vratiti u zajednicu. Zbog toga penološki pristup dugotrajnim kaznama mora povezati zaštitu društva sa dugoročnim tretmanom osuđenog lica.

[12] Krivični zakonik Crne Gore, član 32.

Dugotrajna kazna zatvora posebno naglašava potrebu za ravnotežom između sigurnosti i rehabilitacije. Sigurnost je nesporno važna, jer se ova kazna najčešće propisuje za najteža krivična djela i za učinioce koji su svojim ponašanjem ozbiljno povrijedili osnovne društvene vrijednosti. Međutim, sigurnost se ne ostvaruje samo fizičkim odvajanjem osuđenog lica od društva. Ona se ostvaruje i kroz stabilan zatvorski režim, predvidljiva pravila, profesionalan odnos službenika prema osuđenim licima, adekvatnu procjenu rizika, individualni tretman i postupnu pripremu za izlazak na slobodu. Dugotrajna kazna zatvora zato zahtijeva dugoročno upravljanje, a ne samo dugotrajno zatvaranje.

U penološkom smislu, jedna od najvećih opasnosti dugotrajne kazne zatvora jeste gubitak motivacije osuđenog lica. Lice koje se suočava s kaznom od više decenija može razviti osjećaj da njegovo ponašanje tokom izdržavanja kazne nema stvarni značaj. Takav osjećaj može dovesti do pasivnosti, otpora prema tretmanu, narušavanja discipline ili povlačenja iz socijalnih odnosa. Zbog toga je važno da zatvorski sistem uspostavi jasne faze izvršenja kazne, da osuđenom licu omogući uključivanje u rad, obrazovanje, psihosocijalni tretman i druge korisne aktivnosti, te da njegov napredak bude prepoznat kroz promjene u režimu i eventualno kasnije odlučivanje o uslovnom otpustu.[13]

Rehabilitacija kod dugotrajnih kazni zatvora ne znači umanjivanje težine učinjenog krivičnog djela. Naprotiv, ona podrazumijeva da se i prema licima osuđenim za najteža krivična djela mora postupati na način koji ostavlja mogućnost promjene. Takav pristup ne isključuje odgovornost, nego je čini sadržajnijom. Osuđeno lice treba biti suočeno s posljedicama vlastitog djela, ali istovremeno mora imati mogućnost da kroz tretman, rad, obrazovanje i stabilne odnose u zatvoru razvija sposobnost poštovanja pravila i života bez činjenja novih krivičnih djela.

Savremeni međunarodni standardi posebno naglašavaju da izvršenje kazne zatvora mora biti usmjereno ka reintegraciji osuđenih lica u društvo, kada je takva reintegracija pravno i stvarno moguća. Pravila Nelsona Mandele polaze od toga da svrha kazne zatvora nije samo odvajanje učinioca od društva, nego i zaštita društva od kriminaliteta, što se najbolje postiže ako se period lišenja slobode iskoristi za pripremu osuđenog lica za povratak u zajednicu.[14] Ovaj princip posebno je važan kod dugotrajnih kazni, jer se bez planskog tretmana i pripreme za izlazak rizik od neuspješne reintegracije povećava.

[13] Preporuka Rec(2003)23, tačke 3-8.
[14] Pravila Nelsona Mandele, pravilo 4.

U pogledu generalne prevencije, dugotrajne kazne zatvora imaju simboličku i odvraćajuću funkciju. One šalju poruku da društvo na najteže oblike kriminaliteta odgovara najstrožim zakonskim mjerama. Ipak, njihov preventivni efekat ne treba posmatrati pojednostavljeno. Samo povećanje dužine kazne ne znači nužno i veći stepen odvraćanja od kriminaliteta. Na odluku potencijalnog učinioca utiču brojni faktori, uključujući vjerovatnoću otkrivanja djela, efikasnost krivičnog postupka, socijalne okolnosti, lične osobine i kriminogene faktore. Zbog toga se dugotrajne kazne zatvora ne mogu posmatrati kao jedini ili glavni instrument prevencije, nego kao dio šire kriminalne politike koja uključuje i prevenciju kriminaliteta, efikasno pravosuđe, tretman u zatvoru i postpenalnu podršku.[15]

Specijalna prevencija kod dugotrajnih kazni zatvora ima dva nivoa. Prvi nivo odnosi se na fizičko sprečavanje osuđenog lica da tokom izdržavanja kazne čini krivična djela u zajednici. Drugi nivo odnosi se na uticaj kazne i tretmana na promjenu ponašanja osuđenog lica. Ovaj drugi nivo je penološki mnogo zahtjevniji. On podrazumijeva da se dug period izdržavanja kazne ne smije pretvoriti u vrijeme bez sadržaja, nego u strukturiran proces u kojem se procjenjuju potrebe osuđenog lica, razvijaju njegove radne i socijalne sposobnosti, tretiraju zavisnosti ili drugi problemi ako postoje, održavaju porodični kontakti i gradi realan plan života nakon otpusta.

Dugotrajne kazne zatvora posebno otvaraju pitanje humanosti izvršenja kazne. Humanost ne znači blagost prema učiniocu, nego zakonito, dostojanstveno i profesionalno postupanje tokom izvršenja kazne. I najteža kazna mora se izvršavati u okvirima prava. U tom smislu, zabrana mučenja, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja predstavlja granicu koju država ne smije preći ni kada se radi o licima osuđenim za najteža krivična djela. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kroz zabranu mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja, postavlja obavezu državama da uslovi lišenja slobode budu takvi da ne poništavaju dostojanstvo lica lišenog slobode.[16]

Penološki značaj dugotrajnih kazni zatvora ogleda se i u tome što one zahtijevaju stabilan i profesionalan zatvorski sistem. Takav sistem mora

[15] Tonry, M. (2018) „Deterrence and the death penalty", u: Nagin, D. S., Cullen, F. T. i Jonson, C. L. (ur.) *Deterrence, Choice, and Crime: Contemporary Perspectives*. New York: Routledge, str. 150. Ovdje se opšti zaključci o ograničenjima odvraćajućeg efekta strogih kazni koriste samo kao teorijski okvir za razumijevanje generalne prevencije, a ne kao direktna analiza crnogorskog sistema.

[16] Evropska konvencija o ljudskim pravima.

raspolagati dovoljnim brojem obučenih službenika, stručnim osobljem, jasnim pravilima klasifikacije, funkcionalnim tretmanskim programima, dostupnom zdravstvenom zaštitom i mehanizmima unutrašnjeg i vanjskog nadzora. Bez toga dugotrajna kazna zatvora može postati izvor dodatnih problema: pogoršanja mentalnog zdravlja, nasilja u zatvoru, radikalizacije, pasivizacije i ozbiljnih teškoća prilikom kasnijeg povratka u zajednicu.

U Crnoj Gori se svrha dugotrajne kazne zatvora mora posmatrati u vezi sa opštom svrhom krivičnih sankcija, ali i u vezi sa realnim kapacitetima zatvorskog sistema. Ako se kazna dugotrajnog zatvora propisuje i izriče kao izuzetno stroga kazna, onda izvršni sistem mora imati posebne programe za lica koja će u zatvoru provesti više decenija.

To uključuje individualne planove postupanja, dugoročno praćenje ponašanja, psihološku i socijalnu podršku, zdravstvenu zaštitu, radno angažovanje, obrazovne mogućnosti i jasne kriterije za napredovanje u režimu. Samo na taj način dugotrajna kazna zatvora može zadržati legitimitet kao krivičnopravna sankcija i istovremeno izbjeći da se pretvori u kaznu bez penološkog sadržaja.

Iz svega navedenog proizlazi da dugotrajna kazna zatvora ima višestruku funkciju. Ona izražava društvenu osudu, štiti društvo, ostvaruje preventivnu funkciju i istovremeno zahtijeva ozbiljan rehabilitacijski pristup. Njena težina ne oslobađa državu obaveze da kaznu izvršava zakonito, humano i planski. Naprotiv, što je kazna duža i stroža, to je veća odgovornost zatvorskog sistema da spriječi nepotrebne štetne posljedice, očuva red i sigurnost, te osuđenom licu pruži realnu mogućnost da tokom izdržavanja kazne pokaže promjenu u ponašanju.

4. POLOŽAJ I REŽIM ŽIVOTA LICA KOJA IZDRŽAVAJU KAZNU DUGOTRAJNOG ZATVORA

Položaj lica koja izdržavaju kaznu dugotrajnog zatvora uređuje se normama krivičnog prava, posebno izvršnog krivičnog prava, koji stavljaju akcenat na zaštitu njihovih ljudskih prava. Posmatrano sa aspekta ljudskih prava polazi od činjenice da osuđeno lice, iako lišeno slobode, zadržava sva prava koja mu nisu zakonito ograničena samom prirodom kazne i odlukom nadležnog organa.[17]

[17] Evropska zatvorska pravila, pravilo 1-2.

Kod dugotrajnih kazni zatvora položaj osuđenog lica posebno je osjetljiv zbog trajanja kazne. Dug boravak u zatvoru mijenja svakodnevni ritam života, slabi neposrednu vezu sa porodicom i zajednicom, ograničava radne i obrazovne mogućnosti, a kod pojedinih osuđenih lica može dovesti do gubitka osjećaja lične odgovornosti i samostalnosti. Zbog toga režim izvršenja kazne dugotrajnog zatvora ne smije biti zasnovan samo na sigurnosnom nadzoru. On mora sadržavati planiran i stručan tretman, prilagođen dužini kazne, ličnosti osuđenog lica, vrsti krivičnog djela, procjeni rizika i mogućnosti njegovog postepenog napredovanja.

Jedno od osnovnih načela savremenog izvršenja kazne zatvora jeste individualizacija. Ona podrazumijeva da se prema svakom osuđenom licu izrađuje plan postupanja koji uzima u obzir njegove lične karakteristike, ranije ponašanje, kriminogene potrebe, zdravstveno stanje, porodične okolnosti, stepen rizika i mogućnosti uključivanja u radne, obrazovne ili tretmanske aktivnosti. Kod lica koja izdržavaju dugotrajne kazne zatvora individualizacija ima još veći značaj, jer se plan izvršenja kazne ne može svesti na kratkoročne mjere. Naprotiv, on mora biti zamišljen kao dugotrajan proces koji se periodično preispituje i prilagođava promjenama u ponašanju i potrebama osuđenog lica.[18]

Sigurnosna klasifikacija predstavlja važan dio režima života u zatvoru. Ona omogućava da se osuđena lica rasporede u odgovarajuće ustanove, odjeljenja ili režime, u skladu s procijenjenim stepenom rizika. Kod lica osuđenih na dugotrajne kazne zatvora postoji opasnost da se sama dužina kazne automatski poistovjeti s trajno visokim sigurnosnim rizikom. Takav pristup nije opravdan. Dužina kazne jeste važan faktor, ali ne smije biti jedini kriterij. Sigurnosna procjena mora biti individualna, stručna i periodično provjeravana. U suprotnom, lice koje tokom vremena pokazuje stabilno ponašanje i prihvata tretmanske aktivnosti može ostati u neopravdano restriktivnom režimu, što umanjuje motivaciju i otežava resocijalizaciju.

Režim života lica koja izdržavaju dugotrajnu kaznu zatvora mora obuhvatiti svrsishodne dnevne aktivnosti. Rad, obrazovanje, stručno osposobljavanje, sportske, kulturne i tretmanske aktivnosti nisu sporedni elementi zatvorskog života, nego važna sredstva održavanja discipline, psihološke stabilnosti i socijalnih vještina. Osuđeno lice koje godinama boravi u zatvoru bez sadržajnog dnevnog rasporeda izloženo je većem riziku pasivizacije,

[18] Preporuka Rec(2003)23, tačke 3-8.

konflikata, povlačenja i gubitka sposobnosti za funkcionisanje izvan institucije. Zbog toga međunarodni standardi naglašavaju da se zatvorski režim treba organizovati tako da osuđenim licima omogući aktivnosti koje doprinose njihovom razvoju, odgovornosti i pripremi za život nakon otpusta.[19]

Posebno važan dio položaja osuđenih lica jeste kontakt s vanjskim svijetom. Održavanje porodičnih veza ima značajnu zaštitnu funkciju, naročito kod dugotrajnih kazni zatvora. Porodica može biti izvor emocionalne podrške, motivacije za zakonito ponašanje i oslonac u procesu reintegracije. Međutim, duga kazna često dovodi do slabljenja ili prekida porodičnih odnosa. Djeca odrastaju, partnerski odnosi se mijenjaju, roditelji stare, a osuđeno lice postepeno gubi svakodnevnu ulogu koju je imalo prije zatvora. Zbog toga zatvorski sistem treba, u granicama sigurnosti i zakona, omogućiti redovne posjete, komunikaciju i druge oblike održavanja veza sa porodicom i zajednicom.[20]

Zdravstvena zaštita, uključujući zaštitu mentalnog zdravlja, ima posebno mjesto u režimu izvršenja dugotrajnih kazni zatvora. Lica koja u zatvoru provode više decenija izložena su produženom institucionalnom stresu. Kod njih se mogu razviti ili pogoršati depresivna stanja, anksioznost, poremećaji prilagođavanja, zavisnosti, psihosomatske tegobe i drugi zdravstveni problemi. Zbog toga zdravstvena zaštita u zatvoru ne smije biti samo reakcija na akutne probleme. Ona mora obuhvatiti redovno praćenje, preventivni rad, psihološku podršku, tretman zavisnosti i dostupnost specijalističke pomoći kada je potrebna. Pravila Nelsona Mandele jasno polaze od toga da zatvorenici moraju imati pristup zdravstvenoj zaštiti bez diskriminacije i na nivou koji je uporediv s dostupnom zdravstvenom zaštitom u zajednici.[21]

Profesionalni odnos zatvorskog osoblja prema osuđenim licima ima presudan značaj za kvalitet režima. U zatvorima u kojima se izvršavaju dugotrajne kazne zatvora, osoblje ne obavlja samo nadzornu funkciju. Ono svakodnevno učestvuje u održavanju sigurnosti, prepoznavanju promjena u ponašanju, sprečavanju konflikata, usmjeravanju osuđenih lica i stvaranju institucionalne atmosfere. Kvalitet komunikacije između osoblja i osuđenih lica može smanjiti napetosti i povećati osjećaj predvidljivosti i pravičnosti. Takav pristup se u savremenoj penologiji često povezuje s konceptom dinamičke sigurnosti, prema kojem se sigurnost ne zasniva samo na zidovima,

[19] Preporuka Rec(2003)23, tačke 8-10.; Pravila Nelsona Mandele, pravila 4, 64, 91 i 92.
[20] Pravila Nelsona Mandele, pravila 58-63.
[21] Pravila Nelsona Mandele, pravila 24-35.

bravama i nadzoru, nego i na profesionalnim odnosima, poznavanju zatvorske populacije i pravovremenom reagovanju na rizike.[22]

Kod dugotrajnih kazni zatvora posebno je važno pitanje napredovanja kroz režim. Ako osuđeno lice zna da dobro ponašanje, rad, obrazovanje, učešće u tretmanu i poštovanje pravila mogu dovesti do povoljnijeg režima, veća je vjerovatnoća da će razviti odgovorniji odnos prema izvršenju kazne. Suprotno tome, ako se režim ne mijenja bez obzira na ponašanje osuđenog lica, zatvorski sistem šalje poruku da napor i promjena nemaju stvarnog značaja. Takav pristup je penološki štetan, jer smanjuje motivaciju i može doprinijeti institucionalnoj pasivnosti. Zbog toga dugotrajne kazne zatvora zahtijevaju jasne, zakonite i predvidljive kriterije za promjene režima.

U crnogorskom kontekstu, pitanje režima života lica koja izdržavaju dugotrajnu kaznu zatvora mora se posmatrati u okviru ukupnog sistema izvršenja krivičnih sankcija. Zatvorski sistem Crne Gore obuhvata različite organizacione jedinice namijenjene izvršenju kazni i mjera lišenja slobode, uključujući ustanove za izvršenje dužih i kraćih kazni, pritvorske jedinice i druge dijelove sistema. Pri tome je potrebno jasno razlikovati položaj osuđenih lica koja izdržavaju kaznu zatvora od položaja pritvorenih lica, jer pritvor nije kazna, nego mjera obezbjeđenja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku i nesmetanog vođenja postupka. Miješanje ovih pojmova može dovesti do pogrešnih zaključaka o stvarnom položaju lica u zatvorskom sistemu.

Upravo zbog toga analiza dugotrajnih kazni zatvora u Crnoj Gori ne smije biti svedena samo na broj lica koja izdržavaju takve kazne. Potrebno je razmotriti da li sistem raspolaže dovoljnim kapacitetima za individualni tretman, da li postoji dovoljan broj stručnih radnika, da li su osuđenim licima dostupne radne i obrazovne aktivnosti, kakav je pristup psihološkoj i zdravstvenoj zaštiti, te da li postoje jasni kriteriji za promjenu režima i pripremu za eventualni uslovni otpust. Dugotrajna kazna zatvora je, po svojoj prirodi, test funkcionalnosti cijelog sistema izvršenja krivičnih sankcija.

Posebnu pažnju treba posvetiti činjenici da se problemi zatvorskog sistema ne odražavaju jednako na sve kategorije lica lišenih slobode. Prenatrpanost pojedinih odjeljenja, nedostatak osoblja ili nedostatak svrsishodnih aktivnosti mogu posebno teško pogoditi lica koja su u restriktivnijim režimima ili u dužem institucionalnom boravku. Zbog toga se međunarodni izvještaji koji ukazuju na materijalne uslove, organizaciju režima i postupanje prema

[22] Evropska zatvorska pravila, pravila 51-52.

licima lišenim slobode moraju pažljivo analizirati, uz jasno razlikovanje da li se odnose na pritvorena lica, osuđena lica ili obje kategorije.[23]

Izvršenje dugotrajne kazne zatvora mora, dakle, biti zasnovano na ravnoteži između sigurnosti, discipline, tretmana i zaštite prava osuđenih lica. Takva ravnoteža nije jednostavna, jer se radi o licima osuđenim za najteža krivična djela i o kaznama koje traju više decenija. Ipak, upravo zbog težine te kazne državni organi imaju povećanu odgovornost da spriječe proizvoljnost, pasivizaciju i nehumane uslove izvršenja. Dugotrajna kazna zatvora može biti legitimna samo ako se izvršava na način koji je zakonit, profesionalan, nadziran i usmjeren ka smanjenju rizika, a ne samo ka dugotrajnoj izolaciji osuđenog lica.

5. PSIHOLOŠKE, SOCIJALNE I INSTITUCIONALNE POSLJEDICE DUGOTRAJNOG ZATVORA

Dugotrajna kazna zatvora ne proizvodi posljedice samo u pravnom smislu, kao oblik lišenja slobode izrečen pravosnažnom sudskom odlukom. Ona istovremeno proizvodi duboke psihološke, socijalne i institucionalne posljedice koje se razvijaju postepeno, tokom višegodišnjeg ili višedecenijskog boravka u zatvoru. Upravo zbog toga dugotrajni zatvor zahtijeva drugačiji penološki pristup u odnosu na kazne zatvora u kraćem trajanju. Kod kazni u kraćem trajanju glavni izazov često se odnosi na brzu procjenu potreba i pripremu za izlazak, dok se kod dugotrajnih kazni postavlja pitanje kako očuvati psihičku stabilnost, socijalne veze, osjećaj odgovornosti i sposobnost osuđenog lica da nakon dugog perioda institucionalnog života ponovo funkcioniše u zajednici.

Psihološke posljedice dugotrajnog zatvora najčešće se povezuju s gubitkom autonomije, ograničenjem svakodnevnog odlučivanja, životom u zatvorenoj instituciji, produženom odvojenošću od porodice i neizvjesnošću u vezi s budućnošću. Osuđeno lice u zatvoru gubi veliki dio kontrole nad vlastitim

[23] European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (2023) *Report to the Government of Montenegro on the ad hoc visit to Montenegro carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment from 7 to 13 June 2022*. Strasbourg: Council of Europe. Evropski komitet za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja osnovan je Evropskom konvencijom o sprječavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1987. godine. U nastavku rada koristi se skraćenica: CPT.

životom. Vrijeme, kretanje, kontakti, rad, ishrana i dnevni raspored uređeni su pravilima institucije. Takav oblik života, ako traje godinama, može dovesti do slabljenja inicijative, zavisnosti od institucionalnih pravila, povlačenja u sebe, emocionalnog otupljivanja ili razvoja neprilagođenih obrazaca ponašanja. U literaturi se ovakvi procesi često povezuju s prizonizacijom, odnosno prilagođavanjem zatvorskoj sredini na način koji može otežati kasniji povratak u slobodno društveno okruženje.[24]

Posebno osjetljivo pitanje jeste mentalno zdravlje lica koja izdržavaju dugotrajne kazne zatvora. Istraživanja o mentalnom zdravlju zatvorenika pokazuju da su mentalni poremećaji, zavisnosti, depresivna stanja, anksioznost i drugi psihički problemi češći u zatvorskoj populaciji nego u opštoj populaciji. Kod dugotrajnih kazni zatvora ti rizici mogu biti izraženiji zbog produženog boravka u institucionalnom okruženju, gubitka životnih uloga, slabljenja podrške porodice i ograničenih mogućnosti za ostvarivanje ličnih ciljeva.[25] Zbog toga zatvorski sistem ne smije mentalno zdravlje posmatrati samo kroz prizmu hitnih intervencija, nego kao trajni dio tretmana osuđenih lica.

Dug boravak u zatvoru može uticati i na doživljaj vremena. Za lice koje izdržava kaznu od trideset ili četrdeset godina, vrijeme ne predstavlja samo kalendarsku kategoriju, nego i psihološko opterećenje. Prve godine kazne često su obilježene šokom, poricanjem, ljutnjom ili pokušajem prilagođavanja. Kasnije faze mogu donijeti navikavanje na zatvorski život, ali i gubitak perspektive, naročito ako osuđeno lice ne vidi jasnu vezu između vlastitog ponašanja i mogućnosti promjene režima ili eventualnog uslovnog otpusta. Zato je za dugotrajne kazne posebno važno da se izvršenje kazne podijeli u faze i da svaka faza ima jasnu svrhu.

Socijalne posljedice dugotrajnog zatvora najvidljivije su u odnosima osuđenog lica s porodicom i zajednicom. Dugotrajno odsustvo iz porodice može dovesti do slabljenja bračnih i partnerskih odnosa, prekida roditeljske uloge, emocionalne udaljenosti od djece, gubitka prijateljskih veza i smanjenja podrške nakon izlaska iz zatvora. Osuđeno lice koje je u zatvoru provelo veći dio odraslog života može se po izlasku suočiti s činjenicom da su se porodica,

[24] Sykes, G. M. (1958) *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton: Princeton University Press, str. 63. Iako se radi o starijem djelu, ono se u penološkoj literaturi smatra jednim od klasičnih teorijskih izvora za razumijevanje zatvorske deprivacije i prilagođavanja zatvorskoj sredini.

[25] Fazel, S., Hayes, A. J., Bartellas, K., Clerici, M. i Trestman, R. (2016) „Mental health of prisoners: prevalence, adverse outcomes, and interventions", *The Lancet Psychiatry*, Vol. 3, br. 9/2016, str. 872.

tržište rada, tehnologija, društvene norme i svakodnevni način života značajno promijenili. Zbog toga se reintegracija nakon dugotrajne kazne ne može improvizovati neposredno pred otpust, nego se mora pripremati tokom izvršenja kazne.

Porodični kontakti imaju posebnu važnost za očuvanje socijalnog identiteta osuđenog lica. Posjete, telefonski razgovori, pisma i drugi oblici komunikacije ne predstavljaju samo pogodnosti, nego i mehanizme očuvanja veze osuđenog lica sa svijetom izvan zatvora. Međunarodni standardi zato naglašavaju potrebu da se licima lišenim slobode omogući održavanje kontakta s porodicom i bliskim osobama, osim kada postoje opravdani sigurnosni ili procesni razlozi za ograničenje.[26] Kod dugotrajnih kazni zatvora ova prava imaju dodatnu težinu, jer se bez njih povećava rizik socijalne izolacije i otežava kasniji povratak u zajednicu.

Institucionalne posljedice dugotrajnog zatvora odnose se na način na koji zatvorski sistem upravlja licima koja će u zatvoru provesti izuzetno dug period. Takva lica zahtijevaju stabilan režim, stručni tretman, dugoročno praćenje, zdravstvenu zaštitu i jasne sigurnosne procjene. Ako sistem nema dovoljno stručnog osoblja, radnih i obrazovnih programa, zdravstvenih kapaciteta i mogućnosti za diferencijaciju režima, dugotrajna kazna zatvora može postati teret ne samo za osuđeno lice, nego i za samu instituciju. Zatvor tada rizikuje da postane prostor pasivnog čuvanja ljudi, umjesto institucije koja izvršava kaznu na zakonit, svrhovit i profesionalan način.

Jedan od institucionalnih rizika dugotrajnih kazni zatvora jeste stvaranje zatvorske svakodnevice bez jasnog sadržaja. Kada osuđena lica nemaju mogućnost rada, obrazovanja, stručnog osposobljavanja ili uključivanja u tretmanske programe, zatvorski dan postaje prazan i ponavljajući. Takav režim ne doprinosi ni sigurnosti ni rehabilitaciji. Naprotiv, on može povećati napetost, konflikte, psihičke teškoće i osjećaj besmisla. Zbog toga svrsishodne aktivnosti nisu sporedni element izvršenja kazne, nego jedan od osnovnih uslova za održavanje reda, discipline i psihološke stabilnosti u zatvoru.

Dugotrajni zatvor također može uticati na identitet osuđenog lica. Osoba koja godinama živi u ulozi zatvorenika može postepeno izgubiti druge društvene uloge: ulogu roditelja, partnera, radnika, člana zajednice ili samostalnog pojedinca. Ako zatvorski sistem ne podstiče očuvanje pozitivnih identitetskih elemenata, osuđeno lice može prihvatiti zatvorski identitet kao

[26] Pravila Nelsona Mandele, pravila 58-63.

dominantan. To može olakšati prilagođavanje zatvorskoj sredini, ali otežati život na slobodi. Zato tretman kod dugotrajnih kazni mora podsticati odgovornost, samopoštovanje, radne navike, socijalne vještine i sposobnost donošenja odluka u skladu sa zakonom.

Posebnu pažnju treba posvetiti starijim osuđenim licima i licima koja tokom izdržavanja dugotrajne kazne zatvora stare u zatvorskom sistemu. Kod njih se, pored opštih posljedica dugotrajnog zatvora, javljaju i zdravstveni problemi povezani sa životnom dobi, smanjena radna sposobnost, veće potrebe za medicinskom njegom i drugačije potrebe u pogledu svakodnevnog funkcionisanja. Zatvorski sistem koji izvršava dugotrajne kazne mora biti pripremljen i za ovu dimenziju, jer kazna od trideset ili četrdeset godina često znači da će osuđeno lice značajan dio starosti provesti u zatvoru.

Pitanje samopovređivanja i samoubistva u zatvorima zahtijeva posebnu opreznost. Neophodno je izbjeći svako pojednostavljeno tumačenje, jer rizik zavisi od više faktora, uključujući prethodno mentalno zdravlje, raniju historiju samopovređivanja, izolaciju, porodične okolnosti, fazu krivičnog postupka, uslove u ustanovi i dostupnost stručne pomoći. Sistematski pregledi literature ukazuju da se prevencija mora zasnivati na ranom prepoznavanju rizika, dostupnosti mentalnozdravstvene podrške, obuci osoblja i smanjenju uslova koji povećavaju izolaciju i beznađe.[27] Kod dugotrajnih kazni zatvora prevencija mora biti trajna, a ne samo reakcija na krizne situacije.

U Crnoj Gori se psihološke, socijalne i institucionalne posljedice dugotrajne kazne zatvora moraju posmatrati u vezi sa širim stanjem sistema izvršenja krivičnih sankcija. Izvještaji međunarodnih i domaćih tijela koja prate uslove u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija ukazuju da uslovi smještaja, opterećenost pojedinih dijelova sistema, dostupnost aktivnosti, zdravstvena zaštita i broj stručnog osoblja mogu imati neposredan uticaj na kvalitet izvršenja kazne.[28] Iako se ti nalazi ne odnose uvijek isključivo na lica

[27] Zhong, S., Senior, M., Yu, R., Perry, A., Hawton, K., Shaw, J. i Fazel, S. (2021) „Risk factors for suicide in prisons: systematic review and meta-analysis“, *The Lancet Public Health*, Vol. 6, br. 3/2021, str. 164.

[28] European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (2023) *Report to the Government of Montenegro on the ad hoc visit to Montenegro carried out from 7 to 13 June 2022*. Strasbourg: Council of Europe; Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore. (2023) *NPM summary 2023 - Montenegro*. Podgorica: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Nacionalni preventivni mehanizam predstavlja mehanizam uspostavljen u skladu s Opcionim protokolom uz Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv torture, s ciljem preventivnog nadzora nad mjestima gdje se nalaze lica lišena slobode.

koja izdržavaju dugotrajne kazne zatvora, oni su za ovu temu važni jer pokazuju institucionalni okvir u kojem se takve kazne izvršavaju.

Dugotrajna kazna zatvora, prema tome, ne može se pravilno analizirati ako se zanemare njene posljedice na čovjeka i instituciju. Ona mijenja život osuđenog lica, utiče na njegovu porodicu, opterećuje zatvorski sistem i zahtijeva visok stepen profesionalne odgovornosti. Uspješno izvršenje takve kazne ne znači samo da je osuđeno lice fizički smješteno u zatvoru tokom propisanog perioda. Ono podrazumijeva da je kazna izvršavana u uslovima koji čuvaju sigurnost, poštuju ljudsko dostojanstvo, omogućavaju tretman i smanjuju rizik od budućeg kriminalnog ponašanja.

Zbog svega navedenog, psihološke, socijalne i institucionalne posljedice dugotrajnog zatvora predstavljaju centralno pitanje penološke analize. One pokazuju da se dugotrajna kazna zatvora ne može posmatrati samo kao produženo trajanje kazne, nego kao posebna vrsta institucionalnog iskustva. Ako se takvo iskustvo ne oblikuje kroz smislen režim, stručni tretman i stalnu procjenu potreba osuđenog lica, dugotrajni zatvor može proizvesti posljedice koje otežavaju ostvarivanje same svrhe kažnjavanja. Suprotno tome, ako se izvršenje kazne zasniva na individualizaciji, sigurnosti, aktivnostima i pripremi za mogući otpust, dugotrajna kazna može zadržati svoj pravni i penološki smisao.

6. ZATVORSKI SISTEM CRNE GORE I OSNOVNI STATISTIČKI POKAZETELJI

Analiza dugotrajnih kazni zatvora u Crnoj Gori ne može biti potpuna bez osvrta na zatvorski sistem u kojem se takve kazne izvršavaju. Dugotrajna kazna zatvora nije samo zakonska norma propisana Krivičnim zakonikom, nego i konkretna institucionalna obaveza države. Ona zahtijeva zatvorske kapacitete, stručni kadar, sigurnosne procedure, tretmanske programe, zdravstvenu zaštitu, mogućnost rada i obrazovanja, te mehanizme nadzora nad uslovima izvršenja kazne. Zbog toga je neophodno sagledati osnovne karakteristike sistema izvršenja krivičnih sankcija u Crnoj Gori, pri čemu treba jasno razlikovati osuđena lica koja izdržavaju kaznu zatvora od pritvorenih lica kojima je određena mjera pritvora u krivičnom postupku.[29]

[29] Zakon o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti, „Službeni list Crne Gore“, br. 36/2015 i 18/2019, član 1. Ovim zakonom uređuje se izvršenje kazne zatvora, kazne dugotrajnog zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti, prava i obaveze

Uprava za izvršenje krivičnih sankcija Crne Gore predstavlja organ nadležan za izvršenje kazne zatvora, kazne dugotrajnog zatvora, mjere pritvora i drugih zakonom propisanih oblika lišenja slobode u okviru sistema izvršenja krivičnih sankcija. U institucionalnom smislu, zatvorski sistem Crne Gore obuhvata više organizacionih jedinica koje se razlikuju prema namjeni, vrsti lica koja su u njima smještena, trajanju kazne i sigurnosnom režimu. Među njima se posebno izdvajaju organizacione jedinice namijenjene izvršenju dužih kazni, kraćih kazni, pritvora i izvršenju kazni u određenim regionalnim kapacitetima.[30]

Za temu dugotrajnih kazni zatvora posebno je značajan dio sistema u kojem se izvršavaju duže kazne zatvora i kazna dugotrajnog zatvora. Osuđena lica koja izdržavaju dugotrajnu kaznu zatvora zahtijevaju drugačije planiranje u odnosu na osuđena lica koja izdržavaju kraće kazne. Kod njih je potrebno uspostaviti dugoročan tretmanski plan, redovno preispitivati sigurnosnu klasifikaciju, omogućiti pristup aktivnostima i pratiti psihološko i socijalno stanje tokom dužeg perioda. Zbog toga broj takvih lica ne mora biti velik da bi njihov značaj za zatvorski sistem bio izrazit. Naprotiv, manja grupa osuđenih na najduže kazne često zahtijeva najviše pažnje u pogledu sigurnosti, tretmana i stručnog rada.

Prema godišnjim penalnim statistikama Vijeća Evrope za 2024. godinu, Crna Gora je na referentni datum 31. januar 2024. godine imala ukupno 1.047 lica u penalnim ustanovama. Stopa zatvorske populacije iznosila je 164 lica na 100.000 stanovnika. Ukupan kapacitet penalnih ustanova iznosio je 1.393 mjesta, dok je prosječna gustina zatvorske populacije iznosila 75,2 lica na 100 raspoloživih mjesta.[31] Ovi podaci ukazuju da se, posmatrano na nivou ukupnog sistema, Crna Gora u tom trenutku nije suočavala s opštom prenatrpanošću svih zatvorskih kapaciteta. Međutim, takav agregatni podatak ne isključuje mogućnost prenatrpanosti u pojedinim organizacionim

zatvorenika, kao i druga pitanja od značaja za izvršenje ovih krivičnih sankcija. Prema dostupnim podacima iz Službenog lista Crne Gore, osnovni tekst zakona objavljen je u „Službenom listu Crne Gore", br. 36/2015, a izmjene i dopune u br. 18/2019.

30 Uprava za izvršenje krivičnih sankcija Crne Gore. (2025) *Izvještaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2024. godinu*. Podgorica: Uprava za izvršenje krivičnih sankcija. Uprava za izvršenje krivičnih sankcija je organ nadležan za izvršenje krivičnih sankcija i mjera lišenja slobode u Crnoj Gori. U nastavku rada koristi se skraćenica: UIKS.

31 Aebi, M. F. i Cocco, E. (2025) *Prisons and Prisoners in Europe 2024: Key Findings of the SPACE I report*. Strasbourg: Council of Europe, str. 7-10. SPACE I predstavlja godišnju penalnu statistiku Vijeća Evrope o zatvorskim populacijama, kapacitetima i strukturi lica lišenih slobode u državama članicama i drugim uključenim jurisdikcijama.

jedinicama, posebno u pritvorskim odjeljenjima ili u režimima u kojima su uslovi smještaja strožiji.

Dostupni statistički podaci pokazuju da je broj lica koja izdržavaju najduže kazne zatvora u Crnoj Gori relativno mali u odnosu na ukupan broj osuđenih lica. Prema podacima iz izvještaja SPACE I za 2024. godinu, među osuđenim licima u Crnoj Gori bilo je 14 koja su izdržavala kaznu zatvora u trajanju od 10 do manje od 20 godina, te 13 lica koja su izdržavala kaznu zatvora u trajanju od 20 godina ili duže. Doživotni zatvor nije evidentiran kao izrečena kazna.[32] Ovi podaci su važni jer pokazuju da populacija osuđenih na najduže kazne nije brojčano velika, ali zahtijeva poseban penološki pristup.

Mali broj osuđenih lica na najduže kazne ne znači da je njihov penološki značaj mali. Upravo suprotno, riječ je o kategoriji osuđenih lica za koju je potrebno obezbijediti najduže institucionalno praćenje. Njihov položaj postavlja niz pitanja: kako održati motivaciju za zakonito ponašanje tokom dugog perioda, kako organizovati režim koji neće biti samo restriktivan, kako spriječiti institucionalizaciju, kako očuvati porodične kontakte i kako procjenjivati mogućnost uslovnog otpusta nakon proteka zakonom propisanog vremena. Zbog toga se uspješnost zatvorskog sistema ne može mjeriti samo ukupnim kapacitetima i brojem osuđenih lica, nego i kvalitetom tretmana najzahtjevnijih kategorija zatvorske populacije.

U izvještaju Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2024. godinu navodi se da su ukupni smještajni kapaciteti sistema iznosili 1.393 mjesta. Ti kapaciteti su raspoređeni na različite organizacione jedinice, uključujući jedinicu za duge kazne, zatvor u Podgorici, zatvor za kratke kazne i zatvor u Bijelom Polju.[33] Ovaj podatak je značajan jer pokazuje da zatvorski sistem Crne Gore ima formalno diferencirane kapacitete. Ipak, sama diferencijacija kapaciteta nije dovoljna. Za dugotrajne kazne zatvora posebno je važno da diferencijacija bude praćena odgovarajućim tretmanskim programima, stručnim osobljem, zdravstvenom zaštitom i jasnim kriterijima za raspored i napredovanje osuđenih lica.

Poseban izazov u crnogorskom zatvorskom sistemu odnosi se na razliku između ukupne popunjenosti sistema i stvarnih uslova u pojedinim dijelovima tog sistema. Međunarodni izvještaji su ukazivali na probleme u

[32] Ibid., podaci o strukturi osuđenih lica prema dužini kazne, referentni datum 31. januar 2024.

[33] Uprava za izvršenje krivičnih sankcija Crne Gore. (2025) *Izvještaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2024. godinu*. Podgorica: Uprava za izvršenje krivičnih sankcija.

pritvorskim jedinicama, uključujući loše materijalne uslove, prenatrpanost i nedovoljno svrsishodnih aktivnosti za pritvorena lica.[34] Iako pritvor nije kazna zatvora, ovi nalazi su važni za cjelokupnu analizu sistema izvršenja krivičnih sankcija, jer pokazuju da opšti kapaciteti ne moraju uvijek odražavati kvalitet uslova u konkretnim ustanovama ili odjeljenjima. Za pravilnu analizu potrebno je zato uvijek razlikovati da li se određeni nalaz odnosi na pritvorena lica, osuđena lica ili na širi sistem lica lišenih slobode.

Evropska komisija je u izvještaju o Crnoj Gori za 2024. godinu ukazala na to da su materijalni uslovi u zatvorima i pritvorskim jedinicama i dalje ispod međunarodnih standarda, posebno u dijelovima sistema u kojima su evidentirani loši uslovi i ozbiljna prenatrpanost.[35] Takvi nalazi imaju značaj i za temu dugotrajnih kazni zatvora, jer kvalitet materijalnih uslova, zdravstvene zaštite, aktivnosti i stručnog rada predstavlja osnovu za svako plansko izvršenje kazne. Dugotrajna kazna zatvora, zbog svog trajanja, posebno pojačava posljedice svakog institucionalnog nedostatka. Ono što kod kratkog boravka može biti privremena teškoća, kod dugotrajnog boravka može prerasti u trajni oblik deprivacije.

Izvještaji CPT također su važni za razumijevanje uslova u kojima se nalaze lica lišena slobode u Crnoj Gori. CPT je u izvještaju o ad hoc posjeti Crnoj Gori iz 2022. godine, objavljenom 2023. godine, posebnu pažnju posvetio uslovima u kojima se nalaze pritvorena lica, dužini boravka u restriktivnim uslovima i potrebi da se unaprijede materijalni uslovi i režim aktivnosti.[36] Ove nalaze treba koristiti pažljivo, jer se oni ne odnose uvijek direktno na lica koja izdržavaju kaznu dugotrajnog zatvora. Međutim, oni su važni za ocjenu opšteg institucionalnog ambijenta u kojem se izvršavaju mjere i kazne lišenja slobode.

Zatvorski sistem koji izvršava dugotrajne kazne zatvora mora imati sposobnost da razlikuje kategorije lica lišenih slobode i njihove potrebe. Pritvoreno lice se nalazi u drugačijem pravnom položaju od osuđenog lica, jer se

[34] European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (2023) *Report to the Government of Montenegro on the ad hoc visit to Montenegro carried out from 7 to 13 June 2022*. Strasbourg: Council of Europe.

[35] European Commission. (2024) *Montenegro 2024 Report*. Brussels: European Commission, str. 39-41. Evropska komisija je izvršno tijelo Evropske unije koje, između ostalog, priprema godišnje izvještaje o napretku država kandidatkinja i potencijalnih kandidatkinja za članstvo u Evropskoj uniji. U nastavku rada koristi se naziv: Evropska komisija.

[36] European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (2023) *Report to the Government of Montenegro on the ad hoc visit to Montenegro carried out from 7 to 13 June 2022*. Strasbourg: Council of Europe.

protiv njega krivični postupak još vodi ili pravosnažna presuda još nije donesena. Osuđeno lice, nasuprot tome, izdržava kaznu na osnovu pravosnažne sudske odluke. Lice osuđeno na dugotrajnu kaznu zatvora nalazi se u dodatno specifičnom položaju, jer je osuđeno na najduže vremenski određeno lišenje slobode. Ove razlike zahtijevaju različite režime, različite tretmanske pristupe i različite kriterije procjene.

Statistički pokazatelji o ukupnom broju lica u zatvorskom sistemu imaju ograničenu vrijednost ako se ne povežu sa kvalitativnim pokazateljima. Broj zatvorenika, stopa zatvorske populacije i formalni kapaciteti važni su za razumijevanje opterećenosti sistema, ali ne govore dovoljno o tome koliko su osuđenim licima dostupni rad, obrazovanje, psihološka podrška, zdravstvena zaštita i individualni tretman. Kod dugotrajnih kazni upravo su ti elementi presudni. Kazna koja traje više decenija ne može se izvršavati na osnovu minimalnog režima čuvanja, nego mora imati jasnu strukturu i svrhu.

Za Crnu Goru je posebno važno da mali broj lica koja izdržavaju najduže kazne iskoristi kao prednost za razvoj individualizovanog tretmana. U velikim zatvorskim sistemima broj osuđenih na duge kazne može biti toliko visok da otežava individualni pristup. U manjim sistemima, kakav je crnogorski, postoji mogućnost da se za svako lice osuđeno na dugotrajnu kaznu zatvora izradi detaljan i periodično provjeravan plan postupanja. Takav plan bi trebao obuhvatiti procjenu rizika, psihološki profil, radne i obrazovne mogućnosti, zdravstveno stanje, porodične kontakte, ponašanje u ustanovi i dugoročne ciljeve izvršenja kazne.

U analitičkom smislu, osnovni statistički pokazatelji za Crnu Goru upućuju na dva zaključka. Prvi je da ukupna popunjenost zatvorskog sistema, prema dostupnim podacima za 2024. godinu, ne pokazuje opštu sistemsku prenatrpanost na nivou svih kapaciteta. Drugi je da izvještaji međunarodnih tijela ipak ukazuju na ozbiljne probleme u pojedinim dijelovima sistema, posebno u pogledu materijalnih uslova, režima i aktivnosti. Ova dva zaključka nisu međusobno suprotna. Oni pokazuju da se zatvorski sistem mora analizirati ne samo kroz agregatne podatke, nego i kroz stvarne uslove u pojedinim ustanovama, odjeljenjima i režimima.

Zbog toga se pitanje dugotrajnih kazni zatvora u Crnoj Gori mora posmatrati u širem institucionalnom okviru. Nije dovoljno utvrditi da zakon propisuje kaznu dugotrajnog zatvora od trideset do četrdeset godina. Potrebno je ispitati da li sistem izvršenja kazni ima stvarne uslove da takvu kaznu izvršava na način koji je zakonit, human, siguran i penološki smislen.

To podrazumijeva dovoljne kapacitete, ali i stručne programe, osoblje, zdravstvenu zaštitu, nadzor i funkcionalnu pripremu za eventualni uslovni otpust.

Zatvorski sistem Crne Gore, kao i drugi sistemi izvršenja krivičnih sankcija, mora odgovoriti na osnovno pitanje dugotrajnih kazni zatvora: kako izvršavati kaznu koja traje decenijama, a da se istovremeno očuvaju sigurnost, dostojanstvo osuđenog lica i mogućnost promjene. Statistika je važna polazna osnova, ali ne daje potpun odgovor. Odgovor se nalazi u kvalitetu režima, stručnosti osoblja, postojanju individualizovanog tretmana i sposobnosti sistema da najteže kazne izvršava bez pretvaranja zatvora u prostor trajne institucionalne pasivnosti.

Tabela 1. Osnovni pokazatelji zatvorskog sistema Crne Gore prema dostupnim podacima za 2024. godinu[37]

Pokazatelj	Vrijednost	Referentni datum/ godina	Izvor
Ukupan broj lica u penalnim ustanovama	1.047	31. januar 2024.	SPACE I 2024
Stopa zatvorske populacije na 100.000 stanovnika	164	31. januar 2024.	SPACE I 2024
Ukupan formalni kapacitet penalnih ustanova	1.393 mjesta	31. januar 2024.	SPACE I 2024
Gustina zatvorske populacije na 100 mjesta	75,2	31. januar 2024.	SPACE I 2024
Osuđena lica s kaznom od deset do manje od dvadeset godina	14	31. januar 2024.	SPACE I 2024
Osuđena lica s kaznom od dvadeset godina ili duže	13	31. januar 2024.	SPACE I 2024

7. RECIDIVIZAM, USLOVNI OTPUST I POSTPENALNA REINTEGRACIJA

Kriminološka analiza dugotrajnih kazni zatvora ne može biti potpuna bez razmatranja recidivizma, uslovnog otpusta i postpenalne reintegracije. Dugotrajna kazna zatvora ne završava se samo pitanjem koliko godina osuđeno lice treba provesti u zatvoru. Jednako važno pitanje jeste šta se tokom tog

[37] Izvor: Prilagođeno prema podacima iz godišnjih penalnih statistika Vijeća Evrope SPACE I 2024.

perioda dešava sa osuđenim licem, kakav tretman mu je dostupan, da li se njegovo ponašanje prati i procjenjuje, te da li postoji realna priprema za život nakon izlaska na slobodu. Ako se ta pitanja zanemare, dugotrajna kazna zatvora može formalno ostvariti svoju represivnu funkciju, ali ne mora doprinijeti dugoročnoj sigurnosti društva.

Recidivizam se u kriminologiji najčešće razumijeva kao ponovno činjenje krivičnih djela nakon ranije osude ili nakon izlaska iz zatvora. Ipak, ovaj pojam nije uvijek jednostavno mjeriti. U različitim istraživanjima recidivizam se može definisati kao ponovno hapšenje, ponovno pokretanje krivičnog postupka, nova pravosnažna osuda ili ponovno vraćanje u zatvor. Zbog toga se podaci o recidivizmu moraju tumačiti oprezno, posebno kada se upoređuju različite države i pravni sistemi. Na visinu stope recidivizma utiču zakonske definicije, način evidentiranja, dužina perioda praćenja, struktura zatvorske populacije, vrsta krivičnih djela i dostupnost postpenalne podrške.[38]

Kod dugotrajnih kazni zatvora pitanje recidivizma ima dodatnu složenost. Lica koja izdržavaju vrlo duge kazne često izlaze na slobodu u starijoj životnoj dobi. Poznato je da kriminalna aktivnost kod većine učinilaca opada s godinama, pa niža stopa ponovnog kriminalnog ponašanja nakon dugih kazni ne mora nužno značiti da je sama dužina kazne proizvela rehabilitacijski efekat. Ona može biti posljedica starije životne dobi, promijenjenih životnih okolnosti, smanjenih fizičkih mogućnosti, gubitka ranijih kriminalnih veza ili drugih faktora. Zbog toga se odnos između dužine kazne i recidivizma ne smije tumačiti pojednostavljeno.[39]

Dugotrajne kazne zatvora mogu djelovati na recidivizam na različite načine. S jedne strane, one tokom trajanja kazne onemogućavaju osuđeno lice da čini krivična djela u zajednici. To je neposredni incapacitation efekat, odnosno efekat fizičkog sprečavanja. S druge strane, sama dužina kazne ne garantuje da će se po izlasku smanjiti rizik od ponovnog kriminalnog ponašanja. Ako osuđeno lice tokom godina provedenih u zatvoru ne dobije tretman, ne održava socijalne veze, nema radne i obrazovne aktivnosti i ne priprema se za povratak u zajednicu, dug boravak u zatvoru može čak otežati

[38] Yukhnenko, D., Sridhar, S. i Fazel, S. (2023) „Criminal recidivism rates globally: A 6-year systematic review update“, *Journal of Criminal Justice*, Vol. 88/2023, str. 1. Autori ukazuju da se stope recidivizma značajno razlikuju zavisno od definicije recidivizma, perioda praćenja i pravnog sistema.

[39] Ibid. Vidjeti i: Ulmer, J. T. i Steffensmeier, D. (2014) „The age and crime relationship: social variation, social explanations“, u: Bruinsma, G. i Weisburd, D. (ur.) *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. New York: Springer, str. 12-20

reintegraciju. Zbog toga je kvalitet izvršenja kazne važniji od same dužine njenog trajanja.

Savremeni penološki pristup recidivizmu zasniva se na procjeni rizika i potreba osuđenog lica. To znači da se ne polazi samo od težine izvršenog krivičnog djela, nego i od faktora koji mogu uticati na buduće ponašanje. Ti faktori mogu uključivati raniju kriminalnu historiju, zavisnosti, nasilne obrasce ponašanja, impulsivnost, nedostatak obrazovanja, nezaposlenost, porodične odnose, mentalno zdravlje i stav prema krivičnom djelu. Tretman koji ne uzima u obzir ove faktore ostaje opšti i nedovoljno efikasan. Kod dugotrajnih kazni zatvora individualna procjena mora se ponavljati tokom izdržavanja kazne, jer se rizici i potrebe osuđenog lica mogu mijenjati tokom vremena.[40]

Uslovni otpust ima posebno značajnu ulogu u sistemu dugotrajnih kazni zatvora. On predstavlja pravni institut kojim se osuđenom licu, pod zakonom propisanim uslovima, omogućava da prije isteka cijele kazne bude otpušteno iz zatvora, uz obavezu da se u određenom periodu ponaša u skladu sa zakonom i eventualnim dodatnim uslovima. Uslovni otpust ne znači ukidanje kazne niti zaboravljanje težine učinjenog krivičnog djela. On predstavlja kontrolisani prelazak iz zatvorskog režima u život na slobodi, pri čemu se procjenjuje da li je osuđeno lice tokom izdržavanja kazne pokazalo takve promjene u ponašanju koje opravdavaju očekivanje da neće činiti nova krivična djela.

U Crnoj Gori, prema Krivičnom zakoniku, osuđeno lice se može uslovno otpustiti nakon što izdrži dvije trećine kazne, ako se na osnovu njegovog ponašanja tokom izdržavanja kazne može osnovano očekivati da do isteka vremena za koje je kazna izrečena neće učiniti novo krivično djelo. Zakon predviđa i kriterije koji se uzimaju u obzir prilikom odlučivanja, uključujući ponašanje osuđenog lica, izvršavanje radnih obaveza, disciplinu, odnos prema učinjenom krivičnom djelu, naknadu štete i druge okolnosti koje ukazuju na opravdanost otpusta.[41] Kod kazne dugotrajnog zatvora ovaj institut ima posebnu važnost jer osuđenom licu daje pravnu perspektivu da njegovo ponašanje tokom izdržavanja kazne može imati stvarne posljedice.

Penološka vrijednost uslovnog otpusta ogleda se u tome što povezuje zatvorski tretman i život na slobodi. Ako osuđeno lice zna da će njegovo

[40] United Nations Office on Drugs and Crime. (2018) *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, str. 31. Ured Ujedinjenih nacija za droge i kriminal predstavlja tijelo Ujedinjenih nacija koje se, između ostalog, bavi pitanjima prevencije kriminaliteta, krivičnog pravosuđa i reforme zatvorskih sistema. U nastavku rada koristi se skraćenica: UNODC.

[41] Krivični zakonik Crne Gore, član 37.

ponašanje, rad, obrazovanje, učešće u tretmanu i poštovanje pravila biti relevantni za kasniju odluku o uslovnom otpustu, povećava se motivacija za aktivno učešće u izvršenju kazne. Nasuprot tome, ako uslovni otpust postoji samo formalno, ali je u praksi nepredvidiv ili nedovoljno povezan s objektivnim kriterijima, on gubi svoju motivacijsku i resocijalizacijsku funkciju. Zbog toga je važno da kriteriji za odlučivanje budu jasni, dosljedni i dostupni osuđenim licima.

Kod dugotrajnih kazni zatvora priprema za uslovni otpust ne može početi tek neposredno prije podnošenja molbe ili zakonskog roka za razmatranje otpusta. Ona mora biti dio dugoročnog plana izvršenja kazne. Takav plan treba da prati ponašanje osuđenog lica, njegov odnos prema krivičnom djelu, sposobnost preuzimanja odgovornosti, radne navike, porodične kontakte, zdravstveno stanje i mogućnost smještaja i zaposlenja nakon izlaska. Ukoliko se priprema za otpust započne prekasno, osuđeno lice može izaći iz zatvora bez stvarne podrške, što povećava rizik od neuspješne reintegracije.

Postpenalna reintegracija označava proces povratka osuđenog lica u zajednicu nakon izlaska iz zatvora. Taj proces ne počinje danom izlaska, nego tokom izdržavanja kazne. Posebno kod dugotrajnih kazni zatvora, reintegracija je složena jer osuđeno lice često izlazi u društvo koje se bitno promijenilo. Može se suočiti s nedostatkom smještaja, nezaposlenošću, prekidom porodičnih veza, stigmatizacijom, zdravstvenim problemima, nedostatkom dokumenata, slabim socijalnim vještinama ili osjećajem nesigurnosti u svakodnevnim situacijama. Bez podrške, ti faktori mogu otežati zakonit i stabilan život nakon izlaska.

Uloga zajednice u postpenalnoj reintegraciji ne smije se zanemariti. Zatvorski sistem sam ne može osigurati uspješan povratak osuđenog lica u društvo ako ne postoji povezanost s centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama, službama zapošljavanja, porodicom, lokalnom zajednicom i, gdje postoji, probacijskim službama. Reintegracija je proces koji zahtijeva koordinaciju više institucija. Ona ne znači odsustvo kontrole, nego kombinaciju nadzora, podrške i jasnih očekivanja. Posebno kod lica koja su izdržavala dugotrajne kazne, kontrolisani i podržani izlazak može biti sigurniji za društvo od naglog izlaska bez pripreme.

Međunarodni standardi i stručni priručnici naglašavaju da se prevencija recidivizma najefikasnije ostvaruje kada se zatvorski tretman poveže s podrškom nakon otpusta. U tom smislu, programi usmjereni na obrazovanje, radne vještine, liječenje zavisnosti, kontrolu nasilnog ponašanja, jačanje

porodičnih odnosa i rješavanje praktičnih problema nakon izlaska mogu imati značajnu ulogu u smanjenju rizika od ponovnog činjenja krivičnih djela.[42] Međutim, takvi programi moraju biti stvarno dostupni, stručno vođeni i prilagođeni potrebama konkretnih osuđenih lica.

Kod dugotrajnih kazni zatvora posebno je važno pitanje odgovornosti osuđenog lica. Reintegracija ne znači da se teret povratka u društvo prebacuje samo na institucije. Osuđeno lice mora aktivno učestvovati u procesu promjene, prihvatiti pravila, razvijati radne i socijalne sposobnosti, suočiti se s posljedicama krivičnog djela i pokazati spremnost za zakonit život. Ipak, ta odgovornost može se ostvarivati samo ako sistem pruža realne mogućnosti za promjenu. Nije dovoljno od osuđenog lica očekivati promjenu ako mu se tokom višedecenijskog boravka u zatvoru ne ponude tretman, aktivnosti, podrška i jasni kriteriji napredovanja.

U crnogorskom kontekstu, pitanje recidivizma i reintegracije treba dodatno istraživati kroz dostupne administrativne podatke i buduća empirijska istraživanja. Za potpuniju analizu bilo bi korisno imati podatke o broju lica koja su nakon dugotrajnih kazni uslovno otpuštena, o strukturi krivičnih djela, o ponašanju tokom uslovnog otpusta, o ponovnim osudama i o vrstama postpenalne podrške koja im je bila dostupna. Bez takvih podataka teško je donositi konačne zaključke o efektima dugotrajnih kazni zatvora na recidivizam u Crnoj Gori. Zbog toga se u ovom radu može ukazati na osnovne penološke i kriminološke principe, ali je za preciznije ocjene potrebna sistematska evidencija i naučna analiza.

Dugotrajne kazne zatvora, uslovni otpust i postpenalna reintegracija čine povezanu cjelinu. Ako se dugotrajna kazna izvršava bez tretmana i bez perspektive promjene, uslovni otpust gubi smisao, a reintegracija postaje znatno teža. Ako se, naprotiv, kazna izvršava planski, uz individualizovan tretman, periodičnu procjenu rizika i pripremu za izlazak, uslovni otpust može postati važan instrument sigurnog povratka u zajednicu. Takav pristup ne umanjuje ozbiljnost krivičnog djela, nego povećava odgovornost sistema da najstrožije kazne izvršava na način koji doprinosi dugoročnoj sigurnosti društva.

Iz toga proizlazi da se uspješnost dugotrajne kazne zatvora ne može mjeriti samo brojem godina koje je osuđeno lice provelo u zatvoru. Ona se mora mjeriti i time da li je tokom tog perioda smanjen rizik od budućeg

[42] United Nations Office on Drugs and Crime. (2018) *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, str. 53.

kriminalnog ponašanja, da li je osuđeno lice uključeno u tretman, da li su očuvane ili obnovljene socijalne veze, da li postoji realan plan izlaska i da li zajednica ima mehanizme da prati i podrži povratak. Samo takav pristup omogućava da dugotrajna kazna zatvora ostane u funkciji prava, sigurnosti i resocijalizacije.

8. ZAKLJUČAK

Dugotrajna kazna zatvora predstavlja jednu od najzahtjevnijih krivičnih sankcija, ne samo zbog svoje vremenske dužine, nego i zbog posljedica koje proizvodi za osuđeno lice, njegovu porodicu, zatvorski sistem i društvo u cjelini. Njena posebnost ogleda se u tome što istovremeno mora odgovoriti na potrebu zaštite društva od najtežih oblika kriminaliteta, izraziti društvenu osudu zbog učinjenog krivičnog djela i ostaviti prostor za zakonito, humano i plansko izvršenje kazne. Upravo zbog toga dugotrajna kazna zatvora ne može biti shvaćena samo kao produženo trajanje lišenja slobode, nego kao poseban penološki režim koji zahtijeva dugoročno upravljanje, stručni tretman i stalno praćenje osuđenog lica.

Analiza pokazuje da se kod dugotrajnih kazni zatvora posebno jasno vidi napetost između represivne i rehabilitacijske funkcije kazne. S jedne strane, riječ je o kazni koja se izriče za najteža krivična djela i koja nužno ima snažnu zaštitnu i retributivnu dimenziju. S druge strane, sama težina kazne ne može biti opravdanje za izvršenje bez sadržaja, bez individualnog plana i bez realne mogućnosti da osuđeno lice tokom vremena pokaže promjenu u ponašanju. Što kazna duže traje, to je veća odgovornost države da spriječi njene nepotrebne štetne posljedice i da osigura da zatvorski režim ne preraste u puku izolaciju.

U penološkom smislu, najvažniji izazov dugotrajnih kazni zatvora jeste očuvanje smisla izvršenja kazne tokom dužeg vremenskog perioda. Osuđeno lice koje u zatvoru provodi više decenija mora imati jasno definisan režim, mogućnost radnog i obrazovnog angažovanja, pristup zdravstvenoj i psihološkoj zaštiti, održavanje porodičnih veza i predvidljive kriterije za eventualno napredovanje u režimu. Bez tih elemenata kazna gubi resocijalizacijsku dimenziju i povećava rizik institucionalizacije, pasivizacije, narušavanja mentalnog zdravlja i otežane reintegracije nakon izlaska na slobodu.

U krivičnopravnom sistemu Crne Gore kazna dugotrajnog zatvora ima posebno mjesto jer je propisana kao posebna vrsta kazne u trajanju od trideset

do četrdeset godina. Takvo zakonsko rješenje pokazuje da zakonodavac ovu kaznu tretira kao izuzetnu sankciju, namijenjenu najtežim oblicima kriminaliteta. Međutim, zakonsko propisivanje ove kazne samo je prvi nivo odgovora. Drugi, praktično važniji nivo jeste pitanje da li sistem izvršenja krivičnih sankcija ima dovoljno razvijene kapacitete da ovako dugu kaznu izvršava na način koji je siguran, zakonit, individualizovan i usklađen s međunarodnim standardima postupanja prema licima lišenim slobode.

Osnovni statistički pokazatelji ukazuju da broj lica koja u Crnoj Gori izdržavaju najduže kazne nije velik u odnosu na ukupnu zatvorsku populaciju. Ipak, taj podatak ne smije voditi zaključku da se radi o marginalnoj kategoriji. Naprotiv, lica osuđena na najduže kazne zahtijevaju najduže institucionalno praćenje, posebnu procjenu rizika, kontinuiranu psihološku i socijalnu podršku i jasne tretmanske ciljeve. Manji broj takvih lica može biti prednost samo ako sistem tu okolnost iskoristi za stvarno individualizovan pristup.

Posebno je važno naglasiti da problemi zatvorskog sistema ne moraju uvijek biti vidljivi kroz ukupne kapacitete i prosječne statističke pokazatelje. Sistem može formalno imati dovoljno mjesta, a da pojedine organizacione jedinice, odjeljenja ili režimi budu opterećeni lošim materijalnim uslovima, nedostatkom aktivnosti ili nedostatkom stručnog osoblja. Zbog toga se analiza izvršenja dugotrajnih kazni zatvora mora zasnivati ne samo na brojčanim pokazateljima, nego i na stvarnom kvalitetu zatvorskog režima, dostupnosti tretmana i uslovima svakodnevnog života osuđenih lica.

Dugotrajni zatvor posebno utiče na psihološki i socijalni život osuđenog lica. Gubitak autonomije, dugotrajna odvojenost od porodice, smanjenje životnih mogućnosti, slabljenje socijalnih veza i navikavanje na institucionalni režim mogu ostaviti ozbiljne posljedice. Zato se zaštita mentalnog zdravlja, održavanje porodičnih kontakata i uključivanje u svrsishodne aktivnosti ne smiju posmatrati kao dodatni ili sporedni elementi zatvorskog života. Oni predstavljaju osnovne uslove da izvršenje kazne ostane u granicama humanog i profesionalnog postupanja.

Uslovni otpust ima posebno mjesto u sistemu dugotrajnih kazni zatvora. Njegova vrijednost nije samo u tome što može skratiti stvarni boravak osuđenog lica u zatvoru, nego u tome što tokom izvršenja kazne stvara pravno predvidivu perspektivu. Ako osuđeno lice zna da njegovo ponašanje, rad, disciplina, odnos prema krivičnom djelu i učešće u tretmanu mogu biti relevantni za buduću odluku o uslovnom otpustu, tada kazna dobija jaču motivacijsku i resocijalizacijsku funkciju. Međutim, da bi takav institut imao

stvarni smisao, kriteriji za njegovo odobravanje moraju biti jasni, dosljedni i povezani sa individualnim planom izvršenja kazne.

Postpenalna reintegracija predstavlja završni, ali ne i manje važan dio izvršenja dugotrajne kazne zatvora. Povratak u zajednicu nakon višedecenijskog boravka u zatvoru ne može se prepustiti slučaju. Osuđeno lice koje izlazi nakon duge kazne često se suočava s promijenjenim društvenim okolnostima, oslabljenim porodičnim vezama, zdravstvenim problemima, nedostatkom zaposlenja i stigmatizacijom. Zbog toga priprema za otpust mora početi znatno ranije, kroz saradnju zatvorskog sistema, socijalnih službi, zdravstvenih ustanova, službi zapošljavanja, porodice i zajednice.

Na osnovu provedene analize može se zaključiti da dugotrajna kazna zatvora ima opravdanje samo ako je povezana sa zakonitim, humanim i svrhovitim izvršenjem. Ona mora biti stroga, jer se izriče za najteža krivična djela, ali ne smije biti prazna u penološkom smislu. Njena svrha nije samo da vrijeme prođe, nego da se tokom tog vremena očuva sigurnost, spriječe dodatne štetne posljedice, prati ponašanje osuđenog lica i stvore uslovi za moguću promjenu. U tom smislu, kvalitet izvršenja kazne jednako je važan kao i njena zakonska propisanost.

Za Crnu Goru se kao posebno važan zadatak nameće dalji razvoj individualizovanog tretmana lica osuđenih na dugotrajne kazne zatvora. To uključuje preciznije planove postupanja, periodične procjene rizika, jačanje stručnog kadra, dostupnost psihološke i zdravstvene podrške, širenje radnih i obrazovnih programa, očuvanje porodičnih kontakata i bolju pripremu za uslovni otpust. Istovremeno, potrebno je nastaviti unapređivati materijalne uslove i režim u svim dijelovima sistema u kojima se nalaze lica lišena slobode, uz jasno razlikovanje pritvora i izvršenja kazne zatvora.

Dugotrajne kazne zatvora treba posmatrati kao test zrelosti krivičnopravnog i penološkog sistema u širem smislu. Sistem koji može najstrožije kazne izvršavati zakonito, humano, sigurno i stručno pokazuje da zaštitu društva ne shvata samo kao izolaciju učinioca, nego kao dugoročno upravljanje rizikom i odgovorno postupanje prema svim licima pod državnom vlašću. U tom smislu, dugotrajna kazna zatvora nije samo pitanje kaznene politike, nego i pitanje kvaliteta pravne države.

LITERATURA

Knjige, naučni članci i stručne publikacije

1. Aebi, M. F. i Cocco, E. (2025) *Prisons and Prisoners in Europe 2024: Key Findings of the SPACE I report*. Strasbourg: Council of Europe.
2. Fazel, S., Hayes, A. J., Bartellas, K., Clerici, M. i Trestman, R. (2016) „Mental health of prisoners: prevalence, adverse outcomes, and interventions", *The Lancet Psychiatry*, Vol. 3, br. 9/2016, str. 871-881.
3. Sykes, G. M. (1958) *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton: Princeton University Press.
4. Tonry, M. (2018) „Deterrence and the death penalty", u: Nagin, D. S., Cullen, F. T. i Jonson, C. L. (ur.) *Deterrence, Choice, and Crime: Contemporary Perspectives*. New York: Routledge, str. 150-170.
5. Ulmer, J. T. i Steffensmeier, D. (2014) „The age and crime relationship: social variation, social explanations", u: Bruinsma, G. i Weisburd, D. (ur.) *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. New York: Springer, str. 12-20.
6. Yukhnenko, D., Sridhar, S. i Fazel, S. (2023) „Criminal recidivism rates globally: A 6-year systematic review update", *Journal of Criminal Justice*, Vol. 88/2023, str. 1-13.
7. Zhong, S., Senior, M., Yu, R., Perry, A., Hawton, K., Shaw, J. i Fazel, S. (2021) „Risk factors for suicide in prisons: systematic review and meta-analysis", *The Lancet Public Health*, Vol. 6, br. 3/2021, str. e164-e174.

Nacionalni i međunarodni dokumenti i institucionalni izvještaji

1. Council of Europe. (1950) *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. Rome: Council of Europe.
2. Council of Europe. (2003) *Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners*. Strasbourg: Council of Europe.
3. Council of Europe. (2020) *Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules*. Strasbourg: Council of Europe.
4. European Commission. (2024) *Montenegro 2024 Report*. Brussels: European Commission.

5. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (2023) *Report to the Government of Montenegro on the ad hoc visit to Montenegro carried out from 7 to 13 June 2022*. Strasbourg: Council of Europe.
6. Krivični zakonik Crne Gore, „Službeni list Republike Crne Gore", br. 70/2003, 13/2004 i 47/2006, i „Službeni list Crne Gore", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021, 144/2021 i 145/2021.
7. United Nations General Assembly. (2015) *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners - the Nelson Mandela Rules*. New York: United Nations.
8. United Nations Office on Drugs and Crime. (2018) *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime.
9. Uprava za izvršenje krivičnih sankcija Crne Gore. (2025) *Izvještaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2024. godinu*. Podgorica: Uprava za izvršenje krivičnih sankcija.
10. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore. (2023) *NPM summary 2023 - Montenegro*. Podgorica: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore.
11. Zakon o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti, „Službeni list Crne Gore", br. 36/2015 i 18/2019.

PENOLOGICAL AND CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF LONG-TERM PRISON SENTENCES, WITH A SPECIAL FOCUS ON MONTENEGRO

Abstract

Long-term prison sentences represent one of the most complex issues in contemporary penology and criminal policy, as they combine the protection of society, the expression of social condemnation and the treatment of convicted persons during a particularly long period of deprivation of liberty. This paper analyses the concept, purpose and penological characteristics of long-term prison sentences, with special reference to the normative and institutional framework of Montenegro. Methodologically, the paper is based on an analysis of relevant scholarly literature, international standards, the criminal legislation of Montenegro and available institutional reports concerning the enforcement of criminal sanctions. Particular attention is paid to the position of persons serving long-term prison sentences, prison regime, psychological and social consequences of long-term deprivation of liberty, as well as recidivism, conditional release and post-penal reintegration. The paper indicates that long-term prison sentences require an individualized approach, clear treatment planning, protection of human dignity of convicted persons and functional cooperation between the prison system and post-release support services.

Key words:

long-term prison sentence, penology, criminology, international documents, prison system, conditional release, recidivism, Montenegro

PRAVO NEROĐENOG DJETETA NA ŽIVOT U KONTEKSTU PRAVA NA ABORTUS

pregledni znanstveni rad

Maja Mirković*

UDK 347.158:342.721
343.621

Sažetak:

Ni u jednom dijelu ljudske stvarnosti nema toliko kontradiktornosti kao kada je riječ o pravu na život. Oduvijek su se vodile rasprave o tome da li se o fetusu može govoriti kao o osobi u nastajanju od samog začeća. U spor o tome u kojoj razvojnoj fazi i iz kojih razloga život poprima vrijednost uključuju se i različite zagovaračke grupe, s jedne strane protivnici abortusa („pro-life"), koji se zalažu za veće zakonske restrikcije ili čak za potpunu zabranu abortusa, dok su s druge strane oni koji se protive bilo kakvim zakonskim restrikcijama i pozivaju se na pravo žene na izbor („pro-choice").
U ovom radu bit će obrađene rasprave o početku života čovjeka, pravo na život prema međunarodnim dokumentima za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, uz prikaz pozitivno-pravnih rješenja o uslovima i postupcima za prekid trudnoće, kao i inkriminacije krivičnog djela protivpravni prekid trudnoće u Bosni i Hercegovini (BiH), što uključuje i entitete Federaciju Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republiku Srpsku (RS), kao i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine (BiH), uz osvrt na najvažnije slučajeve pred Evropskim sudom za ljudska prava (ESLJP) kada je riječ o pravu nerođenog djeteta na život u kontekstu prava na abortus.

Ključne riječi:

pravo na život, abortus, začeće, Bosna i Hercegovina

* Autorica je trostruka magistrica prava, magistrirala je u oblasti međunarodnog krivičnog prava, međunarodnog humanitarnog prava te maloljetničkog prijestupništva. Trenutno je angažovana na nekoliko različitih projekata u svojstvu konsultanta za pravna pitanja. E-mail: maja_mirkovic@hotmail.co.uk

1. POČETAK LJUDSKOG ŽIVOTA: RASPRAVE PROŠLIH VJEKOVA

Rasprave o početku ljudskog života[1] su trajno prisutne i ne gube na aktuelnosti, pri čemu su nezaobilazna pitanja poput toga kada ljudsko biće započinje svoj vlastiti životni ciklus, kada čovjek uistinu postaje čovjek te šta nam eksperimentalne nauke mogu pouzdano reći o tome kad započinje životni ciklus čovjeka. Rasprave o ovim pitanjima mogu se pratiti od antike pa do današnjeg dana.

Tako je, primjerice, Aristotel razvio svoju teoriju o trostrukoj duši[2] odnosno o sukcesivnom ulijevanju duše u fetus.[3] Prema Aristotelovom naravoučeniju, u fetusu se sukcesivno pojavljuju tri duše – biljna, životinjska i razumska, pri čemu se u fetus ponajprije „ulijeva" biljna duša, zatim životinjska, a tek potom razumska ljudska duša.[4] Drugim riječima, ova teorija o sukcesivnoj trodiobi duše odražava tri dimenzije koje po njemu predstavljaju temeljne životne aktivnosti: hranjenje, rast i razmnožavanje.[5] Aristotel je držao da se u fetusu nalazi život od začeća, no dokazivao je da to nije ljudski život.[6] Prema učenju stoika, u djetetu se ne nalazi ni život ni živa duša sve do nakon rođenja. Po njima, prije rođenja fetus raste i razvija se u majčinu tijelu poput bilo kojeg drugog organa ili uda, te su smatrali da život započinje kad se nakon rođenja ulije ljudska duša.[7]

---

1 Terminološka napomena: U radu se pojmovi „embrion" i „fetus" koriste prvenstveno u njihovom biološko-medicinskom značenju, pri čemu se embrion koristi za ranu fazu prenatalnoh razvoja, dok se pojam fetus koristi za kasniju fazu prenatalnog razvoja. Pojam plod se koristi kao širi pravni i medicinsko-pravni izraz za prenatalni organizam, kada konkretan propis ili pravni kontekst ne zahtijeva preciznije razlikovanje razvnojne faze. Pojam nasciturus se isključivo koristi u njegovom pravnom značenju, odnosno za začeto, a nerošeno dijete kojem pravni poredak pod određenim uslovima priznaje određene pravne interese. Pojam neroñeno dijete se koristi kada se govori o prenatalnom životu bez potrebe za određivanjem njegove razvojne faze.

2 Leone, S. (1997) „The Ancient Roots of a Recent Debate", u „Identity and Status of Human Embryo; Proceedings of Third Assembly of the Potnifical Academy for Life, Juan De Dios Vial Correa and Elio Sgrecia, eds., Citt del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1997, str. 32, citirano prema: Burnside, A.S. (2002) „Sveti Augustin o početku ljudskog života", Obnovljeni život, vol. 57, br. 2, str. 198.

3 Usp. Rees, M. (1973) "The Embryology of Aristotle," Journal of the History of Biology, Vol. 6, No. 1, str. 1. – 14.; G. Lennox, J. (2001) Aristotle's Philosophy of Biology: Studies in the Origins of Life Science, Cambridge University Press.

4 Leone, S. *op. cit.*, citirano prema: *Ibid*.

5 Vidjeti više: Galić, D. fra, Rizvan, B. fra (2009) Prikaz: Aristotel: O duši, Spectrum Vol. , No. 1-4, 2009, 81-86,

6 Connery, J. (1977) Abortion: The Development of the Roman Catholic Perspective. Chicago: Loyola University Press, str. 57., citirano prema: Burnside, A.S.

7 Connery, J. *op. cit.*, citirano prema: *Ibid.*

Tokom srednjeg vijeka, Toma Akvinski je slijedio Aristotelovo učenje u pogledu neophodnosti božanskog porijekla za razumsku ljudsku dušu, imajući u vidu nematerijalnost ljudske misli. Međutim, Toma Akvinski navodi da je ljudska duša stvorena iz ničega (*ex nihil*) te je udahnuta od strane Boga svakoj ljudskoj jedinki.[8] Time je Toma išao protiv naučavanja svojega učitelja, Alberta Velikog; naime, Albert Veliki je početak pravoga ljudskog života gledao u samom trenutku začeća, čime je odstupao od glavne struje svoga vremena, te se nadovezivao se na ranohrišćanskog pisca Tertulijana, koji veli: „*Već jest čovjek onaj koji će to biti.*"[9]

Otkrivanje postojanja ženskog jajašca i muškog sjemena, dovelo je do nastanka embriologije, odnosno razvojne biologije, nauke koja proučava embrionalni razvoj, te zbivanja prije oplodnje i nakon rođenja.[10] Većina, u čiju se skupinu u prvom redu ubrajaju stručnjaci embriolozi, drži da je početak ličnosti isti kao i biološki, tj. u spajanju muškog spermija i ženskog jajašca. Drugi drže da je to trenutak ugnježđenja oplođenog jajašca, što se događa otprilike od 7. do 12. dana nakon oplodnje.[11] Neki opet vrijeme iza toga razdoblja smatraju trenutkom nastanka ličnog života čovjeka, jer tek nakon toga (otprilike oko 14 dana nakon oplodnje) nastaje individualizacija čovjeka – onemogućen je, naime, nastanak blizanaca.[12] Međutim, ovoj raspravi doprinose i oni koji vjeruju da ljudski život u potpunosti započinje tek s razvojem moždanih funkcija, koje se mogu zabilježiti EEG-om (elektroencefalogramom), otprilike 6 tjedana nakon oplodnje. [13]

Na taj način se težište diskusije pomaknulo na pitanje momenta nastanka ličnosti čovjeka, o čemu su također formirane brojne teorije. Tako, primjerice, Ivan Kešina ističe da se, sa etičkog stajališta, ljudsko biće mora poštivati i s njime postupati kao s osobom od samog njegovog začeća pa mu se stoga istog časa moraju priznati prava osobe, među kojima je, prije svega,

---

8 Toma Akvinski: "Summa Theologica", I, 90, 3 i 4, citirano prema: J.B. Whelton, B. (1998) On the Beginning of Human Life, The Linacre Quarterly, 65:1, str. 52.

9 Pozaić, V. *op. cit*., str. 50.,

10 Smajlović, N. *et al.* (2007), „Prenatalni status djeteta", Pregled, vol. 87, br. 3-4, Sarajevo, str. 190.

11 Vidjeti: Nosić, S. (1995) "Pobačaj – nijekanje prava na život", Bogoslovska smotra, vol. 64. br. 1, 433.

12 Kurjak, A., Buljan J. (2000), "Znanost i religije o početku života", Znanost i društvene promjene, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 107.

13 Brody, B. (1975). Abortion and the sanctity of human life: a philosophical view. Cambrdge MA: M.I.T. Press, citirano prema: ibid.

nepovredivo pravo svakog ljudskog bića na život.[14] Isti autor dalje navodi da, od trenutka oplodnje jajne ćelije počinje život novog ljudskog bića koje se razvija samo od sebe.[15]

Ono što je moguće ustvrditi jeste da se, kada je u pitanju prekid trudnoće, odnosno abortus,[16] s jedne strane nalaze oni koji tradicionalno spadaju u konzervativnu struju, i koji sebe opisuju kao „*pro-life*", odnosno zagovornici prava na život, te odlučno podržavaju pravo na život, ističući da je abortus zapravo negiranje prava na život, te ga izjednačavaju sa ubistvom. S druge strane su pripadnici tradicionalno liberalne struje, koji sebe opisuju kao „*pro-choice*", odnosno zagovornici prava na izbor, koji obično svoj stav argumentiraju time da je majčinstvo diskreciono pravo, te da žena ima pravo da suvereno odlučuje o vlastitom tijelu, pa i onome što se u njemu nalazi.[17]

2. PRAVO NA ŽIVOT PREMA MEĐUNARODNIM DOKUMENTIMA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I TEMELJNIH SLOBODA

Nesumnjivo, pravo na život je temeljno ljudsko pravo te je bez realnih garancija istog iluzorno govoriti o bilo kojem drugom pravu ili slobodi. Cilj prava na život je zaštita tjelesnog integriteta čovjeka i njegove najveće vrijednosti – života.

Čl. 6. st. 1 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: MPGPP)[18] propisuje da „*Svako ljudsko biće*

[14] Kešina, I. (1996) „Etičko-moralni vidici ljudskog nastojanja (I)", Crkva u svijetu, vol. 31, br. 2, str. 133.

[15] Kešina, I. (2001) „Preimplantacijska dijagnostika – u službi selektivnog pobačaja prije trudnoće", Crkva u svijetu, vol. 36, br. 2, str. 169.

[16] U kontekstu ovog rada, termini „prekid trudnoće" i „abortus" koristit će se kao sinonimi, osim ako nije drugačije naznačeno.

[17] Usporedi: Block, W.E. (2021) „Evictionism: The compromise solution to the pro-life pro-choice debate controversy," Springer, 2021; Simkulet, W. (2016) „Abortion, Property and Liberty", The Journal of Ethics, vol. 20, 373-383; E. Lee, A. Furedi "Abortion issues today - a position paper", School of Social Policy, Sociology and Social Research, University of Kent, Canterbury, dostupno na: *http://www.kent.ac.uk/sspssr/research/papers/legalpro.pdf, 29.9.2024*.

[18] Tekst MPGPP je dostupan na: *https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf,* 27.9.2024. Inače, MPGPP je usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine UN-a u New Yorku 16.12.1966. godine, te je stupio na snagu 23.3.1976. godine. Inače, sam dokument broji 174 članice, dok su 74 zemlje potpisale isti. Vidjeti više: *https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en*, 24.9.2024.

ima pravo na život. Ovo pravo mora biti zaštićeno zakonom. Niko ne može biti samovoljno lišen života." U vezi s odredbom čl. 6. st. 1. je i odredba čl. 5. st. 2. koja propisuje da se „*ne može dopustiti nikakvo ograničenje ili odstupanje od osnovnih ljudskih prava priznatih ili koja su na snazi u nekoj državi članici ovog Pakta na osnovu zakona, konvencija, propisa ili običaja, pod izgovorom da ih ovaj Pakt ne priznaje ili ih priznaje u užem obimu.*"

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda[19] (u daljem tekstu: EKLJP), odredbom čl. 2. st. 1. propisuje da je „*pravo na život svakog čovjeka zaštićeno zakonom. Niko ne može biti namjerno lišen života, osim kod izvršenja smrtne kazne po presudi suda, kojom je proglašen krivim za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom*." Međutim, Petim protokolom, usvojenim 1983. godine, izmijenjen je prvobitni tekst EKLJP, koji sada glasi: „*Smrtna kazna se ukida. Niko se ne može osuditi na smrtnu kaznu ili pogubiti*." Odredbom čl. 2. st. 2. EKLJP je propisano da „*lišenje života nije u suprotnosti sa ovim članom ako proizilazi iz upotrebe sile koja je apsolutno neophodna: a. u odbrani svakog pojedinca od nezakonitog nasilja; b. prilikom zakonitog lišenja slobode ili sprječavanja bjekstva osobe koja je zakonito lišena slobode; c. u akciji preduzetoj, u skladu sa zakonom, radi gušenja nemira ili pobune*."

Konvencijom o pravima djeteta UN[20] (u daljem tekstu: Konvencija), u odredbi čl. 1. data definicija djeteta, prema kojoj je dijete "*svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, osim ako se po zakonu koji se primjenjuje na dijete punoljetnost ne stječe ranije.*" Nadalje, odredbom čl. 6. je propisano da države-potpisnice Konvencije priznaju svakom djetetu urođeno pravo na život, te da će do krajnje moguće mjere osigurati preživljavanje i razvoj djeteta. U Preambuli Konvencije, poziva se na Deklaraciju o pravima djeteta[21], prema

---

[19] EKLJP je potpisana u Rimu 4.5.1950. godine od strane 12 zemalja, članica novoosnovanog Savjeta Evrope, a na snagu je stupila 3.9.1953. godine, te se postepeno mijenjala i dopunjavala dodavanjem protokola. Sve zemlje članice Savjeta Evrope su ujedno i potpisnice EKLJP te se od novih članica traži njena ratifikacija. Inače, Savjet Evrope broji 46 zemalja članica te 5 zemalja sa statusom posmatrača. Vidjeti više: *https://www.coe.int/en/web/portal/46-members-states, 29.9.2024.* Tekst EKLJP je dostupan na: *https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ENG*, 24.9.2024.

[20] Konvencija je usvojena 20.11.1989. godine u New Yorku te je stupila na snagu 2.9.1990. godine, te broji 140 potpisnice kao i 196 zemalja članica. Vidjeti: *https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=_en,* 29.9.2024. Tekst Konvencije je dostupan na: *https://treaties.un.org/doc/Treaties/1990/09/19900902%2003-14%20AM/Ch_IV_11p.pdf*, 29.9.2024.

[21] Deklaracija o pravima djeteta usvojena je u Generalnoj skupštini UN 1959.godine i sve do donošenja Konvencije o pravima djeteta predstavljala je jedini dokument koji se isključivo i cjelovito bavio pravima djeteta. U Preambuli i u njenih deset principa izražena je

kojoj "dijete, zbog svoje fizičke i duhovne nezrelosti, treba posebnu zaštitu i brigu, uključujući odgovarajuću zakonsku zaštitu, prije kao i poslije rođenja". Na ovaj način, tada je državama članicama ostavljena mogućnost da same odrede stav u odnosu na pravo na život nerođenog djeteta. Prilikom potpisivanja Konvencije, svaka država je tumačila Konvenciju kako joj je odgovaralo, neke pozivajući se na taj deveti preambularni član Konvencije, a neke samo na odredbu čl. 6. Konvencije. Argentina je prilikom potpisivanja Konvencije izjavila da se u toj zemlji djecom smatraju ljudska bića od začeća do 18. godine života, dok je Kina navela da su čl. 6. i čl. 24. st. 2. tač. F) Konvencije u bliskoj vezi i u razvoju usluga za planiranje porodice.[22]

Za razliku od EKLJP, Američka konvencija o ljudskim pravima[23] (u daljem tekstu: AKLJP) odredbom čl. 4. st. 1. eksplicitno propisuje da „svako uživa pravo na život, koje pravo ima da bude zaštićeno zakonom načelno od samog momenta začeća".

Parlamentarna skupština Savjeta Evrope (u daljem tekstu: SE) je na plenarnoj sjednici, održanoj 16.4.2008. godine usvojila Rezoluciju br. 1607 pod nazivom „Pristup sigurnom i zakonitom abortusu u Evropi".[24] Rezolucijom se, između ostalog, pozivaju države članice SE da izvrše dekriminalizaciju abortusa unutar razumnih gestacijskih rokova, ukoliko to već nije učinjeno, kao i da omoguće slobodan i informisan izbor žene. Tačka 7.4. Rezolucije naročito ističe potrebu za uklanjanjem pravnih i faktičkih prepreka koje otežavaju pristup sigurnom abortusu, kao o za osiguranjem odgovarajuće zdravstvene, medicinske i psihološke brige, kao i odgovarajućeg finansijskog pokrića. Imajući u vidu pravno neobavezujući karakter same Rezolucije, moguće je zaključiti da ona predstavlja više izraz stava i poziv Parlamentarne skupštine državama članicama.

odlučnost da se djeca izdvoje kao posebno osjetljiva grupa. Posebna zaštita se predviđa putem pružanja šansi da se dijete razvija na normalan način, da mu se osigura pravo na ime i državljanstvo, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, porodičnu i društvenu brigu i pravo na obrazovanje.

22 Stjepanović, S. (2008) „Odluka o životu i smrti djeteta kao isključivo pravo žene", Pravna riječ, br. 16, str. 216.

23 AKLJP je usvojena od strane mnogih država na zapadnoj hemisferi u San Joseu, Costa Ricam 22.11.1969. Tekst AKLJP je dostupan na: *https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf* , 29.9.2024.

24 Resolution 1607 (2008), Access to safe and legal abortion in Europe, dostupno na: *https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17638*, 29.9.2024.

3. PRAVO NA ŽIVOT U USTAVNO-PRAVNOM PORETKU BIH U KONTEKSTU PREKIDA TRUDNOĆE

Članom II. 1. Ustava BiH[25] propisano je da će BiH, kao i oba entiteta, FBiH i RS, da osiguraju najviši nivo međunarodno priznatih prava i temeljnih sloboda. Katalog ljudskih prava i sloboda utvrđen u čl. II. 3. posebno stipulira da sva lica na teritoriji BiH uživaju, *inter alia*, pravo na život. U kontekstu međunarodnih standarda za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, bitno je spomenuti da odredba čl. II. 2. Ustava BiH propisuje da prava i slobode predviđeni u EKLJP i njenim protokolima direktno primjenjuju u BiH, te da ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.

Pravo na život, kao temeljno ljudsko pravo, je na identičan način određeno i odredbom čl. 2. Ustava FBiH[26] – Poglavlje II – Ljudska prava i osnovne slobode, dok odredba čl. 13. st. 1. Statuta BDBiH[27] propisuje da svako ima pravo da uživa sva prava i slobode garantovane Ustavom i zakonima BiH, Statutom i zakonima BDBiH, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Međutim, navedenim najvišim aktima nije proklamovano pravo žene na prekid trudnoće.

Odredbom čl. 11. st. 1. Ustava RS[28] je propisano da je život čovjeka neprikosnoven, dok je, s druge strane, odredbom čl. 36. st. 3. na nivo ustavnog prava podignuto pravo čovjeka da slobodno odlučuje o rađanju djece.

U narednim odlomcima će da bude više riječi o načinu na koji pitanje abortusa regulisano u pozitivnom zakonodavstvu BiH.

---

[25] Neslužbeni tekst prevoda Ustava BiH dostupan na: *https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf*, 24.9.2024.

[26] *Službene novine FBiH*, br. 1/1994, 1/1994 - Amandman I, 13/1997 - Amandmani II-XXIV, 13/1997 - Amandmani XXV i XXVI, 16/2002 - Amandmani XXVII-LIV, 22/2002 - Amandmani LVI-LXIII, 52/2002 - Amandmani LXIV-LXXXVII, 60/2002 - ispr. Amandmana LXXXI, 18/2003 - Amandman LXXXVIII, 63/2003 - Amandmani LXXXIX-XCIV, 920/04 - Amandmani XCV-CII, 32/2007 - ispr., 20/2004 - Amandmani CIII i CIV, 33/2004 - Amandman CV, 71/2005 - Amandmani CVI-CVIII, 72/2005 - Amandman CVI, 88/2008 - Amandman CIX, 79/2022 - Amandmani CX-CXXX, 80/2022 - ispr. i 31/2023 - Amandman CXXXI

[27] *Službeni glasnik BDBiH*, br. 2/2010 - prečišćen tekst

[28] *Službeni glasnik RS*, br. 21/1992 - prečišćen tekst, 28/1994 - Amandmani XXVI-XLIII, 8/1996 - Amandmani XLIV-LI, 13/1996 - Amandman LII, 15/1996 - ispr., 16/1996 - Amandman LIII, 21/1996 - Amandmani LIV-LXV, 21/2002 - Amandmani LXVI-XCII, 26/2002 - ispr., 30/2002 - ispr., 31/2002 - Amandmani XCIII-XCVIII, 69/2002 - Amandmani XCIX-CIII, 31/2003 - Amandmani CIV i CV, 98/2003 - Amandmani CVI-CXII, 115/2005 - Amandman CXIV, 117/2005 - Amandmani CXV-CXXI i 48/2011 - Amandman CXXII i "Sl. glasnik BiH", br. 73/2019 - odluka US BiH

4. PITANJE ABORTUSA U POZITIVNOM ZAKONODAVSTVU BIH

Kada je riječ o pravu na abortus u pozitivnom zakonodavstvu BiH, neophodno je da se naglasi da je u FBiH i u BDBiH,[29] po osnovu prelaznih odredaba Ustava BiH, još uvijek na snazi Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine[30] (u daljem tekstu: ZUPPT FBiH i BDBiH), a koji je polazio od prava čovjeka da slobodno odlučuje o rađanju djece, s tim da se ovo pravo, zajamčeno odredbom čl. 191. Ustava SFRJ iz 1974. godine, može ograničiti samo radi zaštite zdravlja.[31]

U skladu s odredbom čl. 1. st. 1 ZUPPT FBiH i BDBiH, radi zaštite zdravlja, u vezi s korištenjem prava na slobodno odlučivanje o rađanju, ženi i muškarcu obezbjeđuju se svi vidovi stručnih savjeta i pouka koji mogu doprinijeti da to pravo koriste bez štetnih posljedica po zdravlje i reproduktivnu sposobnost. Nadalje, odredbom čl. 2. st. 1. ZUPPT FBiH i BDBiH je propisano da su zdravstveni i drugi radnici odgovarajućih stručnih profila u zdravstvenim organizacijama dužni da, u okviru svojih radnih i profesionalnih obaveza, pruže ženi i muškarcu medicinsku pomoć u ostvarivanju želje za vlastitim potomstvom i upoznaju ih sa postupkom, tokom i posljedicama primjene savremenih načina i sredstava za regulisanje rađanja, posebno u pogledu sprečavanja neželjene trudnoće i njenog vještačkog prekida. Navedene proklamacije su, međutim, bez ikakva oslonca u samom zakonu budući da se u poglavlju po nazivom „Prekid trudnoće" kao aktivni faktor spominje samo trudna žena. Prema tome, otac začetog djeteta samo je deklarativno nosilac prava na odlučivanje o rođenju začetog djeteta.

Odredbom čl. 3. st. 1. ZUPPT FBiH i BDBiH određeno je da se prekid trudnoće vrši po zahtjevu trudne žene, odnosno trudnice. Za maloljetne trudnice i trudnice lišene poslovne sposobnosti zahtjev za prekid trudnoće podnosi roditelj, odnosno staralac ili organ starateljstva. Izuzetno, maloljetna trudnica starija od 16 godina može i sama da podnese zahjev za prekid trudnoće ako ostvaruje sredstva za život po osnovu rada, o čemu je dužna priložiti odgovarajući dokaz.[32] Prekid trudnoće kod maloljetne trudnice starije od 14 godina ne može da se izvrši bez njene saglasnosti.[33]

---

29 U nastavku rada, ovaj propis će biti označen kao ZUPPT FBiH i BDBiH

30 *Službeni list SR BiH*, br. 29/1977 i 12/1987

31 Ova ustavna odredba je preuzeta u republičkim i pokrajinskim ustavima koji su također doneseni 1974. godine, pa tako i u Ustavu SR BiH.

32 Čl. 3. st. 2. ZUPPT FBiH i BDBiH

33 Čl. 3. st. 3. ZUPPT FBiH i BDBiH

Odredbom čl. 5. ZUPPT FBiH i BDBiH, propisano je da će da se udovolji zahtjevu za prekid trudnoće koji je podnijela poslovno sposobna punoljetna trudnica, kao i trudnica starija od 16 godina života koja sama ostvaruje sredstva za život po osnovu rada, ako su kumulativno ispunjeni sljedeći uslovi: da trudnoća nije prešla 10. nedjelju te da se prekidom trudnoće neposredno ne ugrožava život ili zdravlje trudnice. Ispunjavanje navedenih uslova utvrđuje specijalista iz ginekologije i akušerstva na osnovu obavljenih odgovarajućih zdravstvenih pregleda, i to najkasnije u roku od dva dana od dana podnošenja zahtjeva za prekid trudnoće.[34] Radi postupanja po zahtjevu trudnica koje ne ispunjavaju naprijed navedene uslove, formira se komisija,[35] koja odlučuje o zahtjevima za prekid trudnoće u sljedećim slučajevima: 1. ako se radi o maloljetnoj trudnici ili trudnici lišenoj poslovne sposobnosti; 2. ako je trudnoća prešla 10. nedjelja; 3. ako bi dalje održavanje trudnoće moglo neposredno da ugrozi život ili zdravlje trudnice; 4. ako se na osnovu saznanja medicinske nauke može da očekuje da će dijete da se rodi s teškim tjelesnim ili psihičkim nedostacima; 5. ako se radi o trudnoći koja je nastala kao posljedica krivičnih djela: silovanja, obljube nad maloljetnom osobom ili ženom lišenom poslovne sposobnosti, obljube zloupotrebom položaja ili rodoskrvnjenja; 6. ako ljekar odbije da izvrši prekid trudnoće.[36] Ne može se odobriti prekid trudnoće starije od 20. nedjelja.[37] Ako prvostepena komisija odbije zahtjev za prekid trudnoće, podnosilac zahtjeva ima pravo da uloži prigovor drugostepenoj komisiji, koja se obrazuje u regionalnom medicinskom centru i na odgovarajućoj klinici.[38]

U RS je 2008. godine donesen Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće[39] (u daljem tekstu: ZUPPT RS), kojim je stavljen van snage Zakon iz 1977. godine, te se prekid trudnoće definiše kao „*medicinska intervencija kojom se namjerno i vještački prekida trudnoća*“.[40]

Slično kao i u FBiH i BDBiH, u skladu s odredbom čl. 5. st. 1. ZUPPT RS, prekid trudnoće se vrši po zahtjevu trudne žene, odnosno trudnice, s tim da za maloljetne trudnice i trudnice lišene poslovne sposobnosti, zahtjev za prekid trudnoće podnosi roditelj, odnosno staralac ili organ starateljstva.[41]

[34] Čl. 6. st. 1. ZUPPT FBiH i BDBiH
[35] Čl. 7. ZUPPT FBiH i BDBiH
[36] Čl. 8. 1. ZUPPT FBiH i BDBiH
[37] Čl. 8. 2. ZUPPT FBiH i BDBiH
[38] Čl. 10. st. 1. ZUPPT FBiH i BDBiH
[39] *Službeni glasnik RS*, 34/08
[40] Čl. 1. st. 1. ZUPPT RS
[41] Čl. 5. st. 2. ZUPPT RS

Maloljetna trudnica starija od 16 godina, koja ima poslovnu sposobnost, može i sama da podnese zahtjev za prekid trudnoće.[42]

Prema slovu čl. 8. ZUPPT RS, zahtjevu za prekid trudnoće udovoljiće se ako su kumulativno ispunjeni sljedeći uslovi: da trudnoća nije starija od 10 gestacijskih nedjelja te da se prekidom trudnoće neće neposredno da ugrozi život ili zdravlje trudnice. Dakle, prekid trudnoće može da se izvrši do navršene 10. gestacijske nedjelje trudnoće. Izuzetno, prekid trudnoće može da se izvrši i poslije navršene 10. gestacijske nedjelje trudnoće: a) kada se na osnovu medicinskih indikacija utvrdi da se na drugi način ne može spasti život ili otkloniti teško narušavanje zdravlja žene, b) kada se na osnovu naučno-medicinskih saznanja može da očekuje da će dijete da se rodi sa teškim tjelesnim ili duševnim nedostacima, c) kada je do začeća došlo izvršenjem krivičnog djela i d) kada se utvrdi postojanje psihosocijalnih indikacija za prekid trudnoće.[43] Bitno je da se spomene da utvrđivanje postojanja uslova za prekid trudnoće utvrđuje do navršene 10. gestacijske nedjelje trudnoće – specijalista ginekologije i akušerstva zdravstvene ustanove, a od navršene 10. gestacijske nedjelje trudnoće do navršene 20. gestacijske nedjelje trudnoće – prvostepena i drugostepena komisija za prekid trudnoće odgovarajuće zdravstvene ustanove. Nakon navršene 20. gestacijske nedjelje trudnoće, utvrđivanje uslova vrši etički odbor zdravstvene ustanove.[44]

Ono što predstavlja novinu jeste odredba čl. 6. st. 3. ZUPPT RS, koja uvodi prigovor savjesti; ljekaru-specijalisti ginekologije i akušerstva priznato je pravo da odbije izvršiti dozvoljeni prekid trudnoće, ukoliko se to protivi njegovim shvatanjima, s tim da je ovo pravo ograničeno obavezom ukazivanja hitne medicinske pomoći u slučaju akutne opasnosti po život ili teškog oštećenja zdravlja.[45] ZUPPT RS donosi još jednu novinu, a to je savjetovanje, koje podrazumijeva da se žene upoznaju sa značajem nastavka ili prekida trudnoće, kao i s mogućim komplikacijama.[46]

Ustavni sud RS svojom odlukom iz 2012. godine[47] nije prihvatio inicijativu da se pokrene ocjena ustavnosti ZUPPT RS, navodeći da je isti u skladu sa

[42] Čl. 5. st. 3. ZUPPT RS
[43] Čl. 11. st. 2. ZUPPT RS
[44] Čl. 10. st. 1. ZUPPT RS
[45] Čl. 6. st. 4. ZUPPT RS
[46] Čl. 7. st. 1. ZUPPT RS
[47] Vidjeti: Rješenje Ustavnog suda RS br. U-14/11 od 11.9.2012. godine, dostupno na: *https://www.ustavnisud.org/Odluke.aspx?cat=13&subcat=39&lang=hrv&odluka=496&oldet=1414*, 27.9.2024.

Ustavom RS, pri čemu je naglašeno da, polazeći od odredbe utvrđene čl. 36. st. 3. pravo na prekid trudnoće predstavlja isključivo subjektivno pravo žene da spriječi rađanje, te da je zakonodavac, u skladu sa moralnim i pravnim principom slobode izbora pojedinca, privatnosti i samoopredjeljenja, osporenim odredbama dao pravo ženi da namjerno prekine neželjenu trudnoću i nije tražio da potencijalni otac učestvuje u odluci o prekidu trudnoće, kao i da su neosnovani navodi podnosioca inicijative da se odredbama ZUPPT RS povređuju prava zagarantovana EKLJP, s obzirom na to da ne postoji zajednički evropski standard o tome kako pravo treba da se bavi pitanjem prekida trudnoće.

Navedena zakonska rješenja zorno prikazuju da je trudna žena *de facto* centralni subjekt odlučivanja o prekidu trudnoće, pri čemu zakonodavac normira različite uslove za ovaj postupak, zavisno od dužine trajanja trudnoće i okolnosti konkretnog slučaja, te je tako odluka o prekidu trudnoće u ranoj fazi isključivo vezana za izbor trudne žene. Na ovaj način, zakonodavac pridaje značaj autonomiji žene u odlučivanju o vlastitom tijelu.

Ipak, tvrditi da zakonodavac isključivo štiti pravo na izbor majke bilo bi pogrešno, jer, kao što se može vidjeti iz citiranih zakonskih odredaba, pravo na abortus nakon navršene 10. gestacijske nedjelje podliježe određenim zakonskim restrikcijama, što ukazuje na nastojanje da se, ovisno o okolnostima, zaštiti i prenatalni život.

U tom smislu, pravo žene da odlučuje o abortusu pod zakonski propisanim uslovima i pravnu zaštitu prenatalnog života trebaju posmatrati kao dva odvojena, pravno relevantna interesa čiji se odnos uređuje kroz konkretne zakonske odredbe i zakonom predviđena ograničenja. Odnos između ovih interesa stoga nije moguće svesti samo na pitanje indibidualnih vrijednosnih opredjeljenja, već ga treba sagledati kao pitanje zakonodavnog odmjeravanja i usklađivanja pravno zaštićenih interesa, u granicama ustavnog poretka BiH, kao i obaveza koje proizlaze iz EKLJP.

5. PROTIVPRAVNI PREKID TRUDNOĆE U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU BIH

Kada je u pitanju inkriminacija protivpravnog prekida trudnoće, krivičnopravna zaštita se ostvaruje kroz Krivični zakon FBiH[48] (u daljem tekstu:

[48] *Službene novine FBiH*, br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025

KZ FBiH), Krivični zakonik RS[49] (u daljem tekstu: KZ RS) te Krivični zakon BDBiH[50] (u daljem tekstu: KZ BDBiH).

Krivično djelo protivpravni prekid trudnoće se u domaćem krivičnom zakonodavstvu tradicionalno posmatra kroz prizmu grupe krivičnih djela protiv života i tijela, te se krivičnopravna zaštita čovječjeg ploda, odnosno budućeg života ili života u nastajanju, ona se realizuje samo kroz predmetnu inkriminaciju.[51]

Prema odredbi čl. 171. st. 1. KZ FBiH, osnovni oblik krivičnog djela protivpravni prekid trudnoće čini onaj ko, protivno propisima o prekidu trudnoće, trudnoj ženi s njenim pristankom započne da čini, učini ili joj pomogne da učini prekid trudnoće, za što je zaprijećena kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine. Dakle, radnja izvršenja je određena alternativno, što znači da djelo može da se pojavi u tri oblika: kao započinjanje činjenja abortusa, činjenje abortusa te pomaganje trudnoj ženi da izvrši abortus. Djelo se smatra dovršenim kako u slučaju izvršenja abortusa, tako i u slučaju kada je samo započeto vršenje. Još jedna karakteristika ovog djela je njegov blanketni karakter.[52]

Posebni oblik ovog krivičnog djela postoji ukoliko je trudnoj ženi bez njenog pristanka započeto činjenje ili je učinjen prekid trudnoće, za što je zaprijećena kazna zatvora od jedne do osam godina.[53] Za postojanje ovog djela nije neophodno da se trudna žena izričito protivi abortusu, već je dovoljno da ona nije izrazila saglasnost da se nad njom izvrši abortus.[54] I kod ovog oblika krivičnog djela, radnja izvršenja je određena alternativno, kao započinjanje činjenja abortusa te njegovo učinjenje.

Odredbom čl. 171. st. 3. je predviđen kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela, koji postoji ukoliko je, prilikom izvršenja osnovnog oblika djela, trudna žena teško tjelesno povrijeđena, ili joj je zdravlje teško narušeno ili je prouzrokovana smrt trudne žene, za što je zaprijećena kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Ukoliko je počinjenjem posebnog oblika ovog krivičnog

---

49 *Službeni glasnik RS*, br. 64/2017, 104/2018 - odluka US i 15/2021, 89/2021 i 73/2023

50 *Službeni glasnik BDBiH*, br. 19/2020 - prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024

51 Grupa autora (2005) *Komentari Krivičnih zakona u BiH*, Savjet Evrope: Sarajevo, str. 1502.

52 Ovaj pojam se najčešće shvata kao pravnotehnički način formulisanja pojedinog krivičnog djela kojim je dat samo opći okvir tog djela, a da bi se norma izražena u tom okviru mogla da primijeni u konkretnom slučaju, ona mora da se dopuni drugom odgovarajućom normom koja je sadržana u drugom propisu. Vidjeti više: Jović, M. (2013) „Blanketna krivična dela", Pravne teme, god. 2, br. 3, str. 68.

53 Čl. 171. st. 2. KZ FBiH

54 Grupa autora, *op. cit*., 1504.

djela trudna žena teško tjelesno povrijeđena, ili joj je zdravlje teško narušeno ili je prouzrokovana smrt trudne žene, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje jednu godinu.

Zakonodavac u BDBiH se opredijelio za rješenje koje je u osnovnim elementima slično rješenju iz KZ FBiH, s tim da se, kod osnovnog oblika ovog krivičnog djela, prema odredbi čl. 168. st. 1. KZ BDBiH, kao radnja učinjenja, pored naprijed navedenih, javlja i *podstaknuće* trudne žene da učini prekid trudnoće protivno propisma. Posebni oblik ovog krivičnog djela, propisan odredbom čl. 168. st. 2. KZ FBiH, je određen na gotovo istovjetan način kao i u KZ FBiH. Osnovne razlike se ogledaju u tome da je zakonodavac u BDBiH predvidio da će se kvalifikovani oblik ovog djela kazniti kaznom od tri do petnaest godina, kao i da posebni oblik, kao i kvalifikovani oblik djela, mogu biti učinjeni prema djetetu.

Kada je u pitanju inkriminacija protivpravnog prekida trudnoće prema KZ RS, odredbom čl. 130. st. 1. KZ RS je propisano da osnovni oblik ovog djela čini onaj ko, suprotno propisima o prekidu trudnoće trudnoj ženi sa njenim pristankom izvrši prekid trudnoće, počne da vrši prekid trudnoće ili joj pomogne da prekine trudnoću, za što je zaprijećena novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Iz navedene odredbe je vidljivo da je radnja učinjenja i ovdje određena alternativno, kao i u FBiH, dakle kao izvršenje abortusa, započinjanje izvršenja abortusa te pomaganje u izvršenju abortusa. Odredbom st. 2. istog člana je propisano da će onaj, ko se bavi vršenjem osnovnog oblika ovog krivičnog djela, da bude kažnjen kaznom zatvora od dvije do pet godina. Posebni oblik je propisan odredbom st. 3. istog člana, a koji čini onaj ko, trudnoj ženi bez njenog pristanka, a ako je mlađa od šesnaest godina i bez pismene saglasnosti njenog roditelja, usvojioca ili staraoca, izvrši ili započne da vrši prekid trudnoće, za što je predviđena kazna zatvora od tri do osam godina.

Kvalifikovani oblik postoji ukoliko je, usljed počinjenja osnovnog ili posebnog oblika ovog krivičnog djela, nastupila smrt, teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ženskog lica nad kojim je vršen prekid trudnoće, pri čemu će se učinitelj osnovnog oblika da kazni kaznom zatvora od jedne do pet godina, a učinitelj posebnog oblika kaznom zatvora od tri do dvanaest godina.[55] Pokušaj osnovnog oblika ovog djela je kažnjiv.[56]

[55] Čl. 130. st. 4. KZ RS
[56] Čl. 130. st. 5. KZ RS

Bez obzira na određene neusklađenosti u rješenjima koja egzistiraju između tri navedena krivičnopravna propisa, iz njihove analize proizlazi da krivičnopravna zaštita u oblasti protivpravnog prekida trudnoće istovremeno obuhvata zaštitu prenatalnog života i zaštitu trudne žene od protivpravnog zadiranja u njenu tjelesnu autonomiju. Posebno je značajno što krivičnopravna zaštita nije usmjerena samo na samu činjenicu prekida trudnoće, već razlikuje situacije u kojima je prekid izvršen protivno propisima, uz pristanak trudne žene, od situacija u kojima je izvršen bez njenog pristanka.

Stoga se ne može svaki protivpravni prekid trudnoće svesti isključivo na zaštitu jednog pravnog dobra. U pojedinim situacijama u prvom planu je zaštita prenatalnog života, dok se u drugim, naročito kada se prekid trudnoće izvrši bez pristanka trudne žene, istovremeno štite njena tjelesna nepovredivost, sloboda odlučivanja i zdravlje. Ovakva diferencijacija pokazuje da krivičnopravna zaštita prenatalnog života postoji, ali da se ne može izjednačiti sa pravnim položajem rođene fizičke osobe niti se iz same inkriminacije može izvesti zaključak da neroñeno dijete ima potpuno istovjetan status nosioca prava na život.

6. PRAVNI STATUS ZAČETOG A NEROĐENOG DJETETA U TEORIJI I PRAKSI

Osjetljivim pitanjima o dopustivosti abortusa, o pravima neroñenog djeteta, te dilemama da li i pod kojim okolnostima se neroñeno dijete može smatrati ljudskom osobom i prije samog trenutka rođenja, bave se i pravni stručnjaci.

U pravnoj literaturi život prije rođenja se označava kao „plod", a tek nakon rođenja se upotrebljava pojam „osoba" ili „čovjek", odnosno, uzima se da se fizička osoba svoje postojanje započinje rođenjem. To znači da dijete čim se rodi, dobiva pravnu sposobnost, tj. postaje nosilac prava i obaveza. Dovoljno je da dijete pokazuje znakove života, pri čemu ne mora biti i sposobno za život; podrazumijeva se da porod mora biti završen.[57]

Pitanje je li dijete rođeno živo ili mrtvo ima u pravu vrlo veliko značenje: ukoliko je dijete rođeno živo i odmah iza toga umrlo, ono je ipak bilo jedan trenutak pravni subjekt, što je dovoljno da izazove značajne posljedice, naročito u pogledu nasljeđivanja. Pravilo je da dijete koje je rođeno živo postaje pravnim subjektom. Međutim, ponekad se ukazuje potreba da se i začetom,

[57] Klarić, P., Vedriš, M. (2009) Građansko pravo: opći dio, stvarno pravo, obvezno i nasljedno pravo, Zagreb: Narodne novine, str. 35

ali još neroñenom djetetu sačuvaju neka prava, pri čemu se dijete u majčinoj utrobi u pravu naziva *nasciturus.*[58] Ako se ukaže potreba da se nasciturusu sačuvaju neka prava, tada se u pravu služimo fikcijom „onaj koji će se roditi uzima se kao da je već rođen". (*Nasciturus pro iam nato habetur quotiens de commodis euis agitur*).[59] Ova fikcija prihvaćena je i u našem pravu, pa tako, primjerice, Porodični zakon FBiH[60] (u daljem tekstu: PZ FBiH), Porodični zakon RS[61] (u daljem tekstu: PZ RS) te Porodični zakon BDBiH[62] (u daljem tekstu: PZ BDBiH) propisuju da očinstvo može da se prizna i prije rođenja djeteta[63], s tim da priznanje proizvodi pravno dejstvo ako se dijete rodi živo.[64] Na taj način se fingira postojanje pravnog subjekta, iako je očigledno da subjekt još ne postoji, pri čemu je neophodno da se vodi računa o tome da fikcija mora da ide u korist djeteta te da dijete doista mora da se rodi živo.[65] Dakle, institut nasciturusa ne treba poistovjećivati sa priznavanjem punog pravnog subjektiviteta začetom, a neroñenom djetetu. Njegova suština se ogleda u tome da pravni poredak, kada je to neophodno radi zaštite određenog interesa neroñenog djeteta, odstupi od pravila prema kojem život fizičke osobe počinje rođenjem. To je naročito važno kad je riječ o nasljeñivanju, pa u tom smislu, odredba čl. 157. st. 2. Zakona o nasljeñivanju FBiH[66] propisuje da dijete koje je već začeto u trenutku otvaranja nasljeña se smatra kao da je rođeno, ako se rodi živo. Drugim riječima, fingira se da je dijete rođeno, što omogućuje da se njegova prava čuvaju tako dugo dok se ne vidi da li se rodilo živo ili mrtvo.[67] Slična odredba je sadržana i u čl. 148. st. 2. Zakona o nasljeñivanju RS.[68]

Iz svega navedenog proizlazi da pozitivni propisi u BiH sve do rođenja ne gledaju na fetus kao na autonomnu osobu, iako odredba čl. 83. st. 1 PZ FBiH propisuje da dijete ima pravo na život. Ipak, pravni status neroñenog, a začetog djeteta u domaćem pravu nije moguće svesti ni na potpuno odsustvo

---

58 *Ibid.*
59 *Ibid.*
60 *Službene novine FBiH*, br. 35/2005, 41/2005, 31/2014 i 32/2019 – odluka US
61 *Službeni glasnik RS*, br. 17/2023 i 27/2024
62 *Službeni glasnik BDBiH*, br. 23/2007
63 Čl. 61. st. 1. PZ FBiH; čl. 133. st. 1. PZ RS; čl. 56. st. 1. PZ BDBiH
64 Čl. 61. st. 2. PZ FBiH, čl. 133. st. 2. PZ RS; čl. 56. st. 2. PZ BDBiH
65 Klarić, P., Vedriš, M., *op. cit*., str. 35.
66 *Službene novine FBiH*, br. 80/14 i 32/19 – odluka US
67 *Ibid*., str. 710.
68 *Službeni glasnik RS*, br. 1/09, 55/09 – ispr., 91/16, 28/2019 – odluka US i 82/19

pravne zaštite, već je moguće konstatovati da se radi o posebnom, ograničenom obliku pravne zaštite koji se aktivira u situacijama kada je to neophodno radi zaštite pravnih interesa neroñenog djeteta. Činjenica da pravni poredak u određenim oblastima štiti interese neroñenog djeteta ne znači *ipso facto* da mu priznaje pravo na život u onom obimu kao što se štiti pravo na život rođene osobe i obrnuto, činjenica da je sam postupak prekida trudnoće uređen zakonskim propisima ne znači da sam prenatalni život ne uživa nikakvu pravnu zaštitu. Domaće zakonodavstvo, dakle, istovremeno poznaje različite oblike pravne zaštite kako prenatalnog života, tako i same žene, pri čemu niti jedan od ovih instituta ne daje sam po sebi konačan odgovor o pravnom statusu fetusa u smislu čl. 2. EKLJP.

Ćazim Sadiković ističe da, u tom kontekstu, postoje tri stanovišta; jedno, prema kojem abortus predstavlja ubistvo, i, kao takav treba da se zabrani, te druga dva stanovišta, prema kojem se ne radi o ubistvu što bi potpadalo pod odredbu čl. 2. EKLJP, dok najviše pristalica ima shvatanje prema kojem se abortus nakon tri mjeseca trudnoće predstavlja kršenje čl. 2 EKLJP, dok je neophodno da se pokaže velika mjera opreza, s obzirom da ista ta EKLJP ne smije da povrijedi privatni život pojedinca, odnosno, u ovom slučaju, žene – trudnice. [69]

Vrhovni sud FBiH je na sjednici Građanskog odjeljenja, održanoj dana 27.1.2016. godine, razmatrao i prihvatio Orijentacione kriterije i iznose za utvrđivanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete, koji se primjenjuju na sve parnične postupke za naknadu nematerijalne štete u svim stepenima suđenja.[70] Orijentacioni kriteriji su dopunjeni 5.3.2026. godine, na način da se svi novčani iznosi u KM prihvaćeni 2016. godine po svim osnovima povećavaju za 50%.[71] U skladu s Orijentacionim kriterijima, kada je u pitanju naknada nematerijalne štete za duševne bolove zbog smrti bliskog srodnika, roditeljima za slučaj gubitka ploda pripada iznos do 14.000,00 KM, s tim da, ako se ako se začeto neroñeno dijete (nasciturus) rodi živo, za slučaj smrti roditelja mu pripada do 40.000,00 KM.

---

[69] Sadiković, Ć. (2001) Evropsko pravo ljudskih prava, Sarajevo: Fond otvoreno društvo BiH – Pravni centar FOD BiH, „Magistrat" Sarajevo, str. 75.

[70] Orijentacioni kriteriji i iznosi za utvrđivanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete, dostupno na: https://vsud-fbih.pravosudje.ba/vstvfo/B/142/article/60774, 10.9.2026. godine

[71] Vidjeti: https://portalfo1.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/145176, 10.9.2026. godine

U svojoj odluci iz 2000. godine,[72] Vrhovni sud FBiH je utvrdio da nema pravo na naknadu štete zbog duševnih bolova izazvanih smrću brata ili sestre, oba koja nije bila rođena u vrijeme štetnog događaja. Naime, naknada štete zbog duševnih bolova izazvanih smrću može se samo iznimno dosuditi braći i sestrama poginule osobe, kako to proizlazi iz odredbe čl. 201. st. 2. Zakona o obligacionim odnosima (samo ako je između umrlog i njih postojala trajnija zajednica života). Takve zajednice nije moglo biti u času pogibije mldb. A., jer u tom času tužitelj nije bio ni rođen – naime, do saobraćajne nezgode je došlo u času kad je njegova majka bila u osmom mjesecu trudnoće, te okolnost koju je revizija naglašavala, da bi mldb. tužitelj živio u okviru iste porodice sa poginulom sestrom, tako da bi između njih postojala trajnija zajednica života, ne može biti od odlučujućeg značaja.

Kada se sagledava regionalni kontekst, Vrhovni kasacioni sud Republike Srbije, odlučujući po reviziji, se bavio pitanjem neroñenog djeteta u kontekstu naknade štete – naime, presudom od 2.6.2016. godine, kojom su odbijene kao neosnovane revizije tuženih izjavljene na presudu Apelacionog suda u Beogradu Gž 1288/2015 od 5.10.2015. godine, Vrhovni kasacioni sud je potvrdio navedenu presudu, kojom je preinačena prvostepena presuda tako da su tuženi obavezani da tužiteljici M.G. na ime naknade štete koja je nastala povodom saobraćajne nezgode koja se desila 12.06.1996. godine, isplate, između ostalog, iznos od 384.920,00 RSD za pretrpljene duševne bolove zbog smrti začetog a neroñenog djeteta.[73]

7. PRAVO NA ŽIVOT NEROĐENOG DJETETA U KONTEKSTU PRAVA NA ABORTUS U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Evropski sud za ljudska prava u Strasborgu (u daljem tekstu: ESLJP) je u predmetu *Vo protiv Francuske,* većinom od 14 glasova prema 3 glasa, zauzeo stav da nije bilo povrede u smislu čl. 2. EKLJP.[74] ESLJP je u ovom predmetu

[72] Presuda Vrhovnog suda FBiH Rev-153/98 od 24.10.2000. godine, vidjeti: Bilten sudske prakse Vrhovnog suda FBiH, br. 2/2000

[73] Presuda Vrhovnog kasacionog suda Republike Srbije br. 434/2016 od 02.06.2016. godine, dostupno na: *https://www.vrh.sud.rs/sr-lat/rev-4342016-naknada-%C5%A1tete*, 6.11.2025.

[74] Predmet *Vo protiv Francuske*, Predstavka br. 53924/00, presuda od 8.7.2004., para. 75, dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2253924/00%22]}*, 27.9.2024. U ovom predmetu, podnositeljka predstavke tužbe Thi Nho Vo je 1991. izgubila

naglasio *"da nije ni poželjno ni moguće trenutačno odgovoriti apstraktno na pitanje je li dijete koje se treba roditi osoba u smislu čl. 2. ESLJP*"[75], no navodeći da "nepostojanje jasnog pravnog statusa nerođenog djeteta ne mora ga obavezno lišiti svih zaštita na osnovu francuskog zakona."[76] Također, ESLJP je utvrdio da na evropskom nivou, ne postoji konsenzus o pravnoj prirodi i statusu nerođenog djeteta,[77] čime je zapravo izražen generalni stav evropskog pravnog kruga prema ovome pitanju. Nastojanja da se nerođenom djetetu osigura bar nekakav vid pravne zaštite su još uvijek u povojima, i uglavnom je ostavljeno državi da po svom slobodnom nahođenju regulira ovo pitanje.

U predmetu Evans protiv Velike Britanije, gdje se podnositeljka predstavke žalila da su britanske vlasti dozvolile njenom bivšem partneru da povuče svoj pristanak za pohranu i korištenje zajednički kreiranih embriona, ESLJP je zauzeo stav da, prema britanskim zakonima, fetus ne uživa nezavisna prava i interese te, stoga, ne može, niti se može u ime nerođenog djeteta da zahtijeva pravo na život u smislu čl. 2. EKLJP, pa samim time predmetni embrioni nisu ni imali pravo na život u smislu čl. 2. EKLJP.78

U predmetu *Open Door and Dublin Well Woman protiv Irske*,[79] u kojem je utvrđena povreda čl. 10. EKLJP, ESLJP je imao u vidu da stav irskog zakonodavstva prema pravu na život nerođenog djeteta, koje se bazira na dubokim moralnim vrijednostima,[80] međutim, utvrđeno je da nije potrebno odlučiti da

dijete u šestom mjesecu trudnoće nakon što su je zamijenili s drugom pacijenticom koja je htjela da obavi sterilizaciju isti dan u istoj bolnici. Nakon što je prizivni sud 1999. godine poništio presudu suda u Lyonu koji je ljekara osudio na kaznu od 6 mjeseci zatvora i novčanu kaznu od 10.000 franaka, tužiteljka Vo je odlučila pravdu potražiti pred ESLJP. Advokat tužiteljke Vo je tražio da se prizna kršenje čl. 2 EKLJP da bi se osudilo odbijanje francuskog pravosuđa da kvalifikuje kao ubistvo nenamjerni napad na život nerođenog djeteta, jer po francuskom zakonu nije moglo doći do sudskog gonjenja ljekara jer se fetus u ovim okolnostima ne smatra potencijalnom žrtvom.

75 *Ibid.,* para. 85.

76 *Ibid.,* para 86.

77 *Ibid*., para 84.

78 Predmet *Evans protiv Velike Britanije*, Predstavka br. 6339/05, presuda od 10.4.2007. godine, para. 54-56, dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%226339/05%22]}*, 27.9.2024.

79 Predmet *Open Door and Dublin Well Woman protiv Irske,* Predstavke br. 14234/88; 14235/88, presuda od 29.10.1992. godine, dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57789%22]}*, 4.11.2025. U ovom predmetu, podnosioci predstavke su dvije organizacije sa sjedištem u Irskoj, kojima je nalogom Vrhovnog suda Irske zabranjeno davanje informacija trudnim ženama o mogućnosti vršenja abortusa u inostranstvu.

80 *Ibid*., para 63.

li pojam "prava drugih" podrazumijeva i nerođenu djecu,[81] te je na taj način ovo pitanje ostavio otvorenim. Nadalje, u predmetu *A., B. i C. protiv Irske*,[82] ESLJP je prihvatio stav da, iako država ima pravo da štiti život nerođenog djeteta, ovo pravo nije apsolutno, te da nije moguće pružiti bezuslovnu podršku državi u ovoj zaštiti jer bi to dozvolilo da država primijeni bilo koje pravno sredstvo s ciljem ograničavanja abortusa bez uzimanja u obzir života majke.[83] Također, Sud je utvrdio da država uživa široko polje slobodne procjene u uređivanju pitanja abortusa, posebno imajući u vidu nepostojanje evropskog konsenzusa o tome kad počinje život i širok prostor za uspostavljanje ravnoteže između prava žene na privatni život i interesa povezanih s prenatalnom zaštitom života.[84] Inače, ESLJP je u ovom predmetu utvrdio povredu čl. 8. EKLJP samo u odnosu na treću podnositeljku predstavke.

S druge strane, ESLJP je u svojoj praksi razmatrao i slučajeve koji se odnose na zakonsku dostupnost abortusa u zemljama članicama SE. U tom smislu je neophodno da se spomene predmet *Tysiąc protiv Poljske*,[85] koji je je podijelio poljsku javnost, s obzirom da je u Poljskoj, izrazito katoličkoj zemlji, i dalje na snazi zakonska zabrana abortusa, pri čemu je podnositeljka predstavke, žena koju su tri oftalmologa, nakon dvije teške trudnoće, upozoravala da iznošenje treće trudnoće do kraja može dovesti do ozbiljnih posljedica po njen vid, zbog nemogućnosti da obavi abortus, a nakon rođenja trećeg djeteta, dobila je krvarenje mrežnjače usljed čega je nastupio određeni stepen invalidnosti. U ovom predmetu, ESLJP je utvrdio postojanje povrede odredbe čl. 8. EKLJP, kojom se štiti privatni i porodični život, te je još jednom ponovio svoje stajalište prethodno zauzeto u predmetu *Vo protiv Francuske*, da pitanje o tome kad započinje život spada u domen slobodne procjene država članica, kao i da na evropskom nivou nema konsenzusa o ovoj problematici.[86] Slične stavove ESLJP je ponovio i u presudi donesenoj u predmetu *P. i S. protiv Poljske*,[87]

---

81 *Ibid.*

82 *Predmet A., B. i C. protiv Irske*, Predstavka br. 25579/05, presuda od 16.12.2010, godine, dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-102332*, 5.11.2025. U ovom predmetu, ESLJP je razmatrao različite aspekte irskog režima prekida trudnoće u kontekstu odredbe čl. 8. EKLJP (Pravo na privatnost).

83 *Ibid.*, para. 172.

84 *Ibid*., para. 236. – 237.

85 Predmet *Tysiąc protiv Poljske,* Predstavka br. 5410/03, presuda od 20.3.2007., dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%225410/03%22]}*, 27.9.2024.

86 *Ibid.*, para. 74.

87 *Predmet P. i S. protiv Poljske*, Predstavka br. 57375/08, presuda od 30.10.2012. godine, para. 98, dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-114098%22]}*,

u kojem je utvrđena povreda odredba čl. 3., 5. § 1 i 8. EKLJP, navodeći da, s obzirom da pravo na abortus nije apsolutno, Poljska mora da ispunjava svoje pozitivne obaveze u kontekstu čl. 8. EKLJP, uz navođenje da EKLJP za cilj ima zaštitu praktičnih i ostvarivih prava, a ne teoretskih ili iluzornih prava.[88] Inače, Poljska je najdalje otišla u zaštiti nerođenog života: u okviru izmjena Zakona o planiranju porodice, zaštiti ljudskog fetusa i uslovima za dopušteni prekid trudnoće predvidjela da je *pravo na život* objekat zaštite za vrijeme prenatalnog perioda, a u okviru vremenskog limita određenog zakonom.[89]

Iz pregleda navedene prakse ESLJP jasno proizlazi da ne postoji jedinstven, zajednički evropski standard o tome da li se nerođeno dijete, odnosno fetus može smatrati osobom čije pravo na život je zaštićeno odredbom čl. 2. EKLJP, ali isto tako, ne proizlazi da prenatalni život ne predstavlja nikakvu pravno irelevantu vrijednost. Državama članicama EKLJP je prepušteno da, u okviru svoje slobodne procjene, urede odnos između zaštite nerođenog djeteta i prava žene na autonomiju tijela, uz naglasak da je neophodno osigurati obavezno poštivanje konvencijskih prava i praktične djelotvornosti istih ondje gdje je dopušten prekid trudnoće u skladu s domaćim zakonodavstvom.

8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Pitanje prava nerođenog djeteta na život i autonomije žene u odlučivanju o vlastitom tijelu je jedno od najsloženijih i najosjetljivijih pitanja u savremenoj pravnoj i etičkoj misli. Iako su filozofske i religijske rasprave o početku ljudskog života prisutne još od doba Aristotela i Tome Akvinskog, savremeno pravo nastoji da uspostavi ravnotežu između zaštite nerođenog djeteta te poštovanja osnovnih prava žene, koje uključuje i pravo na odlučivanje o vlastitom tijelu. Iako praksa ESLJP ne potvrđuje da se odredba čl. 2. st. 1. EKLJP automatski primjenjuje i na fetus kao na osobu u smislu te odredbe, ipak, ESLJP do danas nije dao konačan, konkretan odgovor o tome da li nerođeno dijete uživa pravo na život u smislu EKLJP. Imajući u vidu primjere iz sudske prakse ESLJP analizirane u ovom radu, moguće je derivirati zaključak da

4.11.2025. U ovom predmetu, podnositeljka predstavke P. je ostala trudna nakon što je bila žrtva silovanja, a druga podnositeljka predstavke S. je njena majka i zakonska zastupnica.

88 *Ibid*., para. 98.

89 Kandić-Popović, Z. (1999) Pravna zaštita osnovnih ljudskih vrednosti u Centralnoj i Istočnoj Evropi i moderna biotehnologija: ka evropskoj harmonizaciji , Budapest: Open Society Institute, str. 15.

postojeća praksa ne priznaje jasno i univerzalno pravo fetusa na život u smislu odredbe čl. 2. EKLJP, ali istovremeno ne isključuje definitivno mogućnost njegove zaštite u okviru EKLJP.

Pravni poredak BiH poznaje određene oblike pravne zaštite nerođenog djeteta, što se ogleda kako u krivičnopravnoj zaštiti od protivpravnog prekida trudnoće, tako i u institutima građanskog i porodičnog prava koji pod određenim uslovima priznaju prava začetom, a nerođenom djetetu. Kao posebno značajan izdvaja se institut nasciturusa, koji omogućava zaštitu određenih pravnih interesa nerođenog djeteta, međutim, ne može se tumačiti kao priznavanje punog pravnog subjektiviteta prije samog rođenja.

S druge strane, domaće zakonodavstvo dozvoljava prekid trudnoće pod zakonom propisanim uslovima, uvažavajući autonomiju žene i pravo na odlučivanje o abortusu. Iz načina na koji je uređeno ovo pitanje proizlazi da zakonodavac u isto vrijeme nastoji da zaštiti pravo žene na odlučivanje o rađanju i trudnoći, kao i zaštititi nerođeno dijete kroz propisivanje zakonskih ograničenja prekida trudnoće u određenim okolnostima.

Stoga je moguće zaključiti da domaći propisi u BiH ne daju jednostran odgovor na pitanje da li nerođeno dijete može da se posmatra kao titular prava na život u istom obimu kao i rođena fizička osoba. Ukazuje se da se zaštita nerođenog djeteta ostvaruje u okviru istog pravnog režima koji štiti i autonomiju i prava trudne žene.

Zadatak savremenog prava nije da jednostrano favorizuje jedan od ova dva interesa, već da traga za njihovom harmoničnom koegzistencijom kroz odgovornu zakonsku regulativu, savremenu bioetičku raspravu i pravnu praksu u skladu s najvišim međunarodnim standardima ljudskih prava.

POPIS LITERATURE

I KNJIGE

1. Block, W.E. (2021) Evictionism: The compromise solution to the pro-life pro-choice debate controversy. Springer,
2. Grupa autora (2005) *Komentari Krivičnih zakona u BiH*, Sarajevo: Savjet Evrope 2005.,
3. G. Lennox, J. (2001) Aristotle's Philosophy of Biology: Studies in the Origins of Life Science, Cambridge University Press,
4. Klarić, P., Vedriš, M. (2005) Građansko pravo: opći dio, stvarno pravo, obvezno i nasljedno pravo, Zagreb: Narodne novine,
5. Sadiković, Ć. (2001) *Evropsko pravo ljudskih prava*, Sarajevo: Fond otvoreno društvo BiH – Pravni centar FOD BiH, Sarajevo, „Magistrat" Sarajevo,

II ČLANCI

1. Burnside, A.S. (2002) „Sveti Augustin o početku ljudskog života", Obnovljeni život, vol. 57, br. 2, 509-525,
2. Frković, A., Katalinić, S. (2006), „Pušenje i alkohol u trudnoći. Pitanje sukoba interesa majka – plod", Gynaecologia et Perinatologia, vol. 15, br. 3, 166-171,
3. J.B. Whelton, B. (1998) On the Beginning of Human Life, The Linacre Quarterly, 65:1, 51-65,
4. Galić, D. fra, Rizvan, B. fra (2009) Prikaz: Aristotel: O duši, Spectrum Vol., No. 1-4, 2009, 81-86,
5. Jović, M., „Blanketna krivična dela", Pravne teme, god. 2, br. 3, 2013, 66-76,
6. Kandić-Popović, Z. (1999), "Pravna zaštita osnovnih ljudskih vrednosti u Centralnoj i Istočnoj Evropi i moderna biotehnologija: ka evropskoj harmonizaciji", Open Society Institute, Budapest,
7. Kešina, I. (1996) „Etičko-moralni vidici ljudskog nastojanja (I)", Crkva u svijetu, vol. 31, br. 2, 130-145,
8. Kešina, I. (2001), „Preimplantacijska dijagnostika – u službi selektivnog pobačaja prije trudnoće", Crkva u svijetu, vol. 36, br. 2, 153-173,
9. Kurjak, A., Buljan, J. (2000) "Znanost i religije o početku života", Znanost i društvene promjene, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 105-112,

10. Lee, E., Furedi, A., "Abortion issues today - a position paper", School of Social Policy, Sociology and Social Research, University of Kent, Canterbury, dostupno na: *http://www.kent.ac.uk/sspssr/research/papers/legalpro.pdf,* 29.9.2024.,
11. Nosić, S. (1995) "Pobačaj – nijekanje prava na život", Bogoslovska smotra, vol. 64. br. 1, 433-440,
12. Pozaić, V. (1987) "Rasprava o početku ljudskog života", Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti, vol. 42, br. 1, 47-60,
13. Rees, M. (1973) "The Embryology of Aristotle," Journal of the History of Biology, Vol. 6, No. 1, 1-14,
14. Simkulet, W. (2016) „Abortion, Property and Liberty", The Journal of Ethics, vol. 20, 373-383,
15. Smajlović, N., Bonacin, D., Bonacin, D. (2007) „Prenatalni status djeteta", Pregled, vol. 87, br. 3-4, Sarajevo, 186-201,
16. Stjepanović, S. (2008) „Odluka o životu i smrti djeteta kao isključivo pravo žene", Pravna riječ, br. 16, 207-222,

III MEĐUNARODNI DOKUMENTI, DEKLARACIJE I REZOLUCIJE

1. Američka konvencija o ljudskim pravima, tekst dostupan na: *https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf* , 29.9.2024.,
2. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, tekst dostupan na: *https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ENG*, 24.9.2024.,
3. Konvencija o pravima djeteta UN, tekst dostupan na: *https://treaties.un.org/doc/Treaties/1990/09/19900902%2003-14%20AM/Ch_IV_11p.pdf*, 29.9.2024.,
4. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, tekst dostupan na: *https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf,* 27.9.2024.,
5. Resolution 1607 (2008), Access to safe and legal abortion in Europe, dostupno na: *https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17638*, 29.9.2024.,

IV PRAVNI PROPISI

Bosna i Hercegovina

Ustavno-pravni propisi

1. Ustav BiH, neslužbeni tekst prevoda Ustava BiH dostupan na: *https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf*, 24.9.2024.,
2. Ustav FBiH, *Službene novine FBiH*, br. 1/1994, 1/1994 - Amandman I, 13/1997 - Amandmani II-XXIV, 13/1997 - Amandmani XXV i XXVI, 16/2002 - Amandmani XXVII-LIV, 22/2002 - Amandmani LVI-LXIII, 52/2002 - Amandmani LXIV-LXXXVII, 60/2002 - ispr. Amandmana LXXXI, 18/2003 - Amandman LXXXVIII, 63/2003 - Amandmani LXXXIX-XCIV, 920/04 - Amandmani XCV-CII, 32/2007 - ispr., 20/2004 - Amandmani CIII i CIV, 33/2004 - Amandman CV, 71/2005 - Amandmani CVI-CVIII, 72/2005 - Amandman CVI, 88/2008 - Amandman CIX, 79/2022 - Amandmani CX-CXXX, 80/2022 - ispr. i 31/2023 - Amandman CXXXI,
3. Ustav RS, *Službeni glasnik RS*, br. 21/1992 - prečišćen tekst, 28/1994 - Amandmani XXVI-XLIII, 8/1996 - Amandmani XLIV-LI, 13/1996 - Amandman LII, 15/1996 - ispr., 16/1996 - Amandman LIII, 21/1996 - Amandmani LIV-LXV, 21/2002 - Amandmani LXVI-XCII, 26/2002 - ispr., 30/2002 - ispr., 31/2002 - Amandmani XCIII-XCVIII, 69/2002 - Amandmani XCIX-CIII, 31/2003 - Amandmani CIV i CV, 98/2003 - Amandmani CVI-CXII, 115/2005 - Amandman CXIV, 117/2005 - Amandmani CXV-CXXI i 48/2011 - Amandman CXXII i "Sl. glasnik BiH", br. 73/2019 - odluka US BiH,
4. Statut BDBiH, *Službeni glasnik BDBiH*, br. 2/2010 - prečišćen tekst,

Zakoni

1. Krivični zakon BDBiH, *Službeni glasnik BDBiH*, br. 19/2020 - prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024,
2. Krivični zakon FBiH, *Službene novine FBiH*, br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025
3. Krivični zakonik RS, *Službeni glasnik RS*, br. 64/2017, 104/2018 - odluka US i 15/2021, 89/2021 i 73/2023,

4. Porodični zakon BDBiH, *Službeni glasnik BDBiH*, br. 23/2007,
5. Porodični zakon FBiH, *Službene novine FBiH*, br. 35/2005, 41/2005, 31/2014 i 32/2019 – odluka US,
6. Porodični zakon RS, *Službeni glasnik RS*, 17/2023 i 27/2024,
7. Zakon o nasljeđivanju FBiH, *Službene novine FBiH*, br. 80/14 i 32/19 – odluka US,
8. Zakon o nasljeđivanju RS, *Službeni glasnik RS*, br. 1/09, 55/09 – ispr., 91/16, 28/2019 – odluka US i 82/19,
9. Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće, *Službeni glasnik RS*, 34/08,
10. Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, *Službeni list SR BiH*, br. 29/1977 i 12/1987,

V SUDSKA PRAKSA

Praksa Evropskog suda za ljudska prava

1. *Predmet A., B. i C. protiv Irske*, Predstavka br. 25579/05, presuda od 16.12.2010, godine, dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-102332*, 5.11.2025,
2. Predmet *Evans protiv Velike Britanije*, Predstavka br. 6339/05, presuda od 10.4.2007. godine, dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%226339/05%22]}*, 27.9.2024.,
3. Predmet *Open Door and Dublin Well Woman protiv Irske,* Predstavke br. 14234/88; 14235/88, presuda od 29.10.1992. godine, dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57789%22]}*, 4.11.2025.,
4. *Predmet P. i S. protiv Poljske*, Predstavka br. 57375/08, presuda od 30.10.2012. godine, para. 98, dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-114098%22]}*, 4.11.2025,
5. Predmet *Tysiąc protiv Poljske,* Predstavka br. 5410/03, presuda od 20.3.2007., dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%225410/03%22]}*, 27.9.2024.,
6. Predmet *Vo protiv Francuske*, Predstavka br. 53924/00, presuda od 8.7.2004., dostupno na: *https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2253924/00%22]}*, 27.9.2024.,

Odluke Vrhovnog kasacionog suda Republike Srbije

1. Presuda br. 434/2016 od 02.06.2016. godine, dostupno na: *https://www.vrh.sud.rs/sr-lat/rev-4342016-naknada-%C5%A1tete, 6.11.2025.*,

Odluke Vrhovnog suda FBiH

1. Presuda Vrhovnog suda FBiH Rev-153/98 od 24.10.2000. godine, vidjeti: Bilten sudske prakse Vrhovnog suda FBiH, br. 2/2000,

Odluke Ustavnog suda Republike Srpske

1. Rješenje Ustavnog suda RS br. U-14/11 od 11.9.2012. godine, dostupno na: *https://www.ustavnisud.org/Odluke.aspx?cat=13&subcat=39&lang=hrv&odluka=496&odldet=1414*, 27.9.2024.,

VI INTERNET IZVORI

1. *https://www.coe.int/en/web/portal/46-members-states, 29.9.2024.,*
2. https://edition.cnn.com/2024/01/20/us/scott-peterson-laci-peterson-case, 4.11.2025.,
3. *https://pace.coe.int/en/files/17638*, 29.9.2024.,
4. https://portalfo1.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/145176, 10.9.2026. godine,
5. *https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en*, 24.9.2024.,
6. *https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=_en,* 29.9.2024.,
7. *https://www.theguardian.com/world/2004/nov/13/usa.danglaister*, 4.11.2025.,
8. Orijentacioni kriteriji i iznosi za utvrđivanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete, dostupno na: https://vsud-fbih.pravosudje.ba/vstvfo/B/142/article/60774, 10.9.2026. godine

THE RIGHT OF THE UNBORN CHILD TO LIFE IN THE CONTEXT OF THE RIGHT TO ABORTION

Abstract:

There is perhaps no other area of human reality as contradictory as when it comes to the supreme human right—the right to life. There have always been debates about whether a fetus can be considered a person from the moment of conception. This debate on at what stage of development and for what reasons life takes on value also involves various advocacy groups—on one side, opponents of abortion ("pro-life"), who advocate for greater legal restrictions or even a complete ban on abortion, and on the other, those who oppose any legal restrictions, invoking a woman's right to choose ("pro-choice").
This paper will address discussions on the beginning of human life, the right to life according to international human rights and fundamental freedoms documents, along with an overview of the legal solutions regarding the conditions and procedures for terminating pregnancy, as well as the criminalization of illegal termination of pregnancy in Bosnia and Herzegovina (BiH), including the entities of the Federation of Bosnia and Herzegovina (FBiH), Republika Srpska (RS), and the Brčko District of Bosnia and Herzegovina (BDBiH), with reference to key cases before the European Court of Human Rights (ECtHR) concerning the unborn child's right to life in the context of the right to abortion.

Keywords:

Right to life, abortion, conception, Bosnia and Herzegovina

Pravna misao (Sarajevo) / broj 9 – 10 / 2026, str. 68 - 111

PRISTUP MEĐUNARODNOPRAVNOJ ZAŠTITI: KA POSTEPENOM SPAJANJU LJUDSKIH PRAVA I PRAVA IZBJEGLICA

pregledni znanstveni rad

Lejla Ćeranić*

UDK 341.231.14-054.73

Sažetak

Što je više sukoba, to više generiraju veliki broj izbjeglica, što se veći broj izbjeglica širi po svijetu, to više postaje globalno pitanje koje uključuje cijelu međunarodnu zajednicu. Danas je zaštita izbjeglica postala glavni problem s kojim se suočavaju države, međunarodne organizacije i druge agencije za izbjeglice, tako da se može smatrati kontinuiranom karakteristikom međunarodnog života u ovom stoljeću. Nedostatak ili uskraćivanje zaštite glavna je karakteristika izbjegličkog karaktera, a međunarodno pravo je, s druge strane, dužno zamijeniti vlastitom zaštitom onu koju država porijekla ne može ili neće pružiti. Zaštita izbjeglica postepeno se pomjerila s uskog fokusa na određivanje statusa ka širem razumijevanju ukorijenjenom u univerzalnom ljudskom dostojanstvu i temeljnim pravima.

Imajući u vidu naznačeno, postavljena je osnovna i polazna hipoteza ovog rada, koja je postala okvir i pravac analize pri obradi same teme: Prava izbjeglica ne postoje kao alternativa ili u konkurenciji s općim ljudskim pravima, već su kao rezultat postepenog normativnog procesa, postali toliko blisko međuzavisni i isprepleteni da je sada praktično nemoguće odvojiti jedno od drugog. Iz iznijete osnove, proistekao je sadržaj pojedinih dijelova rada. Analiza započinje uvodom koji je posvećen prikazu veličine i značaja razmatranog problema. Pri tome je poseban naglasak stavljen na izbor međunarodnih dokumenata koji se smatraju centralnim u izučavanju problematike međunarodnopravne zaštite izbjeglica. U dijelu rada koji slijedi nakon uvodnih naznaka, prikazan je strukturalni pristup temi i postavljen je metodološki okvir istraživanja. Predstavljanje ključnih odrednica sublimirano je u drugom poglavlju. U okviru tih

* Magistrica prava, studentica na doktorskom univerzitetskom studiju – III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu - Pravnom fakultetu.

razmatranja elaborirani su pojmovi međunarodnopravne zaštite izbjeglica i pojašnjena je definicija izbjeglice iz Konvencije iz 1951. godine. Radi rasvjetljavanja tematskog obuhvata, u ovom poglavlju su razmotrena neka aktuelna i delikatna pitanja, poput problema palestinskih izbjeglica, koje upadaju u pravnu prazninu, što ih izdvaja iz minimalne međunarodne zaštite dostupne ostalim izbjeglicama u svijetu. Analiza iz trećeg i četvrtog poglavlja ovog rada kretala se na dvije ravni koje najpotpunije oslikavaju pristup i sadržaj međunarodnopravne zaštite izbjeglica, za koje važe dvije napomene: a) pristup zaštiti kroz postepeno spajanje prava izbjeglica i ljudskih prava i b) progresivno ostvarivanje prava izbjeglica na osnovu stepena vezanosti za državu prihvata s jedne, i standarda tretmana s druge strane. Ovaj pristup, naslonjen na komparativnu i normativnu metodu, otvorio je razmatranje pitanja međunarodnopravne zaštite po dva režima: međunarodnog prava ljudskih prava i prava izbjeglica. Posebna pažnja posvećena je analizi principa zabrane vraćanja (*non-refoulement)*, koji predstavlja najčvršću vezu između zaštite izbjeglica i međunarodnog prava o ljudskim pravima.
U posljednjem poglavlju prikazana su zaključna razmatranja koja čine sintezu konstatacija i zaključaka do kojih se došlo u provedenom istraživanju. Na koncu, premda je ovaj rad prvenstveno deskriptivan, cilj istraživanja nije bio prepričati *status quo*, već pružiti pregled sadržaja i dodjele međunarodne zaštite koju osobe ostvaruju na svom putu do formalnog priznavanja statusa izbjeglice. Uz to, jedna od namjera ovog rada je da predstavi objedinjenu analizu prava izbjeglica i prava zasnovanih na dva Pakta o ljudskim pravima, koji kao sinteza predstavljaju osnov za nastanak odgovornosti države u sadašnjem pravnom kontekstu za zaštitu prava izbjeglica.

Ključne riječi:

međunarodnopravna zaštita, izbjeglice, ljudska prava, non-refoulement, Konvencija o izbjeglicama iz 1951

1. UVOD

U slučaju izbjeglica međunarodno pravo služi kao rezerva zaštiti koja se očekuje od države čiji je pojedinac državljanin. Primjenjuje se onda kada takva zaštita nije moguća, i tada, samo u određenim situacijama. Kao takvo, uglavnom obuhvata međunarodne instrumente koji definiraju osnovne standarde

za postupanje s izbjeglicama. Premda je naizgled očit, uslov da se osoba nalazi izvan države svog državljanstva često nije ispunjen, obzirom da većina izbjeglica ostaje unutar granica svoje države porijekla. Konkretnije, pravilo da se osoba mora nalaziti izvan države svog državljanstva nema iznimaka, a međunarodna zaštita ne može početi djelovati sve dok se osoba nalazi unutar teritorijalne nadležnosti svoje države. U situaciji kada pojedinac, uslovno kazano, bježi od svoje države, a ne želi tražiti zaštitu preko njezinih granica, takva osoba ima status interno raseljene osobe.[1]

Najvažniji instrument koji se bavi zaštitom izbjeglica je Konvencija Ujedinjenih naroda o statusu izbjeglica potpisana u Ženevi 28. jula 1951. godine (u daljnjem tekstu: Konvencija iz 1951. godine), u kojoj je po prvi put, na međunarodnom nivou usvojena opšta definicija pojma izbjeglica. Član 1A (2) Konvencije iz 1951. godine, dopunjene Protokolom iz 1967. godine, propisuje da je izbjeglica „Svaka osoba koja se zbog opravdanog straha od progona iz razloga rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkog mišljenja nalazi izvan države svog državljanstva i nije u mogućnosti ili zbog takvog straha ne želi da se upotrijebi zaštitom te države, ili koja, nemajući državljanstvo i nalazeći se izvan države svog prethodnog uobičajenog boravka, nije u mogućnosti ili zbog takvog straha ne želi da se u nju vrati." Glavna ideja Konvencije iz 1951. godine je da svaka osoba ima pravo na slobodu od progona i da će dobiti priznanje i pomoć međunarodne zajednice kako bi uticala na tu slobodu. Međutim, za zaštitu izbjeglica značajni su i drugi međunarodni dokumenti iz područja zaštite ljudskih prava. Veliku ulogu u tom smislu imaju Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine i Međunarodni pakt o ekonomskim, kulturnim i socijalnim pravima iz 1966. godine. Paralelno ispitivanje sadržaja zaštite koju pruža Ženevska konvencija s jedne strane i ostali međunarodni ugovori, u prvom redu spomenuti Paktovi, s druge strane, otkriva potpuno drugačiju sliku. Iz ovog ugla, pravo ljudskih prava nije samo šire od prava izbjeglica u pogledu svog ličnog i materijalnog opsega, što dovodi do popunjavanja proceduralnih praznina Ženevske konvencije, već, što je još fundamentalnije, prvo često zamjenjuje drugo čak i kada se njihove odgovarajuće norme preklapaju.

Kako je to istaknuto, do sada su usvojeni različiti dokumenti o pravima izbjeglica na međunarodnom i regionalnom nivou.[2] Ovi pravni instrumenti

[1] Pitanje interno raseljenih osoba nije uključeno u Konvenciju o statusu izbjeglica iz 1951. godine.

[2] Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima od 10. decembra 1948. godine, Konvencija o statusu izbjeglica od 28. jula 1951. godine, Protokol o statusu izbjeglica iz 1967. godine,

pružaju niz odredbi koje ističu zaštitu izbjeglica, zabranjujući, prije svega, povratak tih izbjeglica na opasna mjesta koja su dovela do njihovog bijega. To podrazumijeva odgovornost država da osiguraju zaštitu tražilaca azila na svojoj teritoriji u suradnji s drugim međunarodnim organizacijama i nevladinim organizacijama koje se bave humanitarnom pomoći i razvojnom pomoći.[3] Tu posebnu ulogu, ulogu surogat zaštitnika, ima UNHCR, uporedivu sa onom koju su imali razni visoki komesari tokom ere Lige naroda. Štaviše, postoji mogućnost da nacionalni sudovi i tribunali mnogih država članica direktno provode prava izbjeglica, a da Ujedinjeni narodi i druga tijela za ljudska prava uzmu u obzir obaveze specifične za izbjeglice pri tumačenju opšte primjenjivih obaveza u oblasti ljudskih prava.

Prilikom dizajniranja metodologije istraživanja međunarodnopravne zaštite izbjeglica, od ključne je važnosti bilo da istraživanje obuhvati cijeli proces priznavanja međunarodne zašite, uzimajući u obzir ne samo zaštitu koja se izbjeglicama pruža nakon što im se formalno prizna izbjeglički status, već i zaštitu od trenutka napuštanja države porijekla do konačnog priznanja ovog statusa. Stoga, pravna pitanja koja se obrađuju u ovom radu prate sveukupno putovanje izbjeglice. Ako se prostorno putovanje izbjeglica posmatra iz perspektive primjenjivog zakona, ono počinje pravom koje pruža Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, pravom izbjeglica da napuste svoju državu.[4] Mnogi faktori mogu utjecati na stvaranje potrebe pružanja zaštite izbjeglici tokom čitavog opisanog procesa. Kao i sve druge osobe, izbjeglice imaju pravo na adekvatan životni standard, adekvatnu hranu i smještaj, kao i fizičko i mentalno zdravlje. Međutim, primarna potreba izbjeglica je

Konvencija protiv mučenja i okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1984. godine, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih nacija iz 1966. godine, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine, Evropska konvencija o ljudskim pravima iz 1950. godine, Dablinski sporazum iz 1990. godine i Direktiva Vijeća Evropske unije od 29. aprila 2004. godine o minimalnim standardima za postupanje s izbjeglicama i osobama bez državljanstva, Afrička konvencija o izbjeglicama iz 1969. godine, Konvencija iz Karakasa iz 1954. godine o političkom i nepolitičkom azilu, itd.

[3] Termini „izbjeglica" i „tražilac azila" se ponekad pogrešno shvataju zbog svoje primjenjivosti. Tražilac azila aludira na pojedinca koji je napustio svoju državu porijekla i formalno podnio zahtjev za azil pod bilo kojim pravnim režimom, dok je izbjeglica onaj koji je napustio državu njegovog porijekla ili prebivališta sa neposrednim strahom od progona u takvoj državi sa namjerom traženja zaštite u drugoj državi. Pri tome, kada se koristi pojam izbjeglica, prije svega se misli na osobu koja *de facto* ispunjava definicijom tražene uvjete, a koja kao takva još uvijek nema formalno priznati status izbjeglice.

[4] Član 12(2) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima propisuje da: „Svako ima pravo da napusti bilo koju državu, uključujući i svoju vlastitu."

sigurnost, i to fizička sigurnost, koju ne mogu dobiti u svojoj državi porijekla. Stoga je osnovna obaveza država prema konvencijama o izbjeglicama da ne vraćaju (*refoule)* izbjeglice u države u kojima će biti u opasnosti od progona.

Poštujući metode pravnih nauka (normativnopravna, logičko normativna, formalno normativna i normativno – hijerarhijska), kroz poglavlja se nudi analiza suštine prava izbjeglica, oslanjajući se na norme same Konvencije o izbjeglicama iz 1951. godine i na srodne standarde koje su postavili Paktovi o ljudskim pravima. Umjesto grupisanja prava na osnovu tradicionalnih kategorija (npr. građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih ili kulturnih), ova poglavlja su strukturirana na osnovu stepena vezanosti izbjeglice za državu prihvata i s tim u vezi standarda tretmana koji ona ostvaruje. Na koncu, ovaj rad počiva na nekoliko tvrdnji: Prvo, temelj režima zaštite je da su prava izbjeglica ljudska prava. Konvencija iz 1951. godine pruža minimalni standard koji je dinamički povezan sa širim korpusom međunarodnog prava o ljudskim pravima. Drugo, međunarodno pravo ljudskih prava pruža univerzalnu i provedivu normativnu osnovu koja proširuje zaštitu izvan formalnog statusa izbjeglice.

2. DEFINICIJA PROBLEMA

2.1. Međunarodnopravna zaštita izbjeglica

Međunarodnopravna zaštita izbjeglica dio je sistema međunarodnopravne zaštite ljudskih prava, pa je u tom smislu dijelom međunarodnog javnog prava. Ona se stoga i temelji na istim formalnim izvorima kao i međunarodno pravo uopće, na međunarodnim ugovorima, ali i na običajnim međunarodnopravnim normama, pa i na drugim izvorima međunarodnog prava. Međunarodnopravna zaštita izbjeglica je prvenstveno definirana Konvencijom o izbjeglicama iz 1951. godine i njenim Protokolom iz 1967. godine. Ovi dokumenti utvrđuju definiciju izbjeglice, opisuju minimalne standarde za njihov tretman i naglašavaju princip zabrane vraćanja, koji zabranjuje vraćanje izbjeglica u države u kojima bi njihovi životi ili sloboda bili ugroženi. Pristup međunarodnopravnoj zaštiti prvenstveno je uslovljen dvama parametrima: a) definicijom „izbjeglice" i b) principom zabrane vraćanja (*non-refouleemnt).* Ove dvije ključne komponente izražavaju samu suštinu Ženevske konvencije, zbog čega će biti predmetom razmatranja u posebnim poglavljima ovog rada.

Sva međunarodnopravna pravila koja štite ljudska prava primjenjiva su i na izbjeglice i to u dva smjera. S jedne strane, temeljna ljudska prava koja

bi na osnovu njih osoba uživala, za nju ne prestaju činjenicom što je postala izbjeglica. Konvencija o pravnom položaju izbjeglica iz 1951. godine u odredbi člana 5. izričito navodi kako niti jedna njezina odredba ne dira u druga prava i povlastice dane izbjeglicama neovisno od nje. Tako je primjerice na izbjeglice primjenjiva i zaštita odgovarajućih normi s područja međunarodnog radnog i socijalnog prava, ponajprije onih sadržanih u konvencijama Međunarodne organizacije rada (MOR). Jednako tako, primjenjiva je na izbjeglice i opća pravna zaštita, koju međunarodno pravo priznaje strancima, dakle osobama koje nisu državljani države na području koje se nalaze.

Eventualna ograničenja ljudskih prava za izbjeglice moguća su, međutim, ako bi ih predvidjela neka specijalnija međunarodnopravna norma. Tako naprimjer Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima u članu 22. stav 1. jamči svakoj osobi slobodu udruživanja, dok Konvencija o pravnom položaju izbjeglica (kao *lex specialis)* to pravo priznaje tek izbjeglicama s dopuštenim boravkom u državi prihvata.[5] S druge, pak strane, na sva pitanja položaja izbjeglica koja nisu posebno uređena Konvencijom iz 1951. godine, ili drugim izvorima međunarodnog prava primjenjivat će se (kao *lex generalis*) pravila međunarodnopravne zaštite ljudskih prava općenito. Tako, iako Konvencija neka od temeljnih ljudskih prava ne spominje posebno (npr. pravo na život, slobodu od ropstva, slobodu od mučenja, nečovječnih i ponižavajućih postupaka, pravo na osobnu sigurnost, zaštitu porodice, djece i privatnosti, slobodu od retroaktivne primjene kaznenih zakona i dr.), nema sumnje da će sva ta prava, poput svake osobe, uživati i izbjeglice. Ta su prava sadržana danas ne samo u odredbama međunarodnih ugovora (poput npr. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i sl.), već su dijelom postala i dio općeg običajnog, pa i kogentnog međunarodnog prava, te ih sve države svijeta moraju poštivati bez obzira na to jesu li stranke odnosnih međunarodnih ugovora.

Prava izbjeglica zajamčena Konvencijom o statusu izbjeglica, ali i drugim međunarodnim ugovorima, pa i uopće drugim izvorima međunarodnog prava, umnogome će ovisiti, to jeste bit razmjerna stupnju veze koji izbjeglica ima s državom prihvata, od odnosa puke nadležnosti sve do dopuštenog boravka na njezinu području. O tome će se, svakako, detaljnije govoriti u poglavljima koja slijede. Tako izbjeglica zadržava poziciju između: nikada nije u potpunosti izvan područja zakona i prava, jer podnosi zahtjev prema

[5] Član 15. Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. godine.

državi koja se u principu smatra legitimnom. Ali, ona također nikada nije u potpunosti unutar nje, jer po definiciji nema punopravno članstvo. Pored različitih faza dolaska, razlikuju se i odnosi izbjeglica s njihovom državom porijekla, od situacije u kojoj izbjeglice uživaju određeni pristup političkom glasu u svojoj matičnoj državi do onih u kojima su *de facto* ili *de jure* apatridi.

2.2. Definicija izbjeglice

Definiranje ko je izbjeglica ističe se kao preduslov ne samo za identifikaciju osoba kojima je potrebna zaštita, već i za određivanje korelativnog obima međunarodnih obaveza koje su države preuzele prema Ženevskoj konvenciji. Koncept izbjeglica nije niti nov niti jedinstven. Stoga, bez namjere detaljnijeg elaboriranja svih elemenata koji čine pojam izbjeglice, na ovom mjestu će se rad u najkraćim crtama osvrnuti na nekoliko napomena koje se protežu kroz literaturu, a koje su neophodne za razumijevanje naslovljene materije. Termin „izbjeglica" definiran je kao „svaka osoba koja se, zbog osnovanog straha od proganjanja iz razloga rase, religije, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkog mišljenja, nalazi izvan države svog državljanstva i koja ne može ili, zbog tog straha, ne želi da se stavi pod zaštitu te države; ili koja, budući da nema državljanstvo, a kao rezultat tih događaja se nalazi izvan države svog prethodnog uobičajenog boravka, ne može ili, zbog tog straha, ne želi da se u nju vrati".[6] Prema međunarodnom pravu, osoba se smatra izbjeglicom ako su ispunjeni svi kriteriji sadržani u definiciji Konvencije iz 1951. godine.[7]

Definicija Konvencije o izbjeglicama pokrenula je niz pitanja o obimu pružene zaštite. Iako detaljno razmatranje svih ovih pitanja prevazilazi okvire ovog rada, nekoliko aspekata definicije vezanih za međunarodni režim prava izbjeglica su vrijedni pažnje. U tom pravcu, u poređenju sa pravom ljudskih prava, sadržaj međunarodne zaštite koju pruža status izbjeglice predstavlja značajne specifičnosti. Iako se Ženevska konvencija obično predstavlja kao „izvanredna Povelja o pravima za izbjeglice" ona se značajno razlikuje od frazeologije ljudskih prava. Formalno govoreći, Konvencija o izbjeglicama je zasnovana na načinu međudržavnih obaveza, a ne na načinu individualnih prava. Prvenstveno se obraća državama ugovornicama tako što detaljno

[6] Član 1. Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. godine.

[7] Lalić-Novak, G. (2016) AZIL: Pravni i institucionalni aspekti. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije, Suvremena javna uprava, Zagreb, str. 59

propisuje njihove obaveze, dok se termin „prava" koji se direktno odnosi na izbjeglice rijetko spominje kao takav u tekstu Ženevske konvencije. Stoga se izbjeglica ne shvata kao subjekt prava sam po sebi, već kao korisnik zajedničkih standarda koji regulišu ponašanje država.

Dakle, Konvencija UN-a o izbjeglicama nudi zaštitu uskoj grupi osoba koje se nalaze izvan svoje države porijekla ili prebivališta i ne mogu se u nju vratiti zbog jednog ili više razloga navedenih u Konvenciji UN-a o izbjeglicama.[8] Konvencija Organizacije afričkog jedinstva iz 1969. godine otvorila je put proširenjem zaštite na sve osobe prisiljene da bježe preko nacionalnih granica zbog bilo kakve katastrofe izazvane ljudskim djelovanjem, bez obzira da li se mogu nazvati progonom ili ne.[9] U prepoznavanju nedostataka iz definicije Konvencije iz 1951. godine, državni predstavnici deset latinoameričkih država su 1984. godine odgovorili pristajući na definiciju koja je slična onoj koju je donijela Organizacija afričkog jedinstva, i u tom pravcu je zaštita izbjeglica proširena i na osobe koje su pobjegle iz svoje države jer su im životi, sigurnost ili sloboda ugroženi općim nasiljem, stranom agresijom, međunarodnim sukobima, masovnim kršenjima ljudskih prava ili drugim okolnostima koje su ozbiljno poremetile javni red. Međutim, kada se u radu koristi termin „izbjeglice iz Konvencije", prije svega se misli na one koje država članica

[8] Protokol o statusu izbjeglica iz 1967. godine koji za države stranke uklanja spomenuto vremensko i geografsko ograničenje obuhvaćajući pojmom izbjeglica sve osobe koje i u buduće ispunjavaju uslove iz gore spomenute konvencijske definicije. Unutar: Lapaš, D. (2008) Međunarodnopravna zaštita izbjeglica. Hrvatski pravni centar, Zagreb, str. 4 - Afrička konvencija o izbjeglicama mnogo šire definira izbjeglicu i stoga nudi zaštitu široj grupi osoba. Prema Afričkoj konvenciji o izbjeglicama, izbjeglica je „osoba koja ispunjava kriterije navedene u gore navedenoj Konvenciji UN-a o izbjeglicama, ili osoba koja je zbog vanjske agresije, okupacije, strane dominacije ili događaja koji ozbiljno remete javni red u dijelu ili cijeloj svojoj državi porijekla ili državljanstva prisiljena napustiti svoje uobičajeno mjesto boravka kako bi potražila utočište na drugom mjestu izvan svoje države porijekla ili državljanstva." (Član 1.) - Latinskoameričke države imaju vlastitu, neobavezujuću deklaraciju o izbjeglicama - Kartagensku deklaraciju. Ona definira izbjeglice na način sličan Afričkoj konvenciji o izbjeglicama. Prema Kartagenskoj deklaraciji, pojam „izbjeglica" ne uključuje samo osobe navedene u Konvenciji UN-a o izbjeglicama, već i „osobe koje su pobjegle iz svoje države jer su im životi, sigurnost ili sloboda ugroženi općim nasiljem, stranom agresijom, unutrašnjim sukobima, masovnim kršenjima ljudskih prava ili drugim okolnostima koje su ozbiljno poremetile javni red." (Dio III, stav 3.)

[9] Član 1. stav 2. Konvencije glasi: „Termin izbjeglica se također odnosi na svaku osobu koja je, zbog vanjske agresije, okupacije, strane dominacije ili događaja koji ozbiljno narušavaju javni red u dijelu ili cijeloj državi porijekla ili državljanstva, prisiljena da napusti svoje uobičajeno mjesto boravka kako bi potražila utočište na drugom mjestu izvan svoje države porijekla ili državljanstava."

Konvencije iz 1951. ili Protokola iz 1967. godine priznaje kao izbjeglice. Dakako, za istaći je da ne postoje izbjeglice iz Protokola *per se*.

Ženevska konvencija donijela je niz značajnih promjena u suštinskoj definiciji «izbjeglice» i u načinu na koji međunarodna zajednica se bavila tokovima izbjeglica, za koje važe dvije napomene. Prvo, usvajanje individualizirane definicije «izbjeglice», za razliku od grupnog ili kategorijalnog pristupa koji se koristio do tada. Konvencija o izbjeglicama u svom opisu izbjeglice zauzima individualiziran pristup, stoga mora postojati individualno određivanje zahtjeva svake osobe u takvim kretanjima, bez obzira na to da li ispunjavaju uslove za status izbjeglice ili ne.[10] Stoga ovo stavlja značajan teret i pritisak na sisteme odlučivanja o azilu država prijema.

Drugo, pored individualizirane definicije izbjeglica, Konvencija iz 1951. godine taksativno navodi osobe koje su, premda ispunjavaju uslove iz definicije pojma izbjeglica, izuzete od pružanja međunarodne zaštite i ne može im se priznati izbjeglički status.[11] Riječ je o osobama koje već primaju pomoć tijela ili agencije Ujedinjenih naroda, osim UNHCR-a, ili se nalaze pod njihovom zaštitom (član 1D), što će ovdje biti šire obrazloženo; osobama za koje se smatra da ne trebaju međunarodnu zaštitu (član 1E);[12] i osobama za koje se smatra da takvu zaštitu ne zaslužuju (član 1F).

Upravo, imajući u vidu naznačeno, a u vezi sa posebno aktuelnim i intrigantnim pitanjem današnjice, iznosi se stav da palestinske izbjeglice upadaju u pravnu prazninu koja ih stavlja izvan minimalne međunarodne zaštite dostupne svim ostalim izbjeglicama u svijetu. Jednostavnije kazano, analizom člana 1A(2) Konvencije, jasno je da palestinske izbjeglice nisu uključene u

[10] *Quinn*, E. 2011. „The Refugee Convention Sixty Years On: Relevant or Redundant" (online), Jesuit centre for faith & justice, str. 68. Dostupno na: https://www.jcfj.ie/article/the-refugee-convention-sixty-years-on-relevant-or-redundant/

[11] Lalić-Novak, G. (2016) AZIL: Pravni i institucionalni aspekti. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije, Suvremena javna uprava, Zagreb, str. 67

[12] Konvencija iz 1951. godine u članu 1E navodi da se 'ova Konvencija neće odnositi na osobu kojoj su nadležni organi države u kojoj se nastanila priznali prava i obaveze koje proizilaze iz posjedovanja državljanstva te države.' Riječ je o osobama koje je prihvatila druga država u kojoj su im priznata prava u gotovo jednakom opsegu kao i državljanima te države, ali ne i formalno državljanstvo (često ih se naziva 'nacionalnim izbjeglicama'). Često je riječ o osobama istog etničkog porijekla kao i populacija navedene države. Vidi: UNCHR. „Guidelines on International Protection No. 3: Cessation of Refugee Status under Article 1C(5) and (6) of the 1951. Convention relatingto the Status of Refugees (the „Ceased Circumstances" Clauses)". Unutar: Lalić-Novak, G. (2016) AZIL: Pravni i institucionalni aspekti. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije, Suvremena javna uprava, Zagreb, str. 67

definiciju iz ovog člana, ali njihov status je konkretno definiran jezikom i sadržajem člana 1D. Pri tome, paragraf 7.c Statuta UNHCR-a također izdvaja Palestince, predviđajući da se „nadležnost Visokog komesara, ne odnosi na osobu koja i dalje prima zaštitu ili pomoć drugih organa ili agencija Ujedinjenih nacija."[13] Pod „ostalim" agencijama UN-a na koje se ove odredbe odnose, podrazumijevaju se Ujedinjene nacije Komisija za pomirenje o Palestini (UN-CCP) i Agencija Ujedinjenih nacija za pomoć i rad palestinskim izbjeglicama (UNRWA).[14]

Također je široko shvaćeno da iznad navedene odredbe znače da su Palestinci isključeni iz okvira Konvencije iz 1951. i Protokola iz 1967. godine.[15] Međutim, historija izrade ovih odredbi i kontekst režima uspostavljenog za Palestince pokazuje da su ove odredbe uveliko pogrešno protumačene. To isključenje nije bila namjera delegata UN-a, a što je trebalo biti očigledno iz druge rečenice člana 1D, koji proširuje opseg Konvencije, ako je „takva zaštita ili pomoć prestala iz bilo kojeg razloga." Zaista, pažljiva analiza odredbi člana 1D navodi na zaključak da je klauzula o isključenju zapravo bila zamišljena kao klauzula o uslovnom uključivanju.

Što se tiče isključenja iz statusa izbjeglice u odnosu na član 1F, predviđa da se odredbe Konvencije o izbjeglicama neće primjenjivati na osobe koje su počinile zločine protiv mira, ratne zločine ili zločine protiv čovječnosti kako je definirano u međunarodnim instrumentima koji sadrže odredbe za takve zločine; osobe koje su počinile teške nepolitičke zločine izvan države prihvata prije prijema u tu državu; i osobe krive za djela suprotna svrsi i principima Ujedinjenih naroda.[16] Naime, cilj klauzule o isključenju nije zaštita države od

---

[13] Statut Ureda visokog komesara UNHCR-a. Vidi na: https://www.unhcr.org/sites/default/files/2025-02/unhcr-statute.pdf. Pristupljeno: 22.06.2026.

[14] Upravo palestinske izbjeglice primaju pomoć i zaštitu od Agencije UN-a za pomoć i rad sa palestinskim izbjeglicama na Bliskom istoku (UNWRA), koja djeluje u Gazi, na Zapadnoj obali, u Jordanu, Libanu i Siriji.

[15] Akram, S. 2002. „*Palestinian Refugees and Their Legal Status: Rights, Politics, and Implications for a Just Solution" (online).* University of California Press, str. 39

[16] UNHCR navodi da se 'djela suprotna ciljevima i principima Ujedinjenih nacija' mogu 'pokrenuti samo u ekstremnim okolnostima aktivnošću koja napada samu osnovu suživota međunarodne zajednice'. Takva djela uključuju ona 'koja mogu utjecati na međunarodni mir, sigurnost i mirne odnose između država, kao i ozbiljna i trajna kršenja ljudskih prava'. Što se tiče terorizma, UNHCR navodi da je procjena učinka djela u međunarodnoj sferi u smislu 'njegove težine, međunarodnog utjecaja i implikacija po međunarodni mir' neophodna za ispravnu primjenu člana 1 F(c). Unutar: Lalić-Novak, G. (2016) AZIL: Pravni i institucionalni aspekti. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije, Suvremena javna uprava, Zagreb, str. 76

zaštite od potencijalnih kriminalaca, već ne pružanje zaštite onima koji su možda i sami počinili djela koja predstavljaju progon.

Na koncu, još jedna napomena. Naknadni razvoj međunarodnog prava ljudskih prava promijenio je normativni sadržaj statusa izbjeglice. U poređenju s međunarodnim pravom izbjeglica, pravo ljudskih prava pokazuje dvije bitne karakteristike: ono je i inkluzivno i univerzalno.[17] Naprimjer, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima pokazao se ključnim za dopunjavanje i jačanje statusa izbjeglice. Iako Ženevska konvencija nije ravnodušna prema građanskim i političkim pravima izbjeglica, ona sadrži prilično ograničen raspon ovih temeljnih prava (uključujući nediskriminaciju, slobodu vjeroispovijesti, slobodu udruživanja, pristup sudu, slobodu kretanja i garancije pravičnog postupka koje regulišu protjerivanje).[18]

2.3. Izvan teksta: Kritike i ograničenja Konvencije iz 1951. godine

Prije detaljnog uvida u međunarodnopravnu zaštitu izbjeglica, nekoliko važnih naznaka vezanih za odabrane i uglavnom posebno aktuelne aspekte Konvencije iz 1951. godine. Naime, radom se zastupa stav da, iako Konvencija iz 1951. godine predstavlja osnov za pružanje međunarodne zaštite izbjeglica, nedostaci u njenoj implementaciji i sprovođenju i dalje postoje, što izbjeglice ometa u ostvarivanju njihovih prava. Prvo, ako postoji jedna slabost u režimu uspostavljenom Konvencijom iz 1951./Protokolom iz 1967. koji se odnosi na status izbjeglica, ona je u neuspjehu ovih instrumenata da jasno utvrde koja država treba biti odgovorna za utvrđivanje zahtjeva za zaštitu.[19] Drugo, ne postoje odgovarajući mehanizmi odgovornosti za pozivanje država na odgovornost za kršenje odredbi njihovih obaveza prema međunarodnom pravu. Na kraju, izražen je nedostatak suradnje država članica, te izbjegavanje ratifikacije Konvencije iz 1951. godine.

U smislu prve kritike upućene Konvenciji iz 1951. godine, važno je istaći da je za stvaranje obaveze države prema izbjeglicama dovoljan uslov da

[17] Chetail, V. 2014. „Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law" (online). Oxford University Press, str. 44.

[18] Chetail, V. 2014. „Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law" (online). Oxford University Press, str. 44.

[19] Goodwin-Gil, G. 2017. „International Refugee Law – Yesterday, Today, but Tomorrow?" (online) Refugee Law Initiative, University of London, str. 12

izbjeglica stigne na granicu ili bude prisutna na teritoriju države.[20] U skladu s domaćim i međunarodnim pravom „teritorijalna veza" (egl. *territorial connection*) između izbjeglice i države pokreće obaveze zaštite izbjeglica i obaveze da se izbjeglice ne „protjeruju ili ne vraćaju" u državu u kojoj osoba riskira da bude izložena progonu, mučenju ili drugim kršenjima ljudskih prava (*non-refoulement*).[21] Međutim, nasuprot obavezi prema međunarodnom pravu, mnoge vlade su, kao odgovor na smanjenje političke podrške za prijem izbjeglica, uložile velike napore da izbjegnu nastanak teritorijalne veze. Među preduzetim mjerama je i pokušaj redefiniranja pravnog statusa fizičkog prostora u koji izbjeglice dolaze.[22] Kroz ono što se opisuje kao „pravne fikcije", države su pokušale utvrditi da fizički prisutne izbjeglice ipak nisu prisutne na teritoriji države i stoga nemaju pravo na zaštitu.[23] Obrazloženje je da prisustvo na lokaciji koja nije službeno priznata kao državna teritorija čini državne obaveze prema izbjeglicama neprimjenjivim. Tvrdnja je da teritorijalna veza predviđena kao osnova za obaveze u pravu izbjeglica i ljudskih prava ne postoji.[24]

Nadovezujući se na prethodno naznačeno, a u vezi sa drugom kritikom, Konvencija iz 1951. godine ne sadrži mehanizam za individualne tužbe. To znači da izbjeglice ne mogu podnijeti direktnu tužbu protiv države zbog kršenja njihovih konvencijskih prava. U tom smislu, za one izbjeglice koje tvrde da su pretrpjele kršenje prava, poput zabrane vraćanja ili zlostavljanja, mogu jedino podnijeti tužbu putem ugovora o ljudskim pravima, kao što su, naprimjer Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima ili Konvencije protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja. Kao kompromis za ovaj nedostatak, UNHCR je zamišljen kao „čuvar" Ženevske konvencije. Član 35 (1) Ženevske konvencije obavezuje države

[20] Prisustvo na državnoj teritoriji nije neophodan uslov jer jurisdikcija postoji i kada država ima „efektivnu kontrolu" nad izbjeglicom eksteritorijalno.

[21] Kim, S. 2017. "Non-Refoulement and Extraterritorial Jurisdiction: State Sovereignty and Migration Controls at Sea in the European Context" (online). Leiden Journal of International Law, str. 59

[22] Gammeltoft-Hansen, T. 2009. „Access to Asylum: International Refugee Law and the Globalisation of Migration Control" (doctoral thesis). (online). Institute of Law, Aarhus University, str. 118

[23] Goodwin-Gill, G. „The International Law of Refugee Protection". Unutar: Fiddian-Qasmiyeh, E.; Gil, L.; Long, K. i Sigona, N. „The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies" 2014. (online) Oxford University Press, str. 123

[24] Battjes, H. 2017. „Territoriality and asylum law: The Use of Territorial Jurisdiction to Circumvent Legal Obligations and Human Rights Law Responses" (online). Netherlands Yearbook of International Law, Vol. 4, str. 284

na „suradnju sa Visokim komesarijatom Ujedinjenih naroda za izbjeglice ili svakom drugom agencijom Ujedinjenih naroda koja bi ga mogla naslijediti u vršenju njegovih dužnosti, a naročito su dužne olakšati mu dužnost nadzora nad primjenom odredbi ove Konvencije." Iako je dužnost suradnje prilično nejasan i neodređen pojam, ona uspostavlja ključnu vezu između obaveze države da poštuje Ženevsku konvenciju i korelativne institucionalne odgovornosti UNHCR-a za nadzor njene pravilne primjene.[25]

Kao konkretan alat za osiguranje nadzorne funkcije, član 35(2) dalje zahtijeva od država članica da „u odgovarajućem obliku dostave tražene informacije i statističke podatke o: (a) izbjegličkoj situaciji; (b) provedbi ove Konvencije, i (c) zakonima, propisima i uredbama o izbjeglicama koje su na snazi ili koji mogu stupiti na snagu. Iako inovativan u to vrijeme, član 35, posebno nadzorna uloga UNHCR-a, čini se da pati od nedostataka što je jedan od prvih vanjskih nadzornih mehanizama po tome što je prilično rudimentarne prirode u poređenju sa nadzornim mehanizmima ugovora o ljudskim pravima".[26] Posmatrano iz ove perspektive, odsustvo nezavisnog nadzornog mehanizma za praćenje implementacije Ženevske konvencije je očigledno 'historijska anomalija'.[27] Za razliku od Ženevske konvencije i univerzalni i regionalni ugovori o ljudskim pravima podržani su vlastitim ugovornim tijelima koja su posebno ovlaštena da prate poštivanje konvencijskih obaveza država.

Na kraju, postavlja se pitanje zašto države koje nisu potpisnice nisu voljne pristupiti Konvenciji iz 1951. godine?[28] Iznesena su neka zapažanja u vezi s

---

[25] Chetail, V. 2014. „Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law" (online). Oxford University Press, str. 61

[26] Chetail, V. 2014. „Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law" (online). Oxford University Press, str. 61

[27] Ibid, str. 61

[28] Krajem 2020. godine, 149 država bilo je potpisnica Konvencije iz 1951. godine, njenog Protokola iz 1967. godine ili oba. Međutim, četrdeset četiri članice Ujedinjenih nacija nisu bile potpisnice nijednog od ovih osnovnih instrumenata. Ove države koje nisu potpisnice nalaze se pretežno na Bliskom istoku i u Južnoj i Jugoistočnoj Aziji. U regiji Bliskog istoka, samo su Iran, Izrael, Egipat i Jemen potpisnice Konvencije, dok glavne države koje proizvode izbjeglice i koje primaju izbjeglice, poput Iraka, Libana, Jordana i većine država u regiji Perzijskog zaljeva, nisu potpisnice. Važne države koje nisu potpisnice u Južnoj i Jugoistočnoj Aziji uključuju Indiju, Bangladeš, Pakistan, Šri Lanku, Maleziju i Indone Države koje nisu potpisale nalaze se i u drugim regijama svijeta, naprimjer, države poput Eritreje, Libije, Mongolije i Kube. Uzbekistan je jedina država Zajednice nezavisnih država koja nije stranka Konvencije iz 1951. godine, dok je Gvajana jedina država koja nije potpisala Konvenciju u Južnoj Americi. Unutar: Janmyr, M. 2021. „The 1951 Refugee Convention

državama na Bliskom istoku, u jugoistočnoj Aziji i južnoj Aziji, ali, općenito, malo se zna o konkretnim razlozima zašto pojedine države nisu voljne pristupiti Konvenciji. U kontekstu Bliskog istoka, uobičajeno objašnjenje za nedostatak pristupanja Konvenciji je da arapske države ne žele ponuditi stalni boravak, uprkos svojoj spremnosti da prime veliki broj izbjeglica.[29] 'Palestinsko pitanje' je naznačeno kao glavna prepreka, a države domaćini poput Libana i Jordana strahuju da bi ratifikacija Konvencije promovirala lokalnu integraciju i potencijalno 'poremetila osjetljivu demografsku i socio-ekonomsku ravnotežu'.[30] Pristupanje Konvenciji iz 1951. godine, tvrdi UNHCR, 'znači bolju zaštitu'.[31] Iako je ovo jedan od glavnih argumenata u korist pristupanja, nisu dostupne sistematske ili komparativne studije o zaštiti u državama potpisnicama u odnosu na one koje to nisu koje bi podržale takvu tvrdnju. Ipak, pretpostavka da je zaštita izbjeglica superiornija u državama potpisnicama u poređenju sa onima u državama koje to nisu je široko rasprostranjena i ukorijenjena.[32]

S druge strane, kada je govora o slaboj suradnji država članica, treba imati na umu da su države prilikom pristupanja izradi Konvencije iz 1951. godine izričito odbile da u nju unesu specifične obaveze o suradnji, što je tadašnji generalni sekretar UN-a smatrao ključnim za efikasan režim. Njegov prijedlog za unošenje odredbe o podjeli tereta je odbijen.[33] U namjeri da približi suradnju među državama i dijelom preuzme mjesto Konvencije iz 1951. godine, Njujorška deklaracija[34], koju su 19. septembra 2016. godine usvojili šefovi država i vlada na sastanku Generalne skupštine UN-a, poslužila je kao preteča za usvajanje dva globalna sporazuma: Globalni sporazum o

and Non-Signatory States: Charting a Research Agenda" (online). *International Journal of Refugee Law*, Vol. 33, Broj 2., str. 189

29 Kagan, M. 2011. „We Live in a Country of UNHCR: The UN Surrogate State and Refugee Policy in the Middle East" (2011). UNHCR, New Issues in Refugee Research, Research Paper No 201. (online)

30 UNHCR. 2021. „Country Operations Plan 2006: Lebanon. (online). Unutar: Janmyr, M. 2021. „The 1951 Refugee Convention and Non-Signatory States: Charting a Research Agenda" (online). *International Journal of Refugee Law*, Vol. 33, Broj 2, str. 198

31 Vidi: UNHCR. 1990. „The Refugee Convention, 1951: The Travaux Preparatories Analysed with a Commentary by dr. Paul Wies" (online)

32 Janmyr, M. 2021. „The 1951 Refugee Convention and Non-Signatory States: Charting a Research Agenda" (online). *International Journal of Refugee Law*, Vol. 33, Broj 2, str. 200

33 Goodwin-Gil, G. 2017. „International Refugee Law – Yesterday, Today, but Tomorrow?" (online) Refugee Law Initiative, University of London, str. 6

34 Vidi detaljnije: https://www.unhcr.org/what-we-do/protect-human-rights/asylum-and-migration/new-york-declaration-refugees-and-migrants. Pristupljeno: 01.06.2026.

izbjeglicama i Globalni sporazum za sigurne, regularne i uređene migracije, kao odgovor na velika kretanja i s tim u vezi zaštitu izbjeglica.[35] Na ovom će se mjestu pokušati dati odgovor da li Njujorška deklaracija, odnosno, prvenstveno Globalni sporazum o izbjeglicama (u daljnjem tekstu: Globalni sporazum) predstavlja adekvatnu zamjenu za Konvenciju iz 1951. godine ili je „mrtvo slovo na papiru".

Naime, Njujorška deklaracija, koja je, kako je naznačeno, uspostavila put usvajanju dva Globalna sporazuma[36], puna lijepih riječi, potvrđuje da ljudska prava svih izbjeglica i migranata, bez obzira na status, moraju biti zaštićena. Ona priznaje da su kretanja velikih razmjera takva da nijedna država ne može sama upravljati njima i da je potrebna veća suradnja ako se žele spasiti životi, riješiti temeljni uzroci i promovirati prevencija i posredovanje u sukobima.[37] Predloženi „Sveobuhvatni okvir za odgovor na izbjeglice", između ostalog, nudi okvir za budućnost, u pogledu prihvata, zadovoljavanja neposrednih i tekućih potreba, podrške državama domaćinima i zajednicama te rada na trajnim rješenjima. Ali ovo, i ostalo, ostaje samo okvir. Pitanje koje se može postaviti je da li to išta dodaje onome što je već na snazi i što se već preduzima? To se čini sumnjivim, njegova vrijednost za sada može biti u tome što još jednom skreće pažnju na potrebu za 'sveobuhvatnom zaštitom'.[38] Očigledno je da Globalni sporazum o izbjeglicama neće stvoriti nove pravne norme niti predvidjeti posebno drugačiju međunarodnu arhitekturu za zaštitu izbjeglica. Umjesto toga, on pruža okvir za primjenu postojećih normi u prilivu velikih razmjera, kao i u dugotrajnim izbjegličkim situacijama, utemeljene na principima međunarodne suradnje i podjele odgovornosti.[39]

Dodatan razlog za sumnju stvara činjenica da su države već prilikom pristupanja Konvenciji iz 1951. godine, kako je to ranije naznačeno, izričito odbile da se podvrgnu bilo kakvim novim pravnim obavezama. Stoga je teško zamisliti da bi Globalni sporazum, kao oblik političkog i neobavezujućeg

---

35 Vidi: https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/global-compact-refugees i https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf. Pristupljeno: 02.06.2026.

36 Kao neobavezujući izraz političke volje Globalni sporazumi predstavljaju instrumente mekog prava koji ne nameću obaveze niti jednoj strani, već nude „smjernice ponašanja".

37 Goodwin-Gil, G. 2017. „International Refugee Law – Yesterday, Today, but Tomorrow?" (online) Refugee Law Initiative, University of London, str. 10

38 Ibid, str. 11

39 Goodwin-Gil, G. 2017. „International Refugee Law – Yesterday, Today, but Tomorrow?" (online) Refugee Law Initiative, University of London, str. 10

sporazuma mogao inicirati države na suradnju. Štaviše, u samom tekstu je naglasak stavljen na tehničke i proceduralne aspekte upravljanja izbjeglicama, dok su reference na postojeće standarde i pravne obaveze oskudne. I po formi i po suštini, Globalni sporazum predstavlja korak unazad od međunarodnog prava kao inače preferiranog jezika međunarodnih odnosa.[40]

Ovaj rad tvrdi da je zamjena Konvencije o izbjeglicama Globalnim sporazumom problematična iz perspektive ljudskih prava, jer Globalni sporazum vrlo malo predviđa prava i interese izbjeglica, već se umjesto toga fokusira na prava i interese država. Zatim iznosi mnoštvo odredbi koje su otvoreno ili implicitno u suprotnosti s Konvencijom iz 1951. godine i drugim međunarodnim instrumentima, kao što će biti objašnjeno u nastavku. Naprimjer, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, zahtijeva da se izbjeglicama odmah dozvoli pristup tržištu rada, ravnopravno sa državljanima, kako je pojašnjeno tumačenjima izdatim 2006., 2009. i 2016. godine od strane UN-ovog odbora zaduženog za tumačenje Pakta.[41] Konvencija o izbjeglicama, iako pruža ograničenija prava na rad, zahtijeva da se izbjeglicama koje su dostigle određeni „nivo vezanosti" za državu prihvata mora dopustiti pristup tržištu rada ravnopravno sa državljanima.[42] Ukupno je 171 država ratificirala ili Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i/ili Konvenciju o izbjeglicama bez relevantnih rezervi vezanih za rad.

Međutim, tekst Globalnog sporazuma o izbjeglicama postavlja prava na rad kao opcionalna za izbjeglice, predviđajući naprimjer da se ‹u skladu sa svojim relevantnim nacionalnim zakonima i politikama›, države slažu da će ‹promovirati ekonomske mogućnosti i dostojanstven rad›.[43] Ovo zamagljuje

[40] Aalberts, T. i Gammeltoft-Hansen, T. 2018. „The Changing Practices of International Law" (online). Cambridge University Press, str. 5

[41] - UN CESCR. 2006. General Comment No. 18: The Right to Work (Art. 6 of the Covenant). Dostupno na: https://www.refworld.org/docid/4415453b4.html. Pristupljeno: 02.06.2026.
- UN CESCR. 2009. General Comment No. 20: Non-Discrimination in Economic, Social and Cultural Rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). Dostupno na: https://www.refworld.org/docid/4a60961f2.html. Pristupljeno: 02.06.2026.
- UN CESCR. 2016. General Comment No. 23 (2016) on the Right to Just and Favourable Conditions of Work (article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). Dostupno na: https://www.refworld.org/docid/5550a0b14.html. Pristupljeno: 02.06.2026.

[42] Hathaway, J. (2021) The Rights of Refugees under International Law: Second Edition. Cambridge University Press, Cambridge, str. 175.

[43] Arnold-Fernandez, E. 2023. „The Global Compact on Refugees: inadequate substitute or useful complement?" (online). Refugee Studies Centre, Oxford University, Oxford, United Kingdom, str. 5

obavezu država prema Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima da se ‹uzdrže od uskraćivanja ili ograničavanja jednakog pristupa pristojnom radu za sve osobe, posebno za pojedince i grupe u nepovoljnom položaju, uključujući radnike migrante›. [44] Odbor zadužen za tumačenje Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u drugim dijelovima navodi da se ovo i druga ekonomska prava primjenjuju ‹na sve radnike u svim okruženjima, uključujući i radnike izbjeglice› i nalaže da ‹države stranke trebaju donijeti zakonodavstvo koje omogućava izbjeglicama da rade pod uslovima koji nisu manje povoljni nego za državljane›.[45] Drugim riječima, tekst Globalnog sporazuma tretira pristup pristojnom radu kao opcionalan za države, iako je većina država učesnica u Sporazumu obavezna da obezbijedi takav pristup kao zakonsku obavezu.

3. PRISTUP MEĐUNARODNOPRAVNOJ ZAŠTITI IZBJEGLICA

U nastavku se radom razmatra sadržaj međunarodnopravne zaštite, prvenstveno oslanjajući se na članove 2. – 34. Konvencije o izbjeglicama iz 1951. godine, kao i na relevantne standarde koje su postavili Paktovi o ljudskim pravima. Standardi zaštite prema Konvenciji o izbjeglicama bit će ilustrirani ispitivanjem niza specifičnih prava izbjeglica u sljedećim pododjeljcima, za koje važe dvije prethodne napomene: a) pristup zaštiti kroz postepeno spajanje prava izbjeglica i ljudskih prava i b) progresivno ostvarivanje prava izbjeglica na osnovu stepena vezanosti za državu prihvata s jedne, i standarda tretmana s druge strane.

Iako su pravo izbjeglica i pravo ljudskih prava prvobitno zamišljeni kao dvije različite grane međunarodnog prava, njihova višestruka interakcija je sada dobro priznata i u praksi i u akademskim spisima. Primarno se njihov odnos posmatrao kao uzročno-posljedična veza i to na način da su kršenja ljudskih prava prepoznata kao uzrokom kretanja izbjeglica. Iz ovog posebnog normativnog konteksta proizilazi ključna razlika u odnosu na pravo ljudskih prava, naime, uvjetovanost statusa izbjeglice. Za razliku od ugovorâ o ljudskim pravima usvojenih kasnije, Konvencija nabraja jednostavno prava bez razlikovanja njihovih korisnika.

---

[44] Ibid, str. 5

[45] Arnold-Fernandez, E. 2023. „The Global Compact on Refugees: inadequate substitute or useful complement?“ (online). Refugee Studies Centre, Oxford University, Oxford, United Kingdom, str. 5

Član 5. Konvencije iz 1951. godine propisuje da se ništa u Konvenciji ne smije smatrati tako da umanjuje bilo koja druga prava i beneficije dane izbjeglicama. Ovo uspostavlja Konvenciju kao „donju granicu", a ne „gornju granicu" za standarde zaštite. Ona utvrđuje minimalne standarde postupanja, koji se dopunjuju i proširuju širim korpusom međunarodnog prava o ljudskim pravima, uključujući prije svega Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, dokumente koji su analizirani u tekstu. Zaista, detaljnije ispitivanje sadržaja zaštite koju pružaju Ženevska konvencija i spomenuta dva Pakta otkrivaju potpuno drugačiju sliku. Iz ovog ugla pravo ljudskih prava nije samo šire od prava izbjeglica u pogledu svog ličnog i materijalnog opsega, već, što je još važnije, prvo često zamjenjuje drugo, čak i kada se njihove odgovarajuće norme preklapaju. Naime, izbjeglica ima dvije kategorije prava, od kojih je jedno pravo koje se za njega smatra na osnovu njegovog ljudskog dostojanstva, a drugo je pravo koje se mora razmatrati i štiti na osnovu posebnih okolnosti zbog kojih izbjeglica mora biti razmatrana i zaštićena. Ovaj dinamičan odnos osigurava da se zaštita izbjeglica razvija i da izbjeglice imaju korist od najvišeg dostupnog standarda prava. Konvencija iz 1951. godine uspostavlja sistem postepenog sticanja prava, pri čemu se opseg prava dostupnih izbjeglici širi kako se produbljuje njihova veza i privrženost državi prihvata, odnosno državi prihvata.

Ovo poglavlje ispituje prilično složen način na koji se prava dodjeljuju i definiraju prema Konvenciji o izbjeglicama. Najjednostavnije kazano, režim prava izbjeglica nije samo popis dužnosti koje države stranke podjednako duguju svim izbjeglicama. Umjesto toga, pokušavaju se dodijeliti proširena prava kako se veza između određenog izbjeglice i države stranke u kojoj se on ili ona nalazi jača. Dok sve izbjeglice imaju koristi od niza osnovnih prava, dodatna prava nastaju u zavisnosti od prirode i trajanja vezanosti za državu prihvata. Najosnovniji skup prava nastaje čim izbjeglica dođe pod *de jure* ili *de facto* nadležnost države; drugi skup se primjenjuje kada on ili ona uđe na teritoriju države stranke; druga prava nastaju samo kada se izbjeglica legalno nalazi na teritoriji države; neka kada izbjeglica tamo legalno boravi; a nekoliko prava nastaje tek nakon ispunjenja uslova trajnog boravka.[46] Prije nego što određena izbjeglica može zatražiti bilo koje dano pravo, mora se definirati priroda njegove vezanosti za državu prihvata. Struktura sistema

[46] Hathaway, J. (2021) The Rights of Refugees under International Law: Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2021., str. 175.

vezanosti je slojevita, budući da se nivoi nadograđuju jedan na drugi (izbjeglica na teritoriji države je također pod njenom jurisdikcijom; izbjeglica koja je zakonito ili uobičajeno prisutna je također prisutna; izbjeglica koja zakonito boravi je također zakonito prisutna; i izbjeglica koja trajno boravi također zakonito boravi), te se jednom stečena prava zadržavaju tokom trajanja statusa izbjeglice. Ukratko, opća formulacija pet nivoa privrženosti olakšava primjenu Konvencije o izbjeglicama u cijelom nizu država, uprkos njihovim često vrlo različitim pristupima legalnom prijemu izbjeglica. Štaviše, državama omogućava razumnu mjeru fleksibilnosti u odlučivanju i odabiru najboljeg načina pružanja zaštite izbjeglicama u unutar svojih jurisdikcija. U tom nastojanju, države ne smiju postupati arbitrarno na štetu izbjeglice. Prema ovom pristupu, neka prava izbjeglice stiču se i moraju se privremeno poštovati čak i prije formalne procjene statusa izbjeglice.

Iako se ovo na prvi pogled može činiti kontraintuitivnim, uostalom, prava izbjeglice pripadaju izbjeglicama, a ne svakoj osobi koja jednostavno tvrdi da je izbjeglica, status izbjeglice ne zavisi od formalnog priznanja. Umjesto toga, osoba je izbjeglica u smislu Konvencije iz 1951. godine čim ispuni kriterije sadržane u definiciji. To bi se nužno dogodilo prije vremena kada se njen status izbjeglice formalno utvrdi. Priznavanje njegovog statusa izbjeglice stoga ga ne čini izbjeglicom, već ga proglašava takvim. On ne postaje izbjeglica zbog priznanja, već se priznaje jer je izbjeglica. Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. godine uspostavlja proces kojim osoba postaje „priznata“ kao izbjeglica. Jasno je da su autori koristeći termin „priznavanje“, a ne „davanje“ ili „postajanje“ imali namjeru ovaj proces označiti kao proces kojim osoba, koja već jeste izbjeglica stiče „formalno priznanje“ u državi prihvata. Priznavanje ne čini osobu «izbjeglicom». Ono jednostavno priznaje status kao onaj koji je prethodio priznanju. Budući da su osobe koje su zapravo izbjeglice, iako još uvijek čekaju formalnu procjenu statusa, nosioci prava prema međunarodnom pravu, stvarne izbjeglice bi bile u osnovi u nepovoljnom položaju ako bi im se prava uskratila do procjene statusa. Jednostavno rečeno, ukoliko se procjena statusa ne obavi praktično odmah, država članica koja uskraćuje prava izbjeglicama do pozitivne procjene statusa ne bi bila u mogućnosti da dobro ispuni svoje obaveze iz Konvencije o izbjeglicama.

3.1. Progresivno ostvarivanje prava

Standardi zaštite ili prava koja se primjenjuju na izbjeglice prema Konvenciji o izbjeglicama postepeno se povećavaju u skladu sa stvarnom i pravnom

prirodom vezanosti izbjeglice za državu prihvata. Pet kriterija za vezanost su odlučujući za sticanje prava prema sistemu Konvencije: (1) izbjeglice koje su pod jurisdikcijom države, ali nemaju dodatne veze sa tom državom (npr. u određenim slučajevima vršenje jursidikcije džave na otvorenom moru ili na području druge države, na svojim granicama i u međunarodnim zonama u zračnim lukama); (2) izbjeglice koje su fizički prisutne na teritoriji države (tražitelji azila i izbjeglice koji se nezakonito nalaze na području države prihvata , a da svoj ulazak i prisutnost nisu prijavili njezinim tijelima javne vlasti); (3) izbjeglice koje su legalno prisutne na teritoriji; (4) izbjeglice koje legalno borave u državi i konačno (5) izbjeglice koje imaju trajni boravak. Sistem postepenog sticanja prava, najjednostavnije kazano, podrazumijeva da država prihvata neće biti odmah obavezna da osigura sva prava koja Konvencija daje izbjeglicama. Međutim, zbog deklarativne prirode priznavanja statusa izbjeglice, neki od standarda zaštite utvrđenih Konvencijom stupaju na snagu odmah za svakog izbjeglicu, bez obzira na to da li je status izbjeglice dotične osobe formalno priznat i da li je dotičnoj osobi odobrena dozvola boravka, pod uslovom da se izbjeglica nalazi pod jurisdikcijom odnosne države. Konvencija obično kalibrira prirodu dužnosti države ugovornice s onim što ona pruža drugim osobama pod svojom jurisdikcijom.[47] Ovo je najosnovniji nivo, koji aktivira prava čim izbjeglica dođe pod efektivnu vlast i kontrolu države. Kao posljedica činjenice da jurisdikcija države ne završava nužno na njezinim granicama, javlja se mogućnost da neka osoba bude podvrgnuta jurisdikciji neke države i izvan njezina državnog područja.[48] Primjerice, postoji mogućnost da država vrši svoju jurisdikciju na otvorenom moru, kako u pogledu brodova vlastite zastave, osoba i stvari na njima, tako i u određenim slučajevima i prema stranim brodovima. Da bi se razumjelo kada izbjeglici ova prava pripadaju, polazna tačka za analizu je jednostavan jezik same Konvencije o izbjeglicama, čitan u kontekstu. Primjetno je da su sva, osim vrlo malog broja osnovnih prava izbjeglica, rezervisana za one koji dosegnu teritoriju države ili ispunjavaju uslove višeg nivoa privrženosti. Ključna prava unutar ove grupe su zabrana vraćanja (član 33), nediskriminacija (član 3) i pristup sudovima (član 16).

Dužnost nediskriminacije (u odnosu na druge i između izbjeglica) i obaveza da se izbjeglice ne vraćaju, direktno ili indirektno, na mjesto gdje riskiraju

[47] Hathaway, J. 2021. „The Architecture of the UN Refugee Convention and Protocol" (online). Oxford Handbook of International Refugee Law, Costello, Cathryn, Foster, Michelle i McAdam, Jane (ur.), Oxford University Press, Oxford, str. 171-185

[48] Lapaš, D. (2008) Međunarodnopravna zaštita izbjeglica. Hrvatski pravni centar, Zagreb, str. 9

da budu progonjeni iz razloga iz Konvencije, predstavljaju minimalne zahtjeve za osiguranje da je svaka izbjeglica, na osnovu svog izbjegličkog statusa, u poziciji da koristi zaštitu propisanu Konvencijom.[49] Da bi se izbjeglicama osigurala zaštita, tražitelji azila moraju se tretirati pod pretpostavkom da mogu biti izbjeglice dok se formalno ne utvrdi njihov status. U suprotnom, princip zabrane vraćanja ne bi pružio efikasnu zaštitu izbjeglicama, jer bi podnosioci zahtjeva mogli biti odbijeni na granicama ili na drugi način vraćeni u progon na osnovu toga što njihov zahtjev nije utvrđen. Međutim, razumljivo je da stav da se ova prava odnose čak i na izbjeglice izvan teritorije države ne treba izjednačiti sa stavom da se izbjeglica bilo gdje u svijetu može pozvati na prava iz Konvencije bez ikakvog nivoa vezanosti za bilo koju državu stranku. Općenito, države neće preuzeti međunarodne pravne obaveze prema svim osobama gdje god se one nalaze, već samo prema onim osobama koje se nalaze pod njihovom jurisdikcijom. Ovo stoga, što je jurisdikcijska nadležnost države prvenstveno teritorijalna. Ali, uprkos tome, države ne vrše jurisdikciju samo unutar vlastite teritorije. Umjesto toga, kako je primijetio Međunarodni sud pravde u svom savjetodavnom mišljenju u „Slučaju zid“[50], države mogu „vršiti jurisdikciju i izvan svoje nacionalne teritorije“. Uzmemo li za primjer pravo na pristup sudovima, primijetit ćemo da je ono široko formulirano kako bi se osiguralo da izbjeglice imaju pristup sudovima svih država članica, a ne samo one države u kojoj bi mogle biti fizički prisutne.

U ovakvim slučajevima, „neuspjeh“ u propisivanju nivoa vezanosti bio je osmišljen kako bi se izbjeglicama dala prava na mjestima gdje možda nikada neće biti fizički prisutne. U drugim slučajevima, odsustvo kriterija teritorijalne pripadnosti odražva stav o kritičnoj prirodi spomenutih prava. S druge strane, odluka da se ne propiše bilo kakav nivo pripadnosti u svrhu pristupa dugim pravima, primjerice pravu na osnovno obrazovanje, proizašla je iz odlučnosti autorâ da poštuju „hitnu potrebu“ i obaveznu prirodu pristupa

[49] Član 3. Konvencije o izbjeglicama zabranjuje samo diskriminaciju određenih vrsta protiv izbjeglica, i to na osnovu rase, vjere ili države porijekla, dok je obaveza koju uspostavljaju Paktovi u cijelosti inkluzivna, zabranjujući svaku vrstu diskriminacije na osnovu statusa (uključujući i na osnovu statusa izbjeglice) u odnosu na pravo utvrđeno u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima i Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Stoga, garancija nediskriminacije koja se nalazi u članu 2. oba spomenuta Pakta o ljudskim pravima, popunjava prazninu koju je ostavio član 3. Konvencije.

[50] Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, ICJ Reports, 2004. Vidi više: https://www.icj-cij.org/case/131. Pristupljeno: 22.06.2026.

svih osoba najosnovnijim oblicima obrazovanja kako je to istaknuto Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, posebno u slučajevima djece izbjeglica.

Od trenutka kada je izbjeglica fizički prisutna na teritoriji države, uključujući granicu i tranzitnu zonu, aktivira se skup osnovnih prava, bez obzira na zakonitost njihovog ulaska. U tom smislu, prava poput slobode vjeroispovijesti (član 4), osnovnog obrazovanja (član 22), nekažnjavanja za ilegalni ulazak (član 31) i temeljna zaštita zabrane vraćanja (član 33) pripadaju svim izbjeglicama koje se jednostavne nalaze „na" ili „unutar" teritorije države stranke Konvencije. Tako se svaki izbjeglica, koji je fizički prisutan, zakonito ili nezakonito, na teritoriji pod jurisdikcijom države može pozvati na ova prava. Izbjeglice u ovom stupnju veze treba svakako razlikovati s jedne strane, od pravno (de iure) prisutnog položaja izbjeglica, a s druge strane od ilegalnih migranata.[51] Naime, iako su po svom položaju slični ilegalnim migrantima, izbjeglice od njih razlikuje razlog zbog kojeg su ušli u državu prihvata, a on je određen samom definicijom izbjeglice: srah od progona zbog rase, vjeroispovijesti, nacionalnosti, pripadnost određenoj društvenoj skupini ili zbog političkog uvjerenja, a u širem smislu kao posljedica strane agresije, okupacije, strane dominacije ili događaja koji teško pogađaju javni poredak njihove države porijekla.[52]

Izbjeglice koje nisu samo fizički prisutne, već koje su i zakonito prisutne na teritoriji države stranke, imaju dalje pravo da traže prava koja se primjenjuju na trećem nivou privrženosti, i to: zaštitu od protjerivanja (član 32), slobodu kretanja (član 26) i pravo na samozapošljavanje (član 18). Zakonito prisustvo daje izbjeglicama pravo na zaštitu od protjerivanja, uživanje u velikodušnijoj garanciji unutrašnje slobode kretanja i bavljenje samozapošljavanjem. Zakonito prisustvo je široko shvaćeno tako da uključuje izbjeglice u bilo kojoj od tri situacije. Prvo, za izbjeglicu će se kazati da je zakonito prisutna ako je na područje države stranke primljena na određeni vremenski period, neovisno o njegovom trajanju. Konkretnije, izbjeglica je zakonito prisutna čak i ako je na području dotične države primljena na samo nekoliko sati. Bez obzira da li izbjeglica boravi negdje drugdje i samo tranzitira kroz drugu državu ili tamo boravi ograničeno vrijeme, njeno prisustvo će se smatrati zakonitim sve dok je ono službeno odobreno. Ovakvo shvatanje je od izuzetnog značaja kako bi

[51] Lapaš, D. (2008) Međunarodnopravna zaštita izbjeglica. Hrvatski pravni centar, Zagreb, str. 10

[52] Ibid, str. 11

se izbjeglicama koje žive blizu granice omogućilo da ostvare komercijalne interese u susjednoj državi. Dalje, prisustvo je zakonito u slučaju osobe koja još ne posjeduje dozvolu boravka, ali je podnijela zahtjev za njeno izdavanje i pri tome posjeduje potvrdu o prijemu tog zahtjeva od strane nadležnog organa. Samo one osobe koje nisu podnijele zahtjev ili čiji su zahtjevi bili odbijeni imaju neregularan položaj. Jednostavnije, član 31. Konvencije ostvarenje pravne prisutnosti u slučaju ilegalnog ulaska izbjeglice na područje države prihvata uvjetuje trima kumulativno ispunjenim uslovima: pravodobnom prijavom, valjanim razlogom takva ulaska na područje prihvata, te izravnim dolaskom iz države porijekla izbjeglice.[53] Sve dok je izbjeglica vlastima pružila informacije koje će im omogućiti da razmotre njegovo ili njeno pravo na status izbjeglice, posebno detalje o ličnom i nacionalnom identitetu i činjenice na koje se poziva u prilog zahtjevu za prijem, jasno je da postoji pravni osnov za prisustvo izbjeglice.[54] Nekada neregularno prisutna izbjeglica sada je legalno prisutna, budući da je ispunila administrativne zahtjeve koje je utvrdila država kako bi se razmotrilo kojim osobama koje dolaze bez odobrenja ipak treba dozvoliti da tamo ostanu. Spomenuta odredba člana 31. Konvencije zahtjeva da se izbjeglica bez odlaganja prijavi nadležnim tijelima države prihvata, iako ne utvrđuje preciznu dužinu roka za obavljanje navedene radnje.

U vezi izbjeglice o čijoj prisutnosti nadležna tijela doznaju tek onda kada ju uhapse, i koja tek u tom trenutku podnese zahtjev za ostvarivanje azila, odnosno priznavanje izbjegličkog statusa, ona neće uživati zaštitu izbjeglice koja se zakonito nalazi na području dotične države. Dok, s druge strane, ukoliko izbjeglica ne prijavi svoje prisustvo nadležnim tijelima zbog objektivne nemogućnosti[55] ili se obrati pogrešnom, a ne onom nadležnom tijelu države prihvata, pravna, odnosno zakonita prisutnost će joj biti priznata. Također, ističu neki autori, priznanje pravne prisutnosti u državi prihvata trebalo bi dati i tzv. 'presumptivnim izbjeglicama', to jeste osobama koje su ilegalno ušle u odnosnu državu misleći u dobroj vjeru (*bona fide*) da ispunjavaju uslove iz definicije izbjeglice, te da postoje razlozi koji bi opravdali ilegalni ulazak, mada potom država prihvata ne ustanovi postojanje spomenutih

[53] Lapaš, D. (2008) Međunarodnopravna zaštita izbjeglica. Hrvatski pravni centar, Zagreb, str. 9

[54] Hathaway, J. i Cusick, A. 2000. „Refugee Rights Are Not Negotiable" (online). Georgetown Immigration Law Journal, str. 481-539

[55] U ovakvim slučajevima treba posebno uzeti u obzir psihičko i fizičko stanje izbjeglice, njezinu ranjivost, obrazovanost, pismenost, nepoznavanje jezika države prihvata i druge okolnosti vezane za ličnost izbjeglice.

uslova i razloga.[56] Konačno, pravna prisutnost izbjeglice u državi prihvata može prestati na neki od sljedećih načina: a) ako je vremenski ograničena, istekom roka; b) ako je vezana uz neki uslov, tada ispunjenjem tog uslova (npr. dok izbjeglica ne napusti područje države prihvata); c) ako je uz državu prihvata i neka druga država suodgovorna za izbjeglicu, tada prestaje kada ta druga država faktički preuzme odgovornost za nju (npr. postane nova država prihvata); d) kada država prihvata odluči o tome u skladu sa svojim zakonodavstvom i međunarodnim pravom (npr. izgon izbjeglice u smislu člana 32. Konvencije); i e) ako izbjeglica prestane udovoljavati uslovima definicije izbjeglica (npr. trajno prestanu okolnosti zbog kojih je morao napustiti državu porijekla, ili je u međuvremenu stekao državljanstvo države prihvata ili neke treće države).[57]

Izbjeglice koje nisu samo zakonito prisutne na teritoriji neke države, već tamo i zakonito borave, imaju koristi od dodatnih prava: pravo na zaposlenje (član 17), pristup javnom stanovanju (član 21), pristup javnoj pomoći/socijalnoj pomoći (član 23), pravo na socijalno osiguranje (član 24) i pravo na putnu ispravu (član 28). Prilikom odlučivanja o tome kako je najbolje označiti ovaj četvrti nivo, pred autorima su se pojavile naročite poteškoće. Međutim, izraz „zakoniti boravak" je na kraju uključen u Konvenciju kao najtačniji prijevod francuskog koncepta „residant regulierement". Najosnovnije, „residence reguliere" ne predstavlja sinonim za pravne pojmove poput prebivališta ili statusa stalnog boravka. Umjesto toga, *de facto* okolnosti izbjeglice određuju da li je u konkretnom zadovoljen četvrti nivo vezanosti ili nije. Pojam „regulisanog boravka" (residence reguliere) ima vrlo široko značenje i podrazumijeva naseljavanje i, posljedično, određeni period boravka. Pod ovim se misli na kontinuirano, odobreno prisustvo, kao što je, primjerice prisustvo formalno priznate izbjeglice, što označava veći stupanj nastanjivanja u državu prihvata. Onog trenutka kada država formalno potvrdi status izbjeglice, tada više nema osnova za dovođenje u pitanje kontinuiranog prava izbjeglice da živi u toj državi sve dok traje rizik u državi njenog porijekla. Ukratko, četvrti nivo privrženosti koji je utvrdila Konvencija o izbjeglicama zahtijeva službeno sankcionirano, kontinuirano prisustvo u državi članici, neovisno o tome da li je došlo do formalnog proglašenja statusa izbjeglice, dodjele prava na stalni boravak ili uspostavljanja prebivališta tamo.

[56] Lapaš, D. (2008) Međunarodnopravna zaštita izbjeglica. Hrvatski pravni centar, Zagreb, str. 12

[57] Ibid, str. 13

Trogodišnji boravak, kao poseban test trajnog boravka, uređuje podobnost za izuzeće od ograničenja koja se odnose na zapošljavanje stranca (član 17 (2)). Prilikom izračunavanja perioda od tri godine, treba imati na umu da se u literaturi široko definiše „boravište" i ne izjednačava s pravnim pojmovima kao što su prebivalište ili status stalnog boravka. No, bez obzira na to, čak je i ovo široko shvatanje boravka shvaćeno kao zahtjev za službeno sankcionisano, kontinuirano prisustvo u državi članici. To znači, da se ovom prilikom period ilegalnog prisustva ne bi mogao podvesti pod period boravka. S druge strane, jasno je da kratka odsustva iz države ugovornice prebivališta ne prekidaju period boravišta. Odredbom člana 10. Konvencije regulisan je kontinuitet boravka.[58] Iako danas član 10. Konvencije ima samo informativnu vrijednost, jer formalno reguliše samo postupanje s deportiranima iz Drugog svjetskog rata, jasno je da bi se obračun perioda boravka u principu trebao provoditi uzimajući u obzir posebne invaliditete s kojima se suočavaju izbjeglice. U skladu s duhom člana 10. Konvencije, ovo sugeriše da se period boravka izračunava tako da uključuje ili period prisilnog prisustva u državi ugovornici ili vrijeme tokom kojeg je kontinuirani boravak prekinut silama izvan kontrole izbjeglice.

3.2. Kategorizacija prema standardu tretmana

Nakon što se prava na koja određena izbjeglica ima pravo utvrde na osnovu nivoa vezanosti za državu prihvata, sljedeći korak je definisanje potrebnog standarda postupanja. Mnoga prava u Konvenciji su izričito definisana tako da zahtijevaju implementaciju na osnovu ili uslovnog ili apsolutnog standarda postignuća. Tumačenje navedenih standarda je izvršeno u nastavku. Standard „običnog stranca" predstavlja zadani ili minimalni standard. To će značiti da će izbjeglici neko pravo biti priznato najmanje u opsegu u kojem će ga u državi prihvata uživati bilo koji stranac.[59] Konvencija uz ovaj standard

[58] Član 10. (Kontinuitet boravka) Konvencije o izbjeglicama:
„(1) U slučaju da je izbjeglica prisilno raseljena tokom Drugog svjetskog rata i premješteni na teritoriju države ugovornice, i tamo boravi, period takvog prisilnog boravka bit će smatralo se da je imao zakonit boravak na toj teritoriji.
(2) U slučaju da je izbjeglica prisilno raseljena tokom Drugog svjetskog rata s teritorije države ugovornice i ima, prije datuma stupanja na snagu ove Konvencije, vraćene tamo radi nastanjivanja, period prebivalište prije i poslije takvog prisilnog raseljavanja bit će smatra se jednim neprekinutim periodom za bilo koje svrhe za koje potreban je neprekidan boravak."

[59] Lapaš, D. (2008) Međunarodnopravna zaštita izbjeglica. Hrvatski pravni centar, Zagreb, str. 24

vezuje nekoliko prava, poput sticanja imovine (član 13), slobode kretanja (član 26), samozapošljavanje izbjeglice (član 18).

Prema tradicionalnom shvatanju prava o strancima, to jeste samo postojanje relevantnih prava za strance u najvećoj mjeri su zavisila od napora države državljanstva izbjeglice. Konkretnije, svaka država je zadržavala pravo da sama odluči hoće li nedržavljanima dodijeliti bilo koja prava izvan ograničenog opsega prava zagarantovanih svim strancima prema općim pravnim načelima. Neke su države rutinski dodjeljivale strancima većinu prava koja se odnose i na njihove građane, dok su druge, prava nedržavljana uvjetovale reciprocitetom.[60] Jednostavnije kazano, stranci bi od države prihvata dobivali samo ona prava za koja je njihova država porijekla izrazila spremnost da dodijeli na svojoj teritoriji građanima države prihvata. Naravno, nema razloga očekivati da će države iz kojih izbjeglice bježe pristati na reciprocitet kao sredstvo za unapređenje dobrobiti svojih građana koji traže utočište u inostranstvu. Međutim, kako je to još navela Liga naroda, u slučaju da su izbjeglice bile podvrgnute uobičajenim pravilima, nastala bi, uvjetno rečeno, humanitarna tragedija. No, isto tako je Liga naglasila da primjena pravila reciprociteta na izbjeglice nema praktičnu svrhu. Evo i zašto. Odbijanje davanja nacionalnog tretmana strancima u nedostatku reciprociteta je samo čin blage odmazde. Ali, do koje države ili koje vlade se može doći preko izbjeglice? Dalje, može li se izbjeglica smatrati odgovornom za zakonodavstvo svoje države porijekla? Jasno je da je pravilo reciprociteta, ako se primjenjuje na izbjeglice, besmisleno i na koncu nepravedno. Šteta nanesena izbjeglicama primjenom ovog pravila je značajna jer se to pravilo iznova ponavlja u tekstovima koji regulišu status stranaca. Kako se uslov reciprociteta ne može ispuniti, to se onda izbjeglicama uskraćuje uživanje cijelog niza prava koja se u principu daju svim strancima.

Dvije su široke kategorije podjela državnih pristupa reciprocitetu. Prva se odnosi na one države koje prihvataju teoriju 'diplomatskog reciprociteta', to jeste daju prava nedržavljanima samo u onoj mjeri u kojoj su takva prava predviđena međudržavnim sporazumom.[61] Dok, s druge strane, alternativni zakonodavni ili *de facto* pristup reciprocitetu uslovljava prava nedržavljana postojanjem recipročnih zakona u državi porijekla stranca.[62] Ključna razlika

[60] Hathaway, J. (2021) The Rights of Refugees under International Law: Second Edition. Cambridge University Press, Cambridge, str. 225

[61] Hathaway, J. (2021) The Rights of Refugees under International Law: Second Edition. Cambridge University Press, Cambridge, str. 225

[62] Ibid, str. 225

između ova dva pristupa je da, dok diplomatski reciprocitet ne pretpostavlja nikakva prava nedržavljana izvan onoga što je dogovoreno, države koje su se obavezale na zakonodavni ili *de facto* reciprocitet najčešće daju strancima ista prava kao i njihovim državljanima. Prethodna Konvencija o izbjeglicama iz 1933. godine oslobodila je izbjeglice svih zahtjeva za reciprocitet. Iako je u nacrtu Konvencije iz 1951. godine bilo predloženo da se ovo pitanje uredi na jednak način kao u Konvenciji iz 1933. godine, to jeste da se izbjeglice zaštićene Konvencijom iz 1951. godine jednostavno asimiliraju sa građanima država sa kojima država prihvata ima sporazum o reciprocitetu, krajnji rezultat je bio drugačiji. U tom pravcu, umjesto potpunog oslobađanja, izbjeglice su bile podvrgnute nekolicini zahtjeva za reciprocitet.[63]

U odredbi člana 6. Konvencije sintagma „u istim okolnostima", u svrhu ove Konvencije podrazumijeva da su svi zahtjevi (uključujući zahtjeve u pogledu dužine i uslova boravka ili prebivališta) koje bi određeni pojedinac morao ispuniti za uživanje određenog prava, da nije izbjeglica, moraju biti ispunjeni od njega, sa izuzetkom zahtjeva koje po svojoj prirodi izbjeglica nije u stanju ispuniti. Kao što je prethodno navedeno, većina prava iz Konvencije koja zahtijevaju implementaciju samo na osnovnom nivou: prava na imovinu, samozapošljavanje, profesionalnu praksu, stanovanje i osnovno obrazovanje, tekstualno su formulisana tako da zahtijevaju što povoljniji tretman i, u svakom slučaju, ne manje povoljan od onog koji se općenito daje strancima u istim okolnostima. Vladama je također dopušteno da ograniče unutrašnju mobilnost izbjeglica koje zakonito borave na njihovoj teritoriji, pod istim propisima koji se primjenjuju na strance općenito u istim okolnostima.

Dakle, član 6. je formulisan otvorenim jezikom, te dozvoljava vladama određenu diskreciju da odluče unutar opšte koncepcije da izbjeglice ne bi trebale imati privilegovaniji tretman od stranaca općenito u pogledu uslova koji moraju biti ispunjeni. Međutim, ova diskrecija nije apsolutna. Ovdje se prije svega misli na zahtjeve koje nameću opći principi prava o nediskriminaciji. Pri tome, vlade su kod procjene uporedivosti situacija dužne uzeti u obzir i specifične okolnosti na strani izbjeglica, naprimjer, hitnost bijega, prekid veza s matičnom državom i nemogućnost planiranja preseljenja, koje ponekad mogu učiniti ispunjavanje uobičajenih kriterija gotovo nemogućim. Stoga, izbjeglice moraju biti izuzete od nepremostivih zahtjeva, poput kvalifikacije ili iskustva stečenog u državi porijekla. Ovo niti na koji način ne znači

[63] Vidi član 7. Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. godine.

da izbjeglice treba primiti na poslove za koje su zaista nekvalifikovane, već jednostavno da, ukoliko izbjeglica nije u mogućnosti da dostavi potvrdu o završenom stupnju obrazovanja, mora mu se dopustiti da dokaže posjedovanje potrebnog akademskog stepena na neki drugi način, umjesto uobičajeno zahtjevane diplome.[64] Krajnji rezultat je pravedna ravnoteža između općeg principa asimilacije izbjeglica s drugim strancima, kako u pozitivnom smislu davanja pristupa određenim beneficijama, tako i u negativnom smislu zahtijevanja poštivanja uobičajenih pravila za ostvarivanje prava na te beneficije.

Na koncu, za zaključiti je da tamo gdje prava izbjeglica zagarantovana Konvencijom samo na osnovnom nivou asimilacije sa strancima općenito, prava na unutrašnju slobodu kretanja, imovinu, samozapošljavanje, profesionalnu praksu, stanovanje i obrazovanje nakon osnovne škole, neto vrijednost Konvencije o izbjeglicama može zaista biti minimalna. Uglavnom, države su dužne da dodijele ova prava izbjeglicama samo u mjeri u kojoj su slobodno odlučile proširiti uporediva prava na druge primljene strance. Suprotno tome, ako samo državljani ili stranci s najpovlaštenijim statusom (ili uopće ne i nedržavljani) imaju pravo na ova prava, ona se legitimno mogu uskratiti izbjeglicama.

Standard najpovlaštenijeg stranca zahtjeva od država da izbjeglicama pruže tretman jednak onome koji se daje državljanima strane države s najpovlaštenijim statusom. Ovo će omogućiti da izbjeglice imaju koristi od svih preferencijalnih bilateralnih i multilateralnih sporazuma koje država prihvata može imati. Dva prava u Konvenciji o izbjeglicama, i to: pravo na udruživanje (član 15), uz uvjet nepolitičkog i nelukrativnog cilja takvog udruživanja[65] i pravo na obavljanje plaćenog posla za one koji zakonito borave (član 17) zagarantovana su izbjeglicama u istoj mjeri u kojoj ih uživaju stranci sa najpovlaštenijim statusom. Za izbjeglice će to značiti da mogu odmah tražiti beneficije svih garancija slobode udruživanja i bavljenja radom koje se odnose na državljane bilo koje strane države. Međutim, izbjeglicama se ipak, u odnosu na navedena prava, može odobriti manje povoljan tretman

[64] Hathaway, J. (2021) The Rights of Refugees under International Law: Second Edition. Cambridge University Press, Cambridge, str. 232

[65] Odredbom člana 8. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima svakoj osobi je zajamčeno pravo slobodnog udruživanja, koje predviđa slobodu osnivanja sindikata i slobodnog stupanja u njihovo članstvo radi unaprjeđenja i zaštite ekonomskih i socijalnih interesa, te jednako tako slobodu takvih sindikata da djeluju u okviru pravnog poretka svoje države, pri čemu se moraju pridržavati zakonskih ograničenja svojstvenih demokratskom društvu.

od onog koji uživaju građani države prihvata, podložno zahtjevima zakona o nediskriminaciji. Opravdanje da se izbjeglicama dodijeli najpovoljniji tretman za obavljanje plaćenog posla, a ne samo tretman koji se općenito dodjeljuje strancima, počiva na činjenici da su izbjeglice po svojoj prirodi lišene podrške vlada svojih država i da ne mogu očekivati vladinu intervenciju u njihovu korist u dobijanju izuzetaka od općeg pravila putem konvencija. Ključno je da tretman najpovlaštenijeg nacionalnog statusa uključuje pogodnosti bilateralnih i multilateralnih aranžmana sa posebnim državama partnerima. Najpovoljniji tretman koji se dodjeljuje državljanima strane države je promjenjiv i dinamičan koncept, budući da varira od države do države i s vremena na vrijeme. Tako svaki novi sporazum sa stranom državom može stvoriti novu osnovu za tretman, a i istek postojećih konvencija može dovesti do smanjenja obima tretmana.

Nacionalni standard je najviši standard tretmana koji zahtjeva da se prema izbjeglicama postupa isto kao i prema građanima države prihvata u vezi sa određenim pravima. Konvencija iz 1951. godine donosi niz prava izbjeglica u pogledu kojih traži od države prihvata da njihovo uživanje izbjeglicama prizna u jednakoj mjeri kao vlastitim državljanima.[66] Primjeri uključuju pristup osnovnom obrazovanju (član 22), javnoj pomoći (član 23), zaštitu na radu i socijalnom osiguranju (član 24) i pristup sudovima (član 16). Ovaj izuzetni standard postupanja nedvosmisleno zabranjuje svaki pokušaj opravdavanja razlika između postupanja s izbjeglicama i postupanja s građanima, obzirom da ovi članovi obično zahtijevaju da prava koja se daju izbjeglicama budu „ista" kao i ona koja uživaju državljani. Pravo na obrazovanje bit će od posebnog značaja za djecu izbjeglice zbog očuvanja nacionalnog i kulturnog identiteta u državi prihvata. Članom 13. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima predviđeno je pravo na školovanje, i to pravo na besplatno osnovno obrazovanje. Istu odredbu sadrži i Opća deklaracija o pravima čovjeka u članu 26., zahtjevajući da osnovno obrazovanje za sve bude besplatno i obavezno. Konvencija o statusu izbjeglica, ipak, donosi u članu 22. nešto specijalniju, dakle na izbjeglice primarno primjenjivu normu određujući pri tome da države stranke Konvencije u pogledu osnovnog obrazovanja moraju prema izbjeglicama primjenjivati jednak postupak, to jeste onaj standard prava kao prema vlastitim državljanima. Iako je, kako smo to prethodno naglasili, ovo pravo od izuzetnog značaja za djecu, niti Konvencija,

[66] Lapaš, D. (2008) Međunarodnopravna zaštita izbjeglica. Hrvatski pravni centar, Zagreb, str. 26

niti drugi međunarodnopravni dokumenti to pravo ne vežu isključivo za djecu, već se priznaje svakoj osobi. Stoga bi, primjerice, uskraćivanje osnovnog obrazovanja izbjeglici odrasloj osobi prema istim uslovima pod kojima to pravo uživaju vlastiti državljani u državi prihvata, predstavljalo kršenje Konvencije.

U pogledu prava na pristup sudovima, odredba stava 2. člana 16. Konvencije jamči izbjeglicama koji uživaju tretman nacionalnog standarda ne samo pristup, već i oslobađanje od obaveze predujmljivanja troškova sudskog postupka (*cautio iudicatum solvi)* i jednako tako pravo na sudsku pomoć pod istim uslovima kao i vlastitim državljanima. U tom smislu država prihvata bit će obavezna izbjeglici pod istim uslovima osigurati i besplatnu pravnu pomoć, posebice ako je stranka Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, čija odredba člana 14., stava 3. tačka d) jamči to pravo svakoj osobi.[67] Na koncu, član 24. (zakonodavstvo o radu i socijalnom osiguranju) Konvencije, čitan u skladu s članom 23. (javna pomoć), uspostavlja osnovu za korištenje socijalnog osiguranja i socijalne pomoći ovim izbjeglicama.

Neka prava su izbjeglicama apsolutno zagarantovana, što znači da njihovo pružanje ne zavisi od toga kako država tretira bilo koju drugu grupu, bilo da su to državljani ili stranci. To su osnovne, nepregovaračke zaštite. Primjeri uključuju zabranu vraćanja (član 33), nekažnjavanje za ilegalni ulazak (član 31) i izdavanje identifikacionih dokumenata (član 27). Ravnoteža suštinskih prava iz Konvencije o izbjeglicama, to jeste, ona koja su definirana kao prava koja ne zahtijevaju tretman ni na nivou osnovnog standarda 'stranci općenito', ni na nivou jednog od dva izuzetna standarda (asimilacija u najpovlaštenije strance ili u status državljana države prihvata), predstavljaju apsolutne obaveze.[68] Uglavnom, odluka da se ne postavi uslovni standard tretmana proizlazi iz činjenice da ne postoji logična komparatorska grupa za ova prava.[69] Tako, naprimjer, izbjeglice imaju pravo da se obrate državi porijekla, odnosno državi prihvata po pitanju administrativne pomoći, ličnih dokumenata ili putnih isprava. Ovo iz razloga što, u poređenju sa građanima i većinom stranaca, izbjeglice, nemaju nacionalnu državu koja je spremna da im pruži takve pogodnosti. Druga prava, poput zabrane vraćanja i

[67] Lapaš, D. (2008) Međunarodnopravna zaštita izbjeglica. Hrvatski pravni centar, Zagreb, str. 26

[68] Hathaway, J. (2005) The rights of refugees under international law. Cambridge University Press, Cambridge, str. 237

[69] Ibid, str. 237

izbjegavanja kazni za ilegalni ulazak, proizilaze iz jedinstvene prirode izbjeglištva. Kako je pravu na zabranu vraćanja i nekažnjavanja za ilegalni ulazak posvećeno posebno poglavlje, to će se na ovom mjestu u kratkim crtama osvrnuti samo na pravo na isprave o identifikaciji i statusu. Bitna stvar u vezi prava izbjeglica da na temelju svoje pravne prisutnosti dobiju identifikacione isprave i druge dokumente je što na osnovu takvih dokumenata mogu potvrditi svoj status u državi prihvata, zbog čega ono predstavlja jedno od najdragocjenijih njihovih prava. Razlog tome leži u činjenicu da se ovo pravo javlja kao praktična pretpostavka za ostvarenje mnogih drugih prava koja izbjeglice uživaju upravo na temelju takvog svog statusa. U sadržaj tog prava pripadat će obaveza države prihvata na izdavanje tzv. 'izbjegličkih kartona' i drugih isprava kojima izbjeglice dokazuju svoj identitet i status, te na temelju kojih mogu ostvarivati svoja prava u toj državi, među kojima naravno i slobodu 'unutrašnjeg kretanja' po njezinu području.[70] Članom 27. Konvencije je utvrđena obaveza da države stranke svakoj izbjeglici koja ne posjeduje valjanu putnu ispravu, izdaju identifikacionu ispravu. Identifikaciona isprava je, zapravo privremena isprava i niti na koji način ne predstavlja zamjenu za putovnicu, pa stoga ne omogućava izbjeglici da putuje izvan područja države prihvata, jer takvo pravo „vanjskog kretanja" mogu steći tek izbjeglice koje se nalaze u odnosu dopuštenog boravka države prihvata.

4. PRINCIP ZABRANE VRAĆANJA: ZAJEDNIČKI OSNOV ZAŠTITE

Oslanjajući se na napomene iz prethodnih poglavlja, sljedeći odjeljak pruža pregled temeljnog principa zabrane vraćanja (*non-refoulement)* kao preklapajućeg osnova zaštite zajedničkog objema granama međunarodnog prava.[71] Naime, princip zabrane vraćanja predstavlja najčvršću normativnu vezu između zaštite izbjeglica i međunarodnog prava o ljudskim pravima. Prvobitno artikuliran unutar prava izbjeglica, princip zabrane vraćanja evoluirao je u obavezujuću normu ljudskih prava koja se primjenjuje i izvan konteksta

[70] Hathaway, J. (2005) The rights of refugees under international law. Cambridge University Press, Cambridge, str. 51

[71] Chetail, V. 2014. „Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law" (online). Oxford University Press, str. 28

izbjeglice, posebno kroz zabrane mučenja i nečovječnog postupanja.[72] Ova evolucija odražava sudsko i doktrinarno priznanje da zaštita ne može zavisiti isključivo od formalnog utvrđivanja statusa izbjeglice.[73]

Princip zabrane vraćanja (*non-refoulement)* se obično smatra „temeljem međunarodnog prava o izbjeglicama". Njegovo porijeklo seže do ugovora o ekstradiciji zaključenih tokom devetnaestog vijeka,[74] prije nego što je prvi put eksplicitno potvrđen u Konvenciji o međunarodnom statusu izbjeglica iz 1933. godine. Prema savremenom pravu o izbjeglicama, njegov primarni izvor je član 33(1) Ženevske konvencije: „Nijedna država ugovornica neće protjerati ili vratiti *(„refouler")* izbjeglicu na bilo koji način na granice teritorija gdje bi njegov život ili sloboda bili ugroženi zbog njegove rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkog mišljenja". Kardinalni značaj takvog elementarnog principa dodatno je potvrđen članom 42. koji zabranjuje bilo kakvu rezervu na član 33.[75]

Međutim, takva obaveza nije apsolutna. Član 33. (2) predviđa da se benefiti zabrane vraćanja ne mogu tražiti od strane izbjeglice koja predstavlja opasnost za sigurnost države u kojoj se nalazi ili koja je pravosnažnom presudom osuđena za posebno teško krivično djelo koje predstavlja opasnost za zajednicu te države. Kao i kod bilo kojeg izuzetka od principa, jasno je da se izuzetak iz člana 33. (2) mora tumačiti restriktivno. Iako države zadržavaju značajnu slobodu procjene, prag ova dva izuzetka ostaje relativno visok. Što se tiče prvog, formulacija odredbe „(...), zahtijeva da sama osoba predstavlja prijetnju za nacionalnu sigurnost", ograničava se na izuzetne okolnosti (uglavnom ograničene na terorizam, vojne operacije, špijunažu i druge slične

[72] Renaldi Saputa, D.; Hanafi, S.; DaudA, S.; Noya, M. i Dwi Fani Ritonga, B. 2026. „International Human Rights Law: Protection of Refugees in Contemporary Conflicts." (onilne). Corpus: International Journal of Law and Political Authority, Vol 1, Broj 1, str. 3

[73] Ibid, str 3.

[74] Chetail, V. 2011. „Théorie et Pratique de L'Asile en Droit International Classique: Etude Sur les Origines Conceptuelles et Normatives du Droit International des Réfugiés (Theory and Practice of Asylum in General International Law: An Inquiry into the Conceptual and Normative Origins of International Refugee Law)", (online). Revue Générale de Droit International Public, Vol. 115, str. 625

[75] Princip zabrane vraćanja (*non-refoulement*) izričito je potvrđen, na univerzalnom nivou, u Konvenciji UN-a protiv mučenja iz 1984. (Član 3) i Međunarodnoj konvenciji UN-a za zaštitu svih osoba od prisilnog nestanka iz 2006. (Član 16), kao i, na regionalnom nivou, u Američkoj konvenciji o ljudskim pravima iz 1969. (Američka konvencija) (Član 22(8)), Međuameričkoj konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju mučenja iz 1985. (Član 13(4)), Povelji Evropske unije o osnovnim pravima iz 2000. (Član 19(2)) i - donekle - u Arapskoj povelji o ljudskim pravima iz 2004. (Arapska povelja) (Član 28).

aktivnosti usmjerene na rušenje njenih institucija).[76] U svakom slučaju, prijetnja mora biti 'ozbiljna', u smislu da mora biti zasnovana na objektivno razumnoj sumnji zasnovanoj na dokazima i u smislu da prijeteća šteta mora biti značajna, a ne zanemariva.[77]

Član 3. Konvencije protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja proširuje princip zabrane vraćanja kako bi obuhvatio apsolutnu zabranu vraćanja bilo koje osobe u državu u kojoj „postoje značajni razlozi za vjerovanje da bi bila u opasnosti od mučenja" Ovo se primjenjuje bez obzira na to da li osoba „predstavlja sigurnosni rizik ili je osuđena za teško krivično djelo i predstavlja javnu opasnost", što je ograničenje zaštite izbjeglice od protjerivanja prema Konvenciji iz 1951. godine. Uz to, član 7. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima tumačen je kao da obuhvata implicitnu odredbu protiv vraćanja ili deportacije (*refoulement*). Naime, Komitet za ljudska prava je, u Općem komentaru br. 20, usvojio pojašnjenje da se član 7. (zabrana mučenja) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima mora tumačiti tako da zabranjuje protjerivanje kada postoji posljedičan stvarni rizik od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja.[78] Stoga, moglo bi se kazati da zabrana vraćanja ili deportacije predviđena Paktom ima širi opseg od onog predviđenog Konvencijom protiv mučenja. To je zato što član 7. uključuje okrutno, nečovječno i ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje koje Konvencija protiv mučenja ne uključuje. Ovo shvatanje Komiteta za ljudska prava proizilazi iz kombinacije člana 7. i 2.(1) koji ukazuju da se „svaka država članica Pakta obavezuje da poštuje i osigurava svim pojedincima na svojoj teritoriji i pod njenom jurisdikcijom"[79]. Ovim je utvrđena veza između klauzule o zabrani vraćanja iz Konvencije o izbjeglicama (Član 33.) i odredbi ugovora o ljudskim pravima koji su proširili zabranu vraćanja u dva pravca, i to: da se zabrana vraćanja odnosi na sve, a ne samo na one koji se kvalificiraju kao «izbjeglice» s jedne strane, te da se zabranjuje protjerivanje kada postoji posljedično stvarni rizik od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja,

[76] Chetail, V. 2014. „Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law" (online). Oxford University Press, str. 8

[77] Ibid, str. 8

[78] Clark, T. i Crepeaun, F. 1999. „Mainstreaming Refugee Rights:The 1951 Refugee Convention and International Human Rights Law" (online). Netherlands Human Rights Quarterly, str. 396

[79] Član 2 (1) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima

s druge strane. Slično tome, Evropski sud za ljudska prava proširio je zaštitu oko odgovarajućeg člana 3. (zabrana mučenja) Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP), što će biti posebno predstavljeno.

Dva su aspekta važna za daljnju analizu principa *non-refoulement*. Prvi aspekt analize podrazumijeva odnos prava na azil i *non-refolementa*. Na početku treba imati u vidu da ni međunarodno pravo o izbjeglicama ni međunarodno pravo o ljudskim pravima eksplicitno ne predviđaju pravo na azil. Ovo ilustruje nevoljkost država da odobre azil. Međutim, potrebno je uzeti u obzir da član 14. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima propisuje da svako ima pravo da traži i uživa azil od progona u drugim državama.[80] Iako Deklaracija nije pravno obavezujuća, generalno se tvrdi da je član 14. implicitno sadržan u Konvenciji o izbjeglicama. U svojoj presudi u predmetu *MSS protiv Belgije i Grčke*, Evropski sud za ljudska prava zauzeo je isti stav: „Belgija i Grčka su ratificirale Ženevsku konvenciju iz 1951. godine o statusu izbjeglica, (...), koja definira okolnosti u kojima država mora odobriti status izbjeglice onima koji su ga zatražili, kao i prava i dužnosti takvih osoba".[81]

Naime, sa konceptualnog i pravnog stanovišta, *non-refoulement* se mora razlikovati od azila. Na konceptualnom nivou, *non-refoulement* je negativan pojam, koji zabranjuje državama da vraćaju izbjeglice u državu progona, dok je, nasuprot tome, azil pozitivan koncept, koji podrazumijeva prijem u boravak i trajnu zaštitu od jurisdikcije druge države. Ova konceptualna razlika između azila i *non-refoulementa* dalje se zasniva na njihovoj pravnoj prirodi: *non-refoulement* je obaveza država, dok je azil pravo pojedinaca, ali ne i obaveza država. Normativna razlika je vidljiva i kroz činjenicu da, dok je tačan sadržaj statusa izbjeglice detaljno definisan Ženevskom konvencijom, o azilu nema nikakve odredbe. Šutnja o ovom ključnom pitanju može biti iznenađujuća, jer, govoriti o izbjeglicama znači govoriti o azilu, kao samom uslovu njihovog postojanja. Međutim, jasno je da je takav normativni jaz između prava na azil i obaveze nevraćanja bio sve samo ne nenamjeran. Ženevska konvencija je pažljivo sastavljena kako bi se osiguralo da se državama strankama ne nameće eksplicitna

[80] Lauterpacht je ovu formulu opisao kao 'vještačku do te mjere da je neozbiljna', jer 'nije postojala namjera da se preuzme čak ni moralna obaveza odobravanja azila' i, shodno tome, 'ne bi bila potrebna nikakva deklaracija da bi se pojedincu dalo pravo da traži azil bez garancije da će ga dobiti'. Unutar: Chetail, V. 2014. „Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law" (online). Oxford University Press, str. 8

[81] Evropski sud za ljudska prava, *predmet M.S.S. protiv Belgije i Grčke* (broj aplikacije: 30696/09).

obaveza odobravanja azila. Ovo posebno, uzme li se u obzir da je pravo na azil ustanovljeno kao pravo koje pripada državi, da odobri ili odbije azil, a ne pravo koje pripada pojedincu. Pojedinac je ovlašten samo da insistira na tome da mu se dodijeli azil i to pravo proizilazi iz člana 14. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.[82] Spomenuta odredba je nejasna i bez ikakve korelativne obaveze prihvata, čak niti moralne obaveze da se odobri azil.

Azil je općenito jedino praktično sredstvo za osiguranje poštivanja člana 33. Konvencije. Jednostavnije, kako bi država mogla udaljiti tražitelja azila bez prethodnog odobrenja privremenog prihvata radi procjene da li bi njegov život ili sloboda mogli biti ugroženi u državi porijekla? Stoga, u praksi, države imaju dvije mogućnosti za ispunjavanje svoje dužnosti nevraćanja: odobravanje privremenog azila kako bi se ispitalo da li je tražitelj azila izbjeglica prema Ženevskoj konvenciji ili slanje u državu u kojoj ne postoji rizik od progona. Čak i kada se država odluči za primjenu potonje mogućnosti, udaljavanja u sigurnu treću državu, i dalje to zahtjeva neki oblik privremenog prihvata kako bi se utvrdilo da treća država nije država progona i da može pružiti efikasnu zaštitu od bilo kakvog naknadnog vraćanja koje bi bilo u suprotnosti sa članom 33. Ukratko, bez obzira na različite opcije koje su dostupne državama za primjenu člana 33., dužno poštovanje principa zabrane vraćanja implicitno zahtijeva *de facto* obavezu da se izbjeglica primi, uz napomenu, da, kako je to ranije naznačeno ova obaveza nije apsolutna.

Drugi aspekt vezuje se za praksu Evropskog suda za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP, Sud) čije su odluke uveliko doprinijele otkrivanju opsega i sadržaja, kao i isticanju odgovarajućih aspekata ovog principa. Iako ne postoji izričita odredba kojom se uspostavlja princip zabrane vraćanja u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, ipak, sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava je više puta tumačila da član 3. kojim se proglašava zabrana mučenja i drugih oblika nedozvoljenog postupanja implicitno proširuje opseg ovog principa. Primjer dobre prakse za aktiviranje ovog principa je predmet *Hirsi Jamaa i drugi protiv Italije*.[83] Sud je u relevantnoj situaciji

[82] Član 14. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima: (1) „Svako ima pravo da traži i uživa azil od progona u drugim državama." Dodatno, niti Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima nije dalje razrađivao ovo pitanje. Tako član 12. Pakta propisuje slobodu napuštanja bilo koje države i zabranjuje proizvoljno lišavanje prava ulaska u vlastitu državu, ali ovaj Pakt ne predviđa nikakvo pravo ulaska radi traženja azila, a izostavljanje je bilo namjerno.

[83] Evropski sud za ljudska prava, *predmet Hirsi Jamaa i drugi protiv Italije* (broj aplikacije: 27765/09). Vidi: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-109231%22]}. Pristupljeno: 24.05.2026.

uključivao 11 somalijskih i 13 eitrejskih državljana koje su italijanske vlasti kolektivno protjerale. Ove osobe su zarobljene na moru i odmah vraćene u Libiju na osnovu bilateralnog sporazuma između dvije vlade. Sud je presudio u korist podnosilaca zahtjeva, koji su tvrdili da takvo proizvoljno protjerivanje nije kompatibilno sa članom 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Osim toga, protokol 4. Evropske konvencije o ljudskim pravima proglašava zabranu kolektivnog protjerivanja. Iako situacija nije bila preventivne prirode, predstavljala je obavezu država da razmotre situacije repatrirane države i imaju na umu princip zabrane vraćanja.[84]

Predmet *Ilias i Ahmed protiv Mađarske*[85] dodatno naglašava fundamentalnu ulogu ovog principa u zaštiti ljudskih prava tokom migracije. Dvojica muškaraca, koji su tražili azil u Mađarskoj, ušli su iz Srbije i pokušali zatražiti zaštitu. Međutim, mađarske vlasti su smatrale Srbiju sigurnom trećom državom i odbile njihove zahtjeve bez ispitivanja specifičnih opasnosti s kojima bi se mogli suočiti ako budu vraćeni. Umjesto procjene stvarnih rizika, Mađarska je ubrzala njihovu deportaciju nazad u Srbiju, vjerujući da će Srbija obraditi njihove zahtjeve za azil ili prihvatiti njihov povratak u skladu s postojećim sporazumima. Podnosioci zahtjeva su to osporili, tvrdeći da su se suočili sa stvarnom prijetnjom zlostavljanja u Srbiji, posebno zato što sistem azila te države u to vrijeme nije bio u stanju pružiti adekvatnu zaštitu. Evropski sud za ljudska prava pažljivo je ispitao da li je Mađarska ispunila svoje obaveze prema pravilu o zabrani vraćanja. Sud je naglasio da je ova zabrana apsolutna jer se pojedinci ne mogu protjerati u državu u kojoj postoji značajna vjerovatnoća da će pretrpjeti nečovječno ili ponižavajuće postupanje. Sa zabrinutošću je primijetio da Mađarska nije dovoljno istražila posebne okolnosti podnosilaca zahtjeva niti dobila vjerodostojne garancije od srbijanskih vlasti o njihovoj sigurnosti.[86] Sud je istakao da oslanjanje isključivo na široke liste sigurnih trećih država ili opće izvještaje nije dovoljno, već da se svaki slučaj mora rješavati individualnom procjenom, uzimajući u obzir specifične rizike s kojima se suočavaju tražitelji azila. Budući da Mađarska nije ispunila ove standarde, Sud je utvrdio kršenje obaveze zabrane vraćanja prema Konvenciji.

---

84 Ibid, paragraf 211

85 Evropski sud za ljudska prava, *predmet Ilias i Ahmed protiv Mađarske* (broj aplikacije: 47287/15). Vidi: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-198760%22]}. Pristupljeno: 22.05.2026.

86 Evropski sud za ljudska prava, *predmet Ilias i Ahmed protiv Mađarske* (broj aplikacije: 47287/15), paragraf od 128-138.

Štaviše, značajan predmet *M.S.S. protiv Belgije i Grčke*[87] naglasio je vitalni značaj ovog principa. Podnosilac zahtjeva, sirijski državljanin, stigao je u Grčku i tražio azil, ali zbog sistemskih nedostataka u grčkim procedurama za azil i uslovima pritvora, Sud je utvrdio da Grčka nije u mogućnosti da garantuje efikasnu zaštitu od vraćanja (*refoulement*). Kada ga je Belgija prebacila u Grčku u skladu sa Dablinskom uredbom, Sud je zaključio da je ovaj transfer prekršio prava podnosioca zahtjeva jer su grčke prakse u to vrijeme riskirale da ga vrate u situaciju zlostavljanja ili nemogućnosti pristupa pravičnim procedurama za azil. Sud je naglasio da *de facto* rizici od nezakonitog postupanja ili neadekvatne zaštite predstavljaju značajne osnove za zabranu udaljenja i da države moraju provesti individualne procjene eksplicitno uzimajući u obzir ove rizike prije protjerivanja ili transfera tražitelja azila.[88] Dalje jačajući osnovni princip, Sud je pojasnio da obaveza zabrane vraćanja (*non-refoulement)* prevazilazi formalnu pravnu zaštitu i zahtijeva od država da osiguraju, putem konkretnih i individualiziranih procjena, da tražitelji azila neće biti podvrgnuti postupanju suprotnom članu 3. u državi daljnjeg transfera. Oslanjanje isključivo na opće izvještaje o sistemskim nedostacima, bez specifične procjene okolnosti pojedinca, nije dovoljno. Sud je istakao da neprovođenje takvih procjena, posebno u kontekstu prepoznatih sistemskih zloupotreba i upornih kršenja u državi prijema, krši temeljnu zaštitu koja se duguje tražiteljima azila. Shodno tome, Sud je utvrdio da su i grčki i belgijski akti transfera podnositelja zahtjeva bez odgovarajućih zaštitnih mjera prekršili apsolutnu obavezu zabrane vraćanja, što je rezultiralo kršenjem člana 3.[89]

ZAKLJUČAK

Kretanja izbjeglica i s njima povezana potreba pružanja međunarodnopravne zaštite, obilježile su 21. stoljeće. Stoga im se očekivano pridaje sve veći značaj i predmet su mnogih rasprava. U nastojanju da se sveobuhvatno predstavi naslovljena tema, diskusija je početno usmjerena na definiranje

[87] Evropski sud za ljudska prava, *predmet M.S.S. protiv Belgije i Grčke* (broj aplikacije: 30696/09). Vidi: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-103050%22]}. Pristupljeno: 24.05.2026.

[88] Hassanová, R. i Moravcová, D. 2025. „The principle of non-refoulement: A cornerstone of refugee protection or a legal fiction?". (online). EU and Comparative Law Issues and Challenges, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek, str. 691

[89] Evropski sud za ljudska prava, *predmet M.S.S. protiv Belgije i Grčke* (broj aplikacije: 30696/09), paragraf 321.

pojmova međunarodnopravne zaštite i izbjeglica. Ova analiza je pokazala da se utvrđivanje pojma izbjeglice ističe kao preduslov ne samo za identifikaciju osoba kojima je potrebna zaštita, već i za određivanje obima prava koja im prema Konvenciji iz 1951. godine pripadaju. Slijedeći takav stav, nesporno je da Konvencija predstavlja temelj savremenog međunarodnog izbjegličkog prava, i još uvijek jedini međunarodni ugovor kojim se cjelovito reguliraju prava i dužnosti izbjeglica.

Međutim, iako je međunarodni sistem zaštite izbjeglica kodificiran u Konvenciji o statusu izbjeglica iz 1951. godine, još uvijek temeljnom međunarodnom dokumentu izbjegličkog prava, za zaštitu izbjeglica značajni su i drugi međunarodni dokumenti iz područja zaštite ljudskih prava. Zbog toga se u radu sugerira na potrebu suočavanja prava koja prozilaze iz Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. godine i njenog Protokola iz 1967. godine i prava zasnovanih na dva temeljna ugovora međunarodnog sistema ljudskih prava, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima i njegovom pratećem Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Ovo stoga, što su pravo ljudskih prava i pravo izbjeglica toliko povezani da imaju smisla samo kada se shvate u međusobnom odnosu. Predstavljeno istraživanje je imalo namjeru vratiti izbjeglice i njihova prava u polje diskusije.

Prava i obaveze izbjeglica zavise od stupnja veze sa državom prihvata. U smislu Konvencije iz 1951. godine moguće je razlikovati: (1) izbjeglice koje su pod jurisdikcijom države, ali koje nemaju dodatne veze sa tom državom; (2) izbjeglice koje su fizički prisutne na teritoriji države; (3) izbjeglice koje su legalno prisutne na teritoriji; (4) izbjeglice koje legalno borave u državi i konačno (5) izbjeglice koje imaju trajni boravak. Prava i obaveze izbjeglica zajamčeni međunarodnim pravom ovisit će s jedne strane o stupnju veze s državom prihvata, a s druge o prirodi pojedinog prava, odnosno standardima uz koje je pojedino pravo vezano. U tom smislu moguće je razlikovati četiri minimalna standarda u odnosu na državu prihvata: (1) standard običnog stranca; (2) standard najpovlaštenijeg stranca; (3) nacionalni standard; i (4) apsolutni standard, u čiji sadržaj ulaze prava koja su apsolutno zagarantovana, što znači da njihovo pružanje ne zavisi od toga kako država tretira bilo koju drugu grupu, bilo da su to državljani ili stranci.

Jedna od karakteristika međunarodnopravne zaštite izbjeglica vezana je za temeljni princip zabrane vraćanja (*non-refoulement*), koji osigurava da osobe koje bježe od progona, mučenja ili drugih teških povreda ne budu

prisilno vraćeni na teritorij gdje su njihovi životi, sloboda ili dostojanstvo ugroženi. Centralna uloga ovog principa posebno je potvrđena kroz praksu Evrospkog suda za ljudska prava, čije odluke su uveliko doprinijele otkrivanju opsega i sadržaja, kao i isticanju odgovarajućih aspekata ovog principa. Ukratko, potpuno sagledavanje međunarodnopravnog režima izbjeglica dalo je dovoljno prostora za potvrđivanje kako aktuelnosti, tako i kompleksnosti ove teme, te isticanja hitnosti u rješavanju međunarodnog problema izbjeglica.

LITERATURA:

Knjige, članci i dokumenti

1. Aalberts, T. i Gammeltoft-Hansen, T. 2018. „The Changing Practices of International Law“ (online). Cambridge University Press
2. Akram, S. 2002. „*Palestinian Refugees and Their Legal Status: Rights, Politics, and Implications for a Just Solution“ (online).* University of California Press
3. Arnold-Fernandez, E. 2023. „The Global Compact on Refugees: inadequate substitute or useful complement?“ (online). Refugee Studies Centre, Oxford University, Oxford, United Kingdom
4. Battjes, H. 2017. „Territoriality and asylum law: The Use of Territorial Jurisdiction to Circumvent Legal Obligations and Human Rights Law Responses“ (online). Netherlands Yearbook of International Law, Vol. 4
5. Chetail, V. 2014. „Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law“ (online). Oxford University Press
6. Chetail, V. 2011. „Théorie et Pratique de L'Asile en Droit International Classique: Etude Sur les Origines Conceptuelles et Normatives du Droit International des Réfugiés (Theory and Practice of Asylum in General International Law: An Inquiry into the Conceptual and Normative Origins of International Refugee Law)“, (online). Revue Générale de Droit International Public, Vol. 115
7. Clark, T. i Crepeaun, F. 1999. „Mainstreaming Refugee Rights:The 1951 Refugee Convention and International Human Rights Law“ (online). Netherlands Human Rights Quarterly
8. Fiddian-Qasmiyeh, E.; Gil, L.; Long, K. i Sigona, N. „The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies“ 2014. (online) Oxford University Press
9. Gammeltoft-Hansen, T. 2009. „Access to Asylum: International Refugee Law and the Globalisation of Migration Control“ (doctoral thesis). (online). Institute of Law, Aarhus University
10. Goodwin-Gil, G. 2017. „International Refugee Law – Yesterday, Today, but Tomorrow?“ (online) Refugee Law Initiative, University of London
11. Hassanová, R. i Moravcová, D. 2025. „The principle of non-refoulement: A cornerstone of refugee protection or a legal fiction?“. (online).

EU and Comparative Law Issues and Challenges, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek
12. Hathaway, J. 2021. „The Architecture of the UN Refugee Convention and Protocol“ (online). Oxford Handbook of International Refugee Law, Costello, Cathryn, Foster, Michelle i McAdam, Jane (ur.), Oxford University Press, Oxford
13. Hathaway, J. (2005) The Rights of Refugees under International Law. Cambridge University Press, Cambridge
14. Hathaway, J. (2021) The Rights of Refugees under International Law: Second Edition. Cambridge University Press, Cambridge
15. Hathaway, J. i Cusick, A. 2000. „Refugee Rights Are Not Negotiable“ (online). Georgetown Immigration Law Journal, str. 481-539
16. Janmyr, M. 2021. „The 1951 Refugee Convention and Non-Signatory States: Charting a Research Agenda“ (online). *International Journal of Refugee Law*, Vol. 33, Broj 2
17. Kagan, M. 2011. „We Live in a Country of UNHCR: The UN Surrogate State and Refugee Policy in the Middle East“ (2011). UNHCR, New Issues in Refugee Research, Research Paper No 201. (online)
18. Kim, S. 2017. “Non-Refoulement and Extraterritorial Jurisdiction: State Sovereignty and Migration Controls at Sea in the European Context“ (online). Leiden Journal of International Law
19. Lalić-Novak, G. (2016) AZIL: Pravni i institucionalni aspekti. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije, Suvremena javna uprava, Zagreb.
20. Lapaš, D. (2008) Međunarodnopravna zaštita izbjeglica. Hrvatski pravni centar, Zagreb
21. *Quinn*, E. 2011. „The Refugee Convention Sixty Years On: Relevant or Redundant“ (online), Jesuit centre for faith & justice
22. Renaldi Saputa, D.; Hanafi, S.; DaudA, S.; Noya, M. i Dwi Fani Ritonga, B. 2026. „International Human Rights Law: Protection of Refugees in Contemporary Conflicts.“ (onilne). Corpus: International Journal of Law and Political Authority, Vol 1, Broj 1
23. UN CESCR. 2006. General Comment No. 18: The Right to Work (Art. 6 of the Covenant)
24. UN CESCR. 2009. General Comment No. 20: Non-Discrimination in Economic, Social and Cultural Rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)

25. UN CESCR. 2016. General Comment No. 23 (2016) on the Right to Just and Favourable Conditions of Work (article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)
26. UNHCR. 1990. „The Refugee Convention, 1951: The Travaux Preparatories Analysed with a Commentary by dr. Paul Wies“ (online).

Pravni izvori:

1. Afrička konvencija o izbjeglicama Organizacije afričkog jedinstva iz 1969. godine
2. Deklaracija o izbjeglicama iz Kartagene iz 1984. godine
3. Evropska konvencija o ljudskim pravima iz 1950. godine
4. Globalni sporazum o izbjeglicama iz 2018. godine
5. Globalni sporazum za sigurne, uređene i regularne migracije iz 2018. godine
6. Konvencija protiv mučenja i okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1984. godine
7. Konvencija Ujedinjenih nacija o statusu izbjeglica iz 1951. godine
8. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine
9. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine
10. Njujorška deklaracija za izbjeglice i migrante iz 2016. godine
11. Protokol o statusu izbjeglica iz 1967. godine
12. Statut Ureda visokog komesara UNHCR-a iz 1950. godine
13. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija iz 1948. godine

Sudska praksa:

1. Evropski sud za ljudska prava, *predmet Hirsi Jamaa i drugi protiv Italije* (broj aplikacije: 27765/09)
2. Evropski sud za ljudska prava, *predmet Ilias i Ahmed protiv Mađarske* (broj aplikacije: 47287/15)
3. Evropski sud za ljudska prava, *predmet M.S.S. protiv Belgije i Grčke* (broj aplikacije: 30696/09)
4. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, ICJ Reports, 2004

ACCESS TO INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION: TOWARDS A GRADUAL CONVERGENCE OF HUMAN RIGHTS AND REFUGEE LAW

Summary

The more conflicts there are, the more refugees they generate, the more refugees spread around the world, the more it becomes a global issue involving the entire international community. Today, refugee protection has become the main problem faced by states, international organizations and other refugee agencies, so that it can be considered a continuous feature of international life in this century. The lack or denial of protection is the main characteristic of the refugee character, and international law, on the other hand, is obliged to replace with its own protection that which the state of origin cannot or will not provide.

In this context, the analysis begins with an introduction dedicated to the presentation of the size and significance of the problem under consideration. In doing so, special emphasis is placed on the selection of international documents, which included those international treaties that are considered central in the study of the issue of international legal protection of refugees. In the part of the paper that follows the introductory remarks, a structural approach to the topic is presented and a methodological framework for the research is set. The presentation of key determinants is sublimated in the second part. Within these considerations, the concepts of international refugee protection are elaborated and the definition of a refugee from the 1951 Convention is clarified. In the third and fourth chapters, which are the most important in terms of content, the approach and content of international refugee protection are analysed, for which two remarks apply: a) the approach to protection through the gradual merging of refugee rights and human rights and b) the progressive realization of refugee rights based on the degree of attachment to the receiving state, on the one hand, and the standards of treatment, on the other. The fourth chapter deals with the fundamental rights of refugees, which are considered fundamental for the security and dignity of refugees. From this perspective, the principle of non-refoulement, the prohibition of punishment for illegal entry and finally, the prohibition of discrimination are analysed in particular.

In order to clarify the thematic scope, the fifth chapter seeks to open a debate on the duties that refugees have under international law. Thus, in addition to the duties of refugees from Article 2 of the Convention, the so-called moral duties that a refugee has: the duty to return to the country of origin, the duty to leave and the duty to wait. In the last chapter, concluding considerations are presented, which represent a synthesis of the work's considerations, that is, a presentation of findings and conclusions reached in the conducted research. Finally, although this work is primarily descriptive, the goal of the research was not to retell the status quo, but to provide an overview of the content and allocation of international protection that people achieve on their way to formal recognition of refugee status. In addition, one of the aims of this paper is to present a unified analysis of refugee rights and rights based on the two Human Rights Covenants, which as a synthesis represent the basis for the emergence of state responsibility in the current legal context for the protection of refugee rights.

Keywords:

international legal protection, refugees, rights and duties

„PREUZIMANJE PRAVNE STEČEVINE EVROPSKE UNIJE KOJA SE ODNOSI NA REGULACIJU DIGITALNIH TEHNOLOGIJA U BOSNI I HERCEGOVINI (DIGEUBIH)" Izvještaj realizacije projekta

međunarodne projektne aktivnosti

Nasir Muftić*

Sažetak

U radu se predstavlja realizacija naučnoistraživačkog projekta „Preuzimanje pravne stečevine Evropske unije koja se odnosi na regulaciju digitalnih tehnologija u Bosni i Hercegovini (DIGEUBIH)", koji je proveden na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu uz finansijsku podršku Ministarstva za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo. Projekat, čiji su nosioci mladi naučnici i istraživači, imao je za cilj doprinijeti razumijevanju procesa preuzimanja digitalne pravne stečevine Evropske unije u pravni sistem Bosne i Hercegovine, s fokusom na regulaciju umjetne inteligencije, digitalne imovine i digitalnih platformi. Primjenom normativne i komparativnopravne metode te studije slučaja, projektni tim je proveo istraživanje u Bosni i Hercegovini, pripremio rukopise tri naučna rada i jedne knjige, predstavio rezultate na međunarodnoj konferenciji CEEISA-ISA u Rijeci, ostvario istraživački boravak na King›s College London i učestvovao na godišnjoj konferenciji o evropskom PDV pravu Akademije za evropsko pravo (ERA) u Trieru. U radu se analizira kontekst evropskog puta Bosne i Hercegovine, prikazuje sadržaj nove digitalne pravne stečevine te se sistematizuju ostvareni rezultati i doprinosi projekta pravnoj nauci i zakonodavnoj praksi.

Ključne riječi:

pravna stečevina Evropske unije, digitalne tehnologije, umjetna inteligencija, digitalna imovina, digitalna tržišta, evropske integracije, Bosna i Hercegovina

* Docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu

1. UVOD

Digitalne tehnologije su u posljednjoj deceniji postale ključni faktor globalne ekonomije, društva i politike. Umjetna inteligencija, digitalna imovina i velike internetske platforme mijenjaju način na koji se zaključuju ugovori, obavlja privredna djelatnost, ostvaruju osnovna prava i vodi javna rasprava. Pravo, koje po prirodi stvari slijedi društvene i tehnološke promjene, suočava se sa zadatkom da ove pojave uredi na način koji istovremeno štiti korisnike, podstiče inovacije i konkurenciju te stvara sigurno i pravično poslovno okruženje. Evropska unija je na ovaj izazov odgovorila do sada najambicioznijim regulatornim zahvatom u svijetu, usvajajući niz propisa koji zajedno čine ono što se u literaturi sve češće naziva digitalnom pravnom stečevinom (digitalni acquis).

Za Bosnu i Hercegovinu, državu kandidatkinju za članstvo u Evropskoj uniji, ova regulatorna dinamika nije apstraktno pitanje uporednog prava, nego neposredna ustavnopravna i integracijska obaveza. Obaveza usklađivanja domaćeg zakonodavstva s pravnom stečevinom Unije proizlazi još iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, a dobijanjem kandidatskog statusa i otvaranjem pristupnih pregovora ona je dodatno intenzivirana i zahtijeva angažman državnih vlasti, javne uprave, ali i akademske zajednice. Upravo u tom kontekstu nastao je naučnoistraživački projekat „Preuzimanje pravne stečevine Evropske unije koja se odnosi na regulaciju digitalnih tehnologija u Bosni i Hercegovini“, s akronimom DIGEUBIH, koji je realiziran na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Projekat je finansiran sredstvima Ministarstva za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo, u okviru programa podrške naučnoistraživačkim i istraživačkorazvojnim projektima čiji su nosioci mladi naučnici i istraživači. Cilj ovog rada jeste da u narativnoj formi predstavi kontekst, ciljeve, metodologiju, tok realizacije i rezultate projekta, te da na taj način učini dostupnim široj stručnoj javnosti saznanja do kojih je projektni tim došao. Rad je strukturiran tako da najprije prikazuje evropski put Bosne i Hercegovine i sadržaj nove digitalne pravne stečevine, zatim opisuje sam projekat i realizirane aktivnosti, a potom sistematizuje ostvarene rezultate, doprinose i značaj projekta za pravni sistem i širu društvenu zajednicu.

2. EVROPSKI PUT BOSNE I HERCEGOVINE I OBAVEZA PREUZIMANJA PRAVNE STEČEVINE

Odnosi Bosne i Hercegovine i Evropske unije formalizirani su kroz proces stabilizacije i pridruživanja, u okviru kojeg je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju potpisan 2008. godine, a stupio na snagu 1. juna 2015. godine. Bosna i Hercegovina je zahtjev za članstvo u Evropskoj uniji podnijela 15. februara 2016. godine, u skladu s članom 49. Ugovora o Evropskoj uniji.[1] Evropska komisija je u maju 2019. godine usvojila Mišljenje o zahtjevu za članstvo, utvrdivši četrnaest ključnih prioriteta u oblastima demokratije i funkcionalnosti države, vladavine prava, osnovnih prava i reforme javne uprave.

Prekretnica u evropskom putu države nastupila je krajem 2022. godine. Evropsko vijeće je 15. decembra 2022. godine Bosni i Hercegovini zvanično dodijelilo status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji.[2] Nepunih petnaest mjeseci kasnije, 21. marta 2024. godine, šefovi država i vlada država članica dali su zeleno svjetlo za otvaranje pristupnih pregovora s Bosnom i Hercegovinom, na osnovu preporuke Evropske komisije od 12. marta 2024. godine, uz nalog Komisiji da pripremi pregovarački okvir.[3] Predsjednica Evropske komisije je tom prilikom ocijenila da je država od dobijanja kandidatskog statusa napravila više napretka nego u prethodnoj deceniji, ističući usvajanje zakona o sprečavanju sukoba interesa te zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma.

Ovi događaji imaju neposredne pravne posljedice. Dok je u statusu potencijalnog kandidata usklađivanje s pravnom stečevinom bilo prvenstveno ugovorna obaveza iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, u statusu kandidata i u perspektivi pregovaračkog procesa ono postaje sistematski, mjerljiv i vremenski određen zadatak. Pravna stečevina Unije podijeljena je u pregovaračka poglavlja, a napredak države kandidatkinje ocjenjuje se u godišnjim izvještajima Evropske komisije. Za oblast digitalnih tehnologija

[1] Direkcija za evropske integracije Bosne i Hercegovine, 2024. Proces pristupanja (online). Sarajevo: Direkcija za evropske integracije. Dostupno na: https://www.dei.gov.ba/bs/accession-process.

[2] Vijeće Evropske unije, 2024. Bosnia and Herzegovina (online). Brisel: Vijeće Evropske unije. Dostupno na: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/bosnia-herzegovina/.

[3] Evropska služba za vanjsko djelovanje, 2024. Evropska unija i Bosna i Hercegovina (online). Brisel: EEAS. Dostupno na: https://www.eeas.europa.eu/bosnia-and-herzegovina/european-union-and-bosnia-and-herzegovina_en.

posebno su relevantna poglavlja koja se odnose na informaciono društvo i medije, pravo privrednih društava, zaštitu potrošača i zdravlja, pravosuđe i osnovna prava te konkurenciju. Budući da je digitalna pravna stečevina najvećim dijelom nastala nakon što je Bosna i Hercegovina podnijela zahtjev za članstvo, država se nalazi u specifičnoj poziciji da mora preuzimati propise koji su i za same države članice novi i čija se primjena tek uobličava kroz praksu Evropske komisije i Suda pravde Evropske unije. Upravo ta okolnost čini akademsko istraživanje ovog procesa ne samo korisnim nego i neophodnim.

Pored formalne integracijske obaveze, na usklađivanje s digitalnom pravnom stečevinom djeluje i faktički mehanizam koji se u literaturi naziva briselskim efektom. Evropska unija je najveći trgovinski partner Bosne i Hercegovine i regiona Zapadnog Balkana u cjelini, pa privredni subjekti koji posluju na unutrašnjem tržištu Unije pravila evropskog prava prihvataju kao cijenu pristupa tom tržištu, često primjenjujući ih na cjelokupno svoje poslovanje radi smanjenja troškova usklađivanja. Iskustvo s Općom uredbom o zaštiti podataka pokazalo je da evropski digitalni propisi na taj način oblikuju poslovnu praksu i u državama koje nisu članice, i to prije nego što domaći zakonodavac formalno preuzme odgovarajuća pravila. Za pravnu nauku to znači da se analiza digitalne pravne stečevine ne može odgađati do trenutka formalne transpozicije, jer njeni efekti u domaćem pravnom prometu nastupaju znatno ranije, stvarajući raskorak između normativnog okvira i stvarnosti koji je upravo predmet naučnog istraživanja.

3. DIGITALNA PRAVNA STEČEVINA EVROPSKE UNIJE KAO PREDMET ISTRAŽIVANJA

Digitalna pravna stečevina Evropske unije obuhvata niz uredbi i direktiva usvojenih u okviru evropske digitalne decenije, među kojima se su najviše u javnosti poznati Akt o umjetnoj inteligenciji, Akt o digitalnim tržištima i Akt o digitalnim uslugama. Projekat DIGEUBIH stavio je fokus upravo na tri regulatorna stuba ovog okvira: umjetnu inteligenciju, digitalnu imovinu i digitalne platforme, uz posebnu pažnju posvećenu pravu konkurencije na digitalnim tržištima.

3.1. Regulacija umjetne inteligencije

Akt o umjetnoj inteligenciji, formalno Uredba (EU) 2024/1689, predstavlja prvi sveobuhvatni horizontalni pravni okvir za umjetnu inteligenciju u

svijetu.[4] Uredba je objavljena u Službenom listu Evropske unije 12. jula 2024. godine, a stupila je na snagu 1. augusta 2024. godine, dakle upravo u periodu realizacije projekta, s postepenom primjenom odredbi u periodu do 2. augusta 2026. godine. Akt počiva na pristupu zasnovanom na riziku: sistemi umjetne inteligencije razvrstavaju se u kategorije neprihvatljivog, visokog, ograničenog i minimalnog rizika, pri čemu su prakse neprihvatljivog rizika, poput manipulativnih tehnika ili socijalnog bodovanja, zabranjene, dok su za visokorizične sisteme propisane stroge obaveze ocjenjivanja usklađenosti, upravljanja rizicima i ljudskog nadzora. Za povrede su predviđene novčane kazne do 35 miliona eura ili sedam posto ukupnog godišnjeg prometa na svjetskom nivou. Za Bosnu i Hercegovinu, koja u vrijeme realizacije projekta nije imala poseban propis o umjetnoj inteligenciji, ovaj akt postavlja standard prema kojem će se mjeriti buduće usklađivanje, ali otvara i složena pitanja institucionalnih kapaciteta za njegovu primjenu.

Preuzimanje ovog akta neće se moći svesti na prepisivanje normi. Akt pretpostavlja postojanje razvijene institucionalne infrastrukture, od tijela za nadzor tržišta i prijavljenih tijela za ocjenjivanje usklađenosti do regulatornih pješčanika za testiranje inovativnih rješenja, kakvu Bosna i Hercegovina tek treba izgraditi. Osim toga, akt je duboko povezan s drugim dijelovima pravne stečevine, prije svega s pravom zaštite podataka i pravom sigurnosti proizvoda, pa njegovo preuzimanje pretpostavlja i konsolidaciju tih oblasti. Istraživanje provedeno u okviru projekta stoga je nastojalo identifikovati realan slijed koraka kojim država kandidatkinja ograničenih administrativnih kapaciteta može pristupiti ovom zadatku, umjesto da se usklađivanje deklarativno proglasi, a stvarno odgodi.

3.2. Regulacija digitalnih tržišta i digitalnih usluga

Drugi stub istraživanja odnosio se na regulaciju digitalnih tržišta. Akt o digitalnim tržištima, Uredba (EU) 2022/1925, stupio je na snagu 1. novembra 2022. godine, a primjenjuje se od 2. maja 2023. godine.[5] Ovim aktom Unija je po prvi put uspostavila ex ante regulaciju najvećih digitalnih platformi,

[4] Uredba (EU) 2024/1689 Evropskog parlamenta i Vijeća od 13. juna 2024. o utvrđivanju usklađenih pravila o umjetnoj inteligenciji (Akt o umjetnoj inteligenciji), Službeni list Evropske unije, L, 2024/1689, 12. 7. 2024. Dostupno na: http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

[5] Uredba (EU) 2022/1925 Evropskog parlamenta i Vijeća od 14. septembra 2022. o pravednim tržištima s mogućnošću neometanog tržišnog natjecanja u digitalnom sektoru (Akt o digitalnim tržištima), Službeni list Evropske unije, L 265, 12. 10. 2022, str. 1-66.

označenih kao čuvari pristupa (gatekeepers), kojima se zabranjuje davanje prednosti vlastitim uslugama, ograničavanje poslovnih korisnika i obrada ličnih podataka za ciljano oglašavanje bez saglasnosti, uz obaveze interoperabilnosti i transparentnosti. Evropska komisija je u septembru 2023. godine označila prvih šest čuvara pristupa, među kojima su Alphabet, Amazon, Apple, ByteDance, Meta i Microsoft, s obavezom potpune usklađenosti od 7. marta 2024. godine, a za povrede su predviđene kazne do deset posto, odnosno do dvadeset posto ukupnog svjetskog prometa u slučaju ponovljenih povreda. Akt o digitalnim tržištima ne mijenja pravila prava konkurencije Unije, nego ih dopunjuje, što za pravni sistem Bosne i Hercegovine otvara pitanje odnosa budućih pravila o digitalnim tržištima i postojećeg Zakona o konkurenciji te nadležnosti Konkurencijskog vijeća. Komplementaran ovom aktu jeste Akt o digitalnim uslugama, Uredba (EU) 2022/2065, koji uređuje odgovornost posredničkih usluga i moderiranje sadržaja na internetu.

3.3. Odgovornost za umjetnu inteligenciju

Posebno mjesto u istraživanju zauzelo je pitanje pravne odgovornosti za štetu prouzrokovanu sistemima umjetne inteligencije, koje se s pravom označava kao jedno od najsloženijih pitanja savremenog privatnog prava. Tradicionalni instituti odgovornosti počivaju na pretpostavkama koje sistemi umjetne inteligencije dovode u pitanje: autonomnost i sposobnost prilagođavanja ovih sistema otežavaju utvrđivanje uzročne veze između ljudske radnje i nastale štete, netransparentnost njihovog funkcionisanja oštećenom praktično onemogućava dokazivanje krivice, a složeni lanci izrade AI proizvoda i pružanja usluga u vezi sa njima, u kojima učestvuju proizvođač modela, integrator sistema i krajnji korisnik, zamagljuju pitanje kome štetu uopšte pripisati. Ako oštećeni zbog ovih teškoća ostaje bez djelotvorne pravne zaštite, dovodi se u pitanje kompenzacijska funkcija odštetnog prava, ali i povjerenje javnosti bez kojeg nema šireg prihvatanja ove tehnologije. Odgovor na ova pitanja stoga nije samo tehničko pitanje raspodjele rizika, nego pretpostavka vladavine prava u digitalnom okruženju. Za Bosnu i Hercegovinu, čije obligaciono pravo počiva na rješenjima iz 1978. godine, ovo pitanje ima dodatnu težinu, jer će usklađivanje s evropskim okvirom zahtijevati promišljanje o tome mogu li se postojeći instituti objektivne odgovornosti i odgovornosti za proizvode s nedostatkom prilagoditi novim tehnološkim okolnostima ili je nužna cjelovita zakonodavna intervencija.

4. PROJEKAT DIGEUBIH: CILJEVI, METODOLOGIJA I PROJEKTNI TIM

Projekat DIGEUBIH realiziran je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu u periodu od juna 2024. do juna 2025. godine, na osnovu Ugovora zaključenog s Ministarstvom za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo. Ministarstvo je za realizaciju projekta dodijelilo sredstva čiji je najveći usmjeren je na troškove istraživanja na terenu, troškove istraživača i pomoćnog osoblja, nabavku opreme te troškove publikovanja i predstavljanja rezultata.

Projektni tim činili su mladi naučnici i istraživači Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu: doc. dr. Nasir Muftić kao voditelj projekta, te Lejla Ramić i Nihad Odobašić kao istraživači. Struktura tima odražavala je programski cilj osposobljavanja naučnoistraživačkog kadra, budući da su istraživači ujedno studenti trećeg ciklusa studija, čije se doktorske disertacije dijelom oslanjaju na istraživanja provedena u okviru projekta. Projekat je koncipiran interdisciplinarno i uključuje pripadnike oba spola, čime su zadovoljeni i horizontalni kriteriji programa koji se odnose na interdisciplinarnost i ravnopravnost spolova.

Metodološki, projekat se temeljio na normativnoj metodi, komparativnopravnoj metodi i studiji slučaja. Normativna metoda korištena je za analizu sadržaja propisa Evropske unije i važećeg zakonodavstva Bosne i Hercegovine, komparativnopravna metoda za poređenje globalnih regulatornih modela koji se odnose na umjetnu inteligenciju i druge digitalne tehnologije, dok su studije slučaja omogućile ispitivanje konkretnih pravnih izazova, poput zalaganja digitalne imovine ili primjene pravila o digitalnim tržištima na regionalnom nivou. Ovakav metodološki okvir odgovara prirodi predmeta istraživanja, u kojem se novi nadnacionalni propisi susreću s fragmentiranom institucionalnom stvarnošću države kandidatkinje.

Projektne aktivnosti bile su organizirane u četiri radna paketa. Prvi radni paket obuhvatao je istraživanje u Bosni i Hercegovini, izradu naučnog rada, prezentaciju rezultata na međunarodnoj konferenciji CEEISA-ISA i predaju rada časopisu na objavu. Drugi radni paket uključivao je istraživanje u Bosni i Hercegovini i predaju drugog naučnog rada časopisu na objavu. Treći radni paket obuhvatao je istraživanje u Bosni i Hercegovini, istraživački boravak na King›s College London i predaju rukopisa izdavaču na objavu. Četvrti radni paket odnosio se na učešće na godišnjoj konferenciji o evropskom PDV pravu

u organizaciji Akademije za evropsko pravo u Trieru. U izvještajnom periodu od juna do decembra 2024. godine sve navedene aktivnosti su realizirane.

5. PREGLED REALIZIRANIH AKTIVNOSTI

Realizirane aktivnosti mogu se narativno prikazati kroz tri međusobno povezane cjeline: istraživanje i izradu naučnih radova, međunarodnu diseminaciju rezultata te istraživačku mobilnost i umrežavanje.

5.1. Istraživanje i izrada naučnih radova

Težište projekta činilo je istraživanje provedeno u Bosni i Hercegovini, usmjereno na tri grupe pitanja. Prva grupa se odnosila na razumijevanje globalnih regulatornih modela umjetne inteligencije i drugih digitalnih tehnologija te njihove važnosti za Bosnu i Hercegovinu, uključujući analizu pristupa zasnovanog na riziku iz Akta o umjetnoj inteligenciji i poređenje s alternativnim modelima regulacije. Druga grupa je obuhvatala pravne izazove koje umjetna inteligencija proizvodi u slučaju pitanja odgovornosit, gdje je istraživanje pokazalo da postojeći okvir građanskog prava u Bosni i Hercegovini djelimično pruža adekvatne odgovore na ova složena pravna pitanja. Treća grupa se ticala se regulatornog okvira digitalnih tržišta u kontekstu prava konkurencije, s naročitim osvrtom na Akt o digitalnim tržištima i njegove implikacije za buduće usklađivanje domaćeg prava konkurencije. Na osnovu ovih istraživanja pripremljeni su rukopisi tri naučna rada, koji su predati časopisima na objavu, te rukopis knjige, koji je predat izdavaču. Time je ostvaren i jedan od ključnih programskih ciljeva, budući da su istraživači u okviru projekta izradili dijelove svojih doktorskih teza i planiraju uskoro okončati rad na njima.

Nalazi istraživanja upućuju na nekoliko zaključaka od šireg značaja. Prvo, preuzimanje digitalne pravne stečevine ne može se posmatrati kao jednokratan zakonodavni čin, nego kao proces koji zahtijeva prethodnu izgradnju institucionalnih kapaciteta, koordinaciju različitih nivoa vlasti i kontinuirano praćenje prakse Evropske komisije i Suda pravde Evropske unije. Drugo, u oblasti pravne odgovornosti pokazalo se da nedostatak izričitog uređenja ne znači pravni vakuum, jer se opšti instituti građanskog prava mogu, uz odgovarajuće tumačenje, primijeniti i na nove oblike štetnih događaja, ali da određena pitanja ipak zahtijevaju zakonodavnu intervenciju. Treće, u oblasti digitalnih tržišta analiza je pokazala da mehaničko preslikavanje evropskog modela ex ante regulacije na malo tržište poput bosanskohercegovačkog ne

bi bilo ni potrebno ni svrsishodno, te da težište usklađivanja treba biti na jačanju kapaciteta tijela za zaštitu konkurencije i na pravilima koja štite domaće poslovne korisnike velikih platformi.

5.2. Međunarodna konferencija CEEISA-ISA u Rijeci

Prva značajna aktivnost međunarodne diseminacije bilo je predstavljanje rezultata istraživanja na zajedničkoj međunarodnoj konferenciji Centralnoevropskog i istočnoevropskog udruženja za međunarodne studije i Udruženja za međunarodne studije (CEEISA-ISA), održanoj od 18. do 21. juna 2024. godine na Univerzitetu u Rijeci.[6] Konferencija, organizirana pod nazivom „Knowing the global-local: Imagining pasts, debating futures", okupila je istraživače iz cijelog svijeta oko teme politike proizvodnje znanja i odnosa globalnog i lokalnog u međunarodnim studijama, što je tematski okvir u koji se prirodno uklapa i pitanje kako država poput Bosne i Hercegovine preuzima globalne i evropske regulatorne modele digitalnih tehnologija. Prezentacija rezultata projekta održana je 20. juna 2024. godine. Učešće na ovoj konferenciji omogućilo je projektnom timu da svoje nalaze izloži kritičkoj provjeri međunarodne akademske zajednice već u ranoj fazi projekta, ali i da istraživačka pitanja projekta pozicionira u širi kontekst rasprava o odnosu centra i periferije u proizvodnji regulatornog znanja.

5.3. Istraživački boravak na King›s College London

Središnja aktivnost trećeg radnog paketa bio je istraživački boravak na King›s College London, jednom od najstarijih i najprestižnijih britanskih univerziteta, osnovanom 1829. godine i članu Russell grupe vodećih istraživačkih univerziteta Ujedinjenog Kraljevstva. Pravna škola ovog univerziteta, The Dickson Poon School of Law, u kojoj se pravo izučava od 1831. godine, redovno se rangira među dvadeset najboljih pravnih fakulteta svijeta.[7] Istraživački boravak omogućio je pristup bibliotečkim i istraživačkim resursima koji u Bosni i Hercegovini nisu dostupni, što je od posebnog značaja s obzirom na to da je fond literature iz oblasti regulacije digitalnih tehnologija u državi izrazito ograničen. U okviru boravka, 10. decembra 2024. godine održana je i prezentacija istraživanja u trajanju od 90 minuta, pred oko pedeset učesnika,

[6] CEEISA, 2024. CEEISA-ISA Joint International Conference 2024, Rijeka (online). Dostupno na: https://www.ceeisa.net/news/isa-rijeka-2024-call-for-proposals.

[7] King's College London, 2024. The Dickson Poon School of Law (online). London: King's College London. Dostupno na: https://www.kcl.ac.uk/law.

čime su rezultati projekta predstavljeni akademskoj zajednici jednog od vodećih svjetskih centara pravne nauke.

5.4. Godišnja konferencija o evropskom PDV pravu u Trieru

Četvrti radni paket realiziran je učešćem na godišnjoj konferenciji o evropskom PDV pravu u organizaciji Akademije za evropsko pravo (ERA) u Trieru, u Saveznoj Republici Njemačkoj. Akademija za evropsko pravo je javna fondacija posvećena edukaciji pravnika, sudija, advokata i službenika javne uprave u oblasti prava Evropske unije, a njena godišnja konferencija o PDV pravu okuplja vodeće evropske stručnjake radi razmatranja najnovijih zakonodavnih i sudskih razvoja u ovoj oblasti, uključujući paket mjera o PDV-u u digitalnom dobu (VAT in the Digital Age).[8] Učešće na ovoj konferenciji bilo je od neposrednog značaja za projekat jer oporezivanje digitalne ekonomije, uključujući promet digitalne imovine i usluge digitalnih platformi, predstavlja jednu od oblasti u kojima se digitalna transformacija i pravo najizravnije susreću, a rješenja evropskog PDV sistema relevantna su za buduće usklađivanje sistema indirektnog oporezivanja Bosne i Hercegovine.

Posmatrane u cjelini, aktivnosti međunarodne saradnje i mobilnosti ostvarene u okviru projekta, saradnja s King›s College London, Akademijom za evropsko pravo u Trieru i organizatorima konferencije CEEISA-ISA, imaju vrijednost koja nadilazi pojedinačne događaje. One su omogućile da se istraživanje provedeno u Bosni i Hercegovini kontinuirano provjerava u dijalogu s međunarodnom akademskom i stručnom zajednicom, da mladi istraživači steknu međunarodno iskustvo te da se Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu pozicionira kao institucija sposobna za ravnopravno učešće u evropskim istraživačkim tokovima. Takvi oblici internacionalizacije, uključujući i virtualne oblike mobilnosti, izričito su prepoznati i među ciljevima programa u okviru kojeg je projekat finansiran.

6. REZULTATI PROJEKTA I NAUČNI DOPRINOSI

Rezultati projekta mogu se sistematizovati u tri kategorije: naučne i akademske rezultate, društvene rezultate te rezultate u osposobljavanju istraživača i otvaranju novih pravaca istraživanja.

[8] ERA - Academy of European Law, 2024. Annual Conference on European VAT Law 2024 (online). Trier: ERA. Dostupno na: https://www.era.int.

U kategoriji naučnih i akademskih rezultata, projektni tim je pripremio rukopise tri naučna rada iz oblasti u kojima istraživači izrađuju doktorate, koji su predati časopisima na objavu, kao i rukopis knjige predat izdavaču. Ovi radovi obrađuju preuzimanje pravne stečevine Unije u domenu digitalnih tehnologija, pravne izazove zalaganja digitalne imovine te regulatorni okvir digitalnih tržišta u kontekstu prava konkurencije. Rezultati su prezentovani na dvije međunarodne konferencije i u okviru istraživačkog boravka na King›s College London, čime je ostvarena i međunarodna vidljivost istraživanja.

U kategoriji društvenih rezultata, članovi projektnog tima učestvovali su u javnim raspravama te naučnim i stručnim skupovima u oblastima na koje se projekat odnosi, doprinoseći tako zagovaranju informisanog pristupa regulaciji digitalnih tehnologija. Ovaj oblik angažmana od posebne je važnosti u državi u kojoj zakonodavni proces u oblasti digitalnih tehnologija tek predstoji, jer omogućava da se stručna saznanja ugrade u javnu raspravu prije donošenja propisa, a ne tek nakon što se njihovi nedostaci pokažu u praksi.

U kategoriji osposobljavanja istraživača, projekat je omogućio dvama studentima trećeg ciklusa studija da izrade ili testiraju dijelove svojih doktorskih disertacija u okviru strukturiranog istraživačkog okruženja, uz mentorsku podršku i pristup međunarodnim istraživačkim resursima. Doprinos izradi dvije doktorske disertacije ujedno je i najtrajniji rezultat projekta, budući da osposobljeni istraživači ostaju resurs akademske zajednice i nakon okončanja projektnog ciklusa. Projekat je time doprinio i podizanju standarda mladih istraživača i osnaživanju položaja najboljih studenata Univerziteta u Sarajevu kroz finansijsku podršku istraživanjima.

7. ZNAČAJ PROJEKTA ZA PRAVNI SISTEM I ŠIRU DRUŠTVENU ZAJEDNICU

Značaj projekta DIGEUBIH najprije treba sagledati u svjetlu činjenice da slično istraživanje na ovu temu do sada nije provedeno u Bosni i Hercegovini, a prema saznanjima projektnog tima ni u drugim državama Zapadnog Balkana, regionu koji dijeli izazove kojima se projekat bavi. U tom smislu projekat ima pionirski karakter: istraživačka pitanja koja je otvorio do sada nisu bila obrađena u domaćoj literaturi, a fond dostupne literature iz ove oblasti izrazito je ograničen. Vrijednost projekta stoga čine potpuno novi istraživački nalazi, koji popunjavaju prazninu između brzorastuće evropske regulatorne produkcije i domaće pravne nauke.

Regionalni kontekst dodatno naglašava ovaj značaj. Sve države Zapadnog Balkana nalaze se u različitim fazama pristupnog procesa i sve se suočavaju s istim strukturnim problemom: digitalna pravna stečevina nastaje brzinom koju njihovi zakonodavni i administrativni sistemi teško prate, a domaća naučna produkcija u ovoj oblasti je oskudna. Model koji je projekat razvio, sistematska analiza pretpostavki preuzimanja pojedinih akata digitalne pravne stečevine, uz uvažavanje specifičnosti ustavnog uređenja i institucionalnih kapaciteta, primjenjiv je mutatis mutandis i u drugim državama regiona. Time rezultati projekta dobijaju i regionalnu dimenziju te otvaraju prostor za buduće komparativne i zajedničke istraživačke projekte s institucijama iz susjednih država.

Nadalje, rezultati projekta imaju neposrednu upotrebnu vrijednost za nosioce javne vlasti. Analiza pretpostavki i modela za preuzimanje digitalne pravne stečevine, identifikacija ključnih aktera i najboljih praksi te predlaganje novih regulatornih rješenja mogu poslužiti zakonodavcu kao osnova za pravne reforme koje su neminovne u procesu preuzimanja pravne stečevine u pravni sistem Bosne i Hercegovine. Time projekat doprinosi donošenju informisanih pravnih i političkih odluka o regulaciji sektora čija važnost kontinuirano raste, kao i promovisanju transparentnosti, odgovornosti i demokratskog upravljanja u digitalnom prostoru.

Konačno, projekat je doprinio jačanju bosanskohercegovačke regulatorne politike u oblasti digitalnih tehnologija, unapređenju efikasnosti tržišnog nadzora, osnaživanju konkurencije i inovacija te stvaranju uslova za održiv ekonomski rast i društveni razvoj usklađen s evropskim vrijednostima i standardima. Njegova realizacija uklapa se u ciljeve Strategije razvoja Kantona Sarajevo i doprinosi ispunjenju globalnih ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija, naročito cilja kvalitetnog obrazovanja, cilja industrije, inovacija i infrastrukture te cilja mira, pravde i snažnih institucija. U kontekstu evropskih integracija, projekat jača kompetencije Bosne i Hercegovine na polju zakonodavstva, tehnologije i obrazovanja, upravo u oblastima u kojima će usklađenost s pravnom stečevinom biti predmet ocjene u pristupnim pregovorima.

8. ZAKLJUČAK

Projekat DIGEUBIH pokazao je da akademska zajednica može i treba imati aktivnu ulogu u procesu evropskih integracija Bosne i Hercegovine, naročito u oblastima u kojima regulatorna dinamika Evropske unije nadmašuje

kapacitete domaćih institucija da je prate. U periodu u kojem su stupili na snagu Akt o umjetnoj inteligenciji i puni režim Uredbe o tržištima kriptoimovine, a čuvari pristupa počeli primjenjivati obaveze iz Akta o digitalnim tržištima, projektni tim je proveo prvo sistematsko istraživanje pretpostavki i modela preuzimanja ove pravne stečevine u pravni sistem Bosne i Hercegovine.

Ostvareni rezultati stvaraju osnovu za daljnji naučnoistraživački angažman. Istovremeno, projekat je potvrdio da je podrška mladim istraživačima, kakvu pruža Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo, djelotvoran instrument razvoja naučnoistraživačkog kadra i proizvodnje znanja od neposredne koristi za državu. Pred Bosnom i Hercegovinom je zahtjevan posao usklađivanja s digitalnom pravnom stečevinom, a nalazi ovog projekta nude polazište za njegovo informisano i promišljeno obavljanje.

LITERATURA

- CEEISA, 2024. CEEISA-ISA Joint International Conference 2024, Rijeka (online). Dostupno na: https://www.ceeisa.net/news/isa-rijeka-2024-call-for-proposals.
- Direkcija za evropske integracije Bosne i Hercegovine, 2024. Proces pristupanja (online). Sarajevo: Direkcija za evropske integracije. Dostupno na: https://www.dei.gov.ba/bs/accession-process.
- ERA - Academy of European Law, 2024. Annual Conference on European VAT Law 2024 (online). Trier: ERA. Dostupno na: https://www.era.int.
- Evropska komisija, 2024. AI Act enters into force (online). Brisel: Evropska komisija. Dostupno na: https://commission.europa.eu/news-and-media/news/ai-act-enters-force-2024-08-01_en.
- Evropska služba za vanjsko djelovanje, 2024. Evropska unija i Bosna i Hercegovina (online). Brisel: EEAS. Dostupno na: https://www.eeas.europa.eu/bosnia-and-herzegovina/european-union-and-bosnia-and-herzegovina_en.
- King›s College London, 2024. The Dickson Poon School of Law (online). London: King›s College London. Dostupno na: https://www.kcl.ac.uk/law.
- Uredba (EU) 2022/1925 Evropskog parlamenta i Vijeća od 14. septembra 2022. o pravednim tržištima s mogućnošću neometanog tržišnog natjecanja u digitalnom sektoru (Akt o digitalnim tržištima), Službeni list Evropske unije, L 265, 12. 10. 2022.
- Uredba (EU) 2022/2065 Evropskog parlamenta i Vijeća od 19. oktobra 2022. o jedinstvenom tržištu digitalnih usluga (Akt o digitalnim uslugama), Službeni list Evropske unije, L 277, 27. 10. 2022.
- Uredba (EU) 2023/1114 Evropskog parlamenta i Vijeća od 31. maja 2023. o tržištima kriptoimovine, Službeni list Evropske unije, L 150, 9. 6. 2023.
- Uredba (EU) 2024/1689 Evropskog parlamenta i Vijeća od 13. juna 2024. o utvrđivanju usklađenih pravila o umjetnoj inteligenciji (Akt o umjetnoj inteligenciji), Službeni list Evropske unije, L, 2024/1689, 12. 7. 2024.
- Vijeće Evropske unije, 2024. Bosnia and Herzegovina (online). Brisel: Vijeće Evropske unije. Dostupno na: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/bosnia-herzegovina/.
- Adoption of the European Union Acquis Related to the Regulation of Digital Technologies in Bosnia and Herzegovina (DIGEUBIH): An Overview of a Completed Research Project

"ADOPTION OF THE EUROPEAN UNION ACQUIS COMMUNAUTAIRE RELATING TO THE REGULATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA (DIGEUBIH)" – PROJECT IMPLEMENTATION REPORT

Summary

This paper presents the implementation of the research project "Adoption of the European Union Acquis Related to the Regulation of Digital Technologies in Bosnia and Herzegovina (DIGEUBIH)", carried out at the Faculty of Law of the University of Sarajevo with the financial support of the Ministry of Science, Higher Education and Youth of Sarajevo Canton. The project, led by young researchers, aimed to contribute to the understanding of the process of adopting the EU digital acquis into the legal system of Bosnia and Herzegovina, focusing on the regulation of artificial intelligence, digital assets and digital platforms. Applying normative and comparative legal methods and case studies, the project team conducted research in Bosnia and Herzegovina, prepared manuscripts of three scientific papers and one book, presented its results at the CEEISA-ISA international conference in Rijeka, completed a research stay at King›s College London and participated in the Annual Conference on European VAT Law organised by the Academy of European Law (ERA) in Trier. The paper analyses the context of Bosnia and Herzegovina›s European path, outlines the content of the new EU digital acquis, and systematises the project›s results and its contributions to legal scholarship and legislative practice.

Key words:

European Union acquis, digital technologies, artificial intelligence, digital assets, digital markets, European integration, Bosnia and Herzegovina

Pravna misao (Sarajevo) / broj 9 – 10 / 2026, str. 127 - 131

XXIV SAVJETOVANJE IZ KRIVIČNOPRAVNE OBLASTI *„SAVREMENI IZAZOVI KRIVIČNOG PRAVOSUĐA U BOSNI I HERCEGOVINI“*

prikaz

Hajrija Sijerčić-Čolić*

I

U Nemu je od 3. do 6. juna ove godine održano XXIV savjetovanje pod nazivom „SAVREMENI IZAZOVI KRIVIČNOG PRAVOSUĐA U BOSNI I HERCEGOVINI“. Tokom trodnevnog rada, a u skladu s fokusom na savremene izazove nacionalnog krivičnog pravosuđa, analizirane su raznovrsne i aktuelne teme iz krivičnopravne oblasti.

Savjetovanje je otvorio Elis Sultanić, predsjednik Udruženja sudija/sudaca u Federaciji Bosne i Hercegovine, posebno naglasivši da ovaj saziv savjetovanja predstavlja značajan doprinos sagledavanju aktuelnog razvoja krivičnog pravosuđa i krivičnog zakonodavstva ne samo u Bosni i Hercegovini već i šire, analiziranju izazova, rizika i iskušenja u suzbijanju kriminaliteta i zaštiti ljudskih prava, razumijevanju aktivnosti na unapređenju zakonodavnog okvira u digitalnom dobu s obzirom da tehnološki napredak često pretiče i zaobilazi pravne i etičke okvire. I tokom drugih uvodnih obraćanja istaknuta je važnost tema koje se obrađuju u referatima objavljenim u časopisu *Pravo i pravda* (god. XXIV, br. 1, Sarajevo, 2026, 457 str.) te složenost odnosa u krivičnom pravosuđu i različite perspektive o krivičnopravnim pitanjima koje sa sobom donose složeni oblici kriminaliteta, digitalizacija i umjetna inteligencija.

Kao i prethodnih godina, Savjetovanje su organizovali: Udruženje sudija/sudaca Federacije Bosne i Hercegovine zajedno s Centrom za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine, Centrom za edukaciju sudija i javnih tužilaca u Republici Srpskoj, Ministarstvom pravde Bosne i Hercegovine, Udruženjem sudija Republike Srpske, Udruženjem sudija Bosne i Hercegovine, Udruženjem žena sudija Bosne i Hercegovine, Udruženjem sudija Suda Bosne i Hercegovine, Udruženjem sudija Brčko distrikta Bosne

* Profesorica emeritus Univerziteta u Sarajevu – Pravni fakultet

i Hercegovine, Udruženjem tužilaca/tužitelja Federacije Bosne i Hercegovine, Udruženjem tužilaca Republike Srpske, Udruženjem tužilaca Bosne i Hercegovine, Advokatskom komorom Federacije Bosne i Hercegovine, Advokatskom komorom Republike Srpske i Pravosudnom komisijom Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. A podršku su pružili i: INL - Biro za međunarodne narkotike i provođenje zakona u Bosni i Hercegovini, UNODC – Ured Ujedinjenih naroda za droge i kriminal, Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine i Akademije evropskog prava (ERA), te Sudska policija Federacije Bosne i Hercegovine osiguravajući ovaj skup. Kako je navedeno u Izvještaju Organizacionog odbora, Savjetovanju je prisustvovalo 430 učesnika iz reda sudija, tužilaca i advokata, predstavnici zakonodavne i izvršne vlasti, posebno ministarstava pravde i unutrašnjih poslova, zatim zastupnici zavoda za pružanje pravne pomoći, kao i pravobranioci, članovi akademske zajednice, predstavnici međunarodnih organizacija i drugi koji djeluju u oblasti krivičnog pravosuđa u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Hrvatskoj.

II

Prvi dan Savjetovanja protekao je u plenarnom zasjedanju organizovanom kroz dvije sesije.

Panelom Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine i Vrhovnog suda Republike Srpske otvorena je razmjena mišljenja i argumenata o važnim pitanjima iz prakse ovih sudova. Tokom ove sesije raspravljalo se o sljedećim temama: saizvršilaštvo, privremene mjere osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, krivično djelo trgovina uticajem, oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, obavještavanje osumnjičenog odnosno optuženog o djelu i krivičnom djelu i osnovama sumnje. S obzirom na neujednačene stavove u praksi i različitu interpretaciju pravnih normi, te mogućnost da se kroz razmatranje i suočavanje drukčijih mišljenja utiče na ujednačavanje sudske prakse, ova sesija predstavlja sistemsko obavještavanje pravosudne zajednice o stavovima koje definišu i objavljuju ovi visoki sudovi. Zbog toga je istaknuto da praksa entitetskih vrhovnih sudova daje značajan doprinos pravilnoj i ujednačenoj primjeni konkretnih instituta, te kroz tumačenje zakonskih normi i snagom argumentacije, pruža jasne smjernice prvostepenim sudovima za postupanje.

Aktivnosti prvog dana Savjetovanja nastavljene su sesijom pod nazivom „Panel digitalni dokazi, umjetna inteligencija“. Organizatori Savjetovanja su

ovim panelom potvrdili da je strateško opredjeljenje povećati dostupnost saznanja, informacija, podataka i znanja o ključnim aspektima razvoja krivičnog zakonodavstva i pravosuđa u vremenu informacionih tehnologija, digitalizacije i umjetne inteligencije. Uočeno je da će u krivičnim postupcima biti neophodno intenzivnije razvijati ‹nova› područja poput digitalnih dokaza ili kompjuterskog vještačenja, koje će uključivati multidisciplinarni pristup kako bi zbog složenosti sistema umjetne inteligencije proces dokazivanja bio zakonit a zaštitila ljudskih prava i sloboda adekvatna u digiotalnom dobu.

III

Drugog dana Savjetovanja rad se odvijao u okviru više paralelnih panela, tako da su učesnici Savjetovanja imali mogućnost šireg izbora, ali i dileme čemu ili kojoj temi dati prednost.

Riječ je o sljedećim panelima.

1. „Upravljanje složenim predmetima organizovanog kriminala i korupcije“ u organizaciji INL - Biro za međunarodne narkotike i provođenje zakona: Bosna i Hercegovina. Tokom ove sesije podijeljena su iskustva iz tužilačke i sudijske perspektive. Posebno je naglašeno da je potrebno nastaviti razvijati specijalizovane programe edukacije o međunarodnoj pravnoj saradnji i razmjeni iskustava o zajedničkim istražnim timovima, finansijskim istragama, digitalnim dokazima i upravljanju složenim predmetima organizovanog kriminaliteta i korupcije.

2. „Zaštita životne sredine/okoliša“. Učesnici Savjetovanja su podržali stavove o neadekvatnoj zaštiti životne sredine s obzirom na nove oblike njenog ugrožavanja koji su rezultat ekonomskog, tehnološkog i društvenog razvoja, promjena svojinske strukture nad resursima životne sredine, jačine ugrožavanja zaštićenog dobra i povezanosti s koruptivnim krivičnim djelima i organizovanim kriminalitetom. Pored navedenog, domaće zakonodavstvo i dalje ne prati savremene poglede i naučna saznanja o zaštiti životne sredine zbog čega zakonski okvir ne ispunjava zahtjeve koji se postavljaju pred države članice i one koje imaju kandidatski status za članstvo u Evropskoj uniji.

3. „Panel Advokatske komore Federacije Bosne i Hercegovine i Advokatske komore Republike Srpske“ obuhvatio je širok spektar tema, poput kvalifikacije nasilja kao osnova sumnje, zakonitosti dokaza pribavljenih posebnim istražnim radnjama, saradnje policije i tužioca prilikom provođenja

posebnih istražnih mjera i radnji, potvrđivanja optužnice, te aktuelnih pitanja o primjeni saobraćajnih propisa i njihovom tumačenju.

4. U okviru panela „Digitalno nasilje“ posebna pažnja bila je usmjerena na prava i zaštitu žena i djevojčica od digitalnog nasilja u Bosni i Hercegovini te na digitalno nasilje nad ženama s osvrtom na Drugi dodatni protokol uz Konvenciju o *cyber* kriminalu. Opća je ocjena da nasilje nad ženama i djecom na internetu nije ni manje ozbiljno niti manje štetno od drugih krivičnih djela.

5. „Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelom“. Panel je podržan od strane: Ureda Ujedinjenih naroda za droge i kriminal, a fokus je bio na oduzimanju nezakonito stečene imovinske koristi u domaćem krivičnopravnom sistemu i Evropskoj uniji, te oduzimanju imovine u svjetlu prakse Evropskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda Bosne i Hercegovine.

6. Na panelu „Sud Bosne i Hercegovine“ analizirane su sudske odluke o zakonitosti SKY komunikacija u predmetima organizovanog kriminaliteta u presudama Suda Bosne i Hercegovine, te mjere kojima se osigurava red u sudnici i dostojanstvo suda.

IV

Jačanje efikasnosti i efektivnosti pravosuđa u Bosni i Hercegovini, etička upotreba umjetne inteligencije u pravosuđu, te zaštita integriteta izbornog procesa kroz tehničke izmjene i dopune Izbornog zakona Bosne i Hercegovine i uvođenje novih tehnologija u izborni proces bile su teme plenarnog zasjedanja posljednjeg dana Savjetovanja.

Plenarnim zasjedanjem, izvještajima radnih grupa te usvajanjem zaključaka1 završeno je ovogodišnje Savjetovanje. Treba naglasiti da zaključci i preporuke oslikavaju rezultate višednevnog rada kako na plenarnim zasjedanjima tako i na stručnim radnim grupama, te ukazuju na realnost krivičnog pravosuđa u Bosni i Hercegovini, stanje u zakonodavstvu i praksi. U opširnom dokumentu pod naslovom „IZVJEŠTAJ, ZAKLJUČCI I PREPORUKE SA XX SAVJETOVANJA IZ KRIVIČNOPRAVNE OBLASTI“2 izloženi su stavovi učesnika po panelima i radnim grupama a u kontekstu razmatranih tema.

---

[1] „ZAKLJUČCI I PREPORUKE SA XXIV SAVJETOVANJA IZ KRIVIČNOPRAVNE OBLASTI“. https://usfbih.ba/wp-content/uploads/2026/06/Zakljucci-i-preporuke-sa-XXIV-savjetovanja-iz-krivicnopravne-oblasti-28-1-26.pdf

[2] https://usfbih.ba/wp-content/uploads/2026/06/Izvjestaj-XXIV-krivicnopravnog-savjetovanja-Neum-2026-28-26_final.pdf

Na osnovu svega navedenog može se zaključiti da su tokom ovogodišnjeg Savjetovanja razmatrana važna pitanja iz oblasti materijalnog i procesnog krivičnog prava, međunarodne pravne pomoći, savremenih tehnologija i njihove primjene u krivičnom pravosuđu, zaštite životne sredine, oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, zaštite prava i sloboda čovjeka, nasilja u porodici, izbornog zakonodavstva i procesa, zakonitosti dokaza, efikasnosti krivičnog pravosuđa.

Završavajući prikaz XXIV savjetovanja iz kkrivičnopravne oblasti važno je podvući da naredno jubilarno savjetovanje može biti prilika da se osvrnemo na do sada postignute rezultate u reformi krivičnog zakonodavstva i krivičnog pravosuđa, još jednom uočimo manjkavosti i propuste, ali i da usmjerimo pogled prema budućnosti i nastavimo razgovarati o izazovima koji jesu i koji će biti pred našim krivičnim zakonodavstvom i pravosuđem.

USTAVNI SUD BOSNE I HERCEGOVINE

sudska praksa

Pripremio: Miodrag N. Simović *

OCJENA USTAVNOSTI ZAKONA

Član 203a. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH" br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18, 46/21, 31/23 i 47/23) i član 4. Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH" broj 47/23)

Član 203a. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine i član 4. spornog zakona u skladu su sa članom I/2. Ustava Bosne i Hercegovine i članom 7. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda jer su osporene odredbe dostupne, određene i predvidive, a propisana krivičnopravna zaštita usmjerena je na legitimne pravne vrijednosti povezane s očuvanjem vladavine prava i funkcioniranjem pravnog poretka Bosne i Hercegovine.

I z o b r a z l o ž e n j a :

Ustavni sud podsjeća da u skladu s teorijom funkcionalne dualnosti, koju je Ustavni sud razvio u Odluci broj U-9/00, proizlazi da akti visokog predstavnika, kada on djeluje supstituirajući domaće vlasti, mogu biti predmet kontrole Ustavnog suda samo ukoliko bi ti akti inače bili podložni kontroli po domaćem pravu. Međutim, ovlaštenja koja visoki predstavnik vrši isključivo prema Aneksu X Općeg mirovnog sporazuma - ne mogu biti podložna takvoj kontroli.

U odnosu na tvrdnje podnosilaca zahtjeva da sporni član 203a. KZBiH u suštini kriminalizira političko neslaganje ili učešće u ustavnoj debati, Ustavni sud ukazuje da iz teksta spornog člana 203a. KZBiH jasno proizlazi da se inkriminacija ne odnosi na izražavanje političkog mišljenja, kritiku, neslaganje s odlukama visokog predstavnika ili učešće u javnoj, parlamentarnoj ili ustavnopravnoj raspravi o njihovoj osnovanosti, obimu ili uopće opravdanosti postojanja institucije Ureda visokog predstavnika. Upravo suprotno, sporni član 203a. KZBiH odnosi se isključivo na konkretno postupanje

* *Akademik, redovni član Akademije nauka i umjetnosti BiH; sudija Ustavnog suda BiH u penziji; profesor emeritus Pravnog fakulteta Univerziteta u Bihaću*

– neprimjenjivanje, neprovođenje, neizvršavanje ili na drugi način nepoštovanje odluke visokog predstavnika i sprečavanje ili ometanje njene primjene, provođenja ili izvršenja od tačno određenog kruga lica (službenih i odgovornih lica u institucijama vlasti) koja su po prirodi svoje funkcije pozvana da takve odluke primjenjuju. Izražavanje stava da je određena odluka visokog predstavnika neustavna, njeno osporavanje pred nadležnim tijelima ili zalaganje za njenu izmjenu putem ustavnopravno predviđenih postupaka - ne potpada pod opis djela iz spornog člana 203a. KZBiH niti je takvim postupanjem moguće ostvariti biće tog krivičnog djela.

Razlika između legitimnog političkog neslaganja, s jedne strane, i konkretnog činjenja ili nečinjenja kojim se onemogućava provedba obavezujuće odluke visokog predstavnika, s druge strane, jasno proizlazi iz same formulacije zakonske norme (sporni član 203a. KZBiH), te je u skladu sa zahtjevom određenosti razmotrenim u prethodnim tačkama ove odluke. Stoga Ustavni sud zaključuje da sporni član 203a. KZBiH ne kriminalizira političko neslaganje niti učešće u ustavnoj debati, te da je navod podnosilaca zahtjeva u tom dijelu neosnovan.

Osim toga, Ustavni sud posebno ima u vidu i činjenicu da je zahtjev u konkretnom slučaju podnesen nakon skoro dvije i po godine od dana stupanja na snagu spornog zakona, pri čemu podnosioci zahtjeva ne ukazuju na bilo kakve konkretne posljedice koje bi upravo proizlazile iz osporenog roka *vacatio legis* u konkretnom slučaju. Prema tome, faktička dostupnost i predvidivost spornog zakona u specifičnim okolnostima konkretnog predmeta nije bila dovedena u pitanje, zbog čega navodi podnosilaca zahtjeva o kršenju zahtjeva dostupnosti i predvidivosti zakona nisu osnovani.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj U-43/25 od 2. jula 2026. godine)

NADLEŽNOST USTAVNOG SUDA U PITANJIMA KOJA MU JE PROSLIJEDIO BILO KOJI SUD U BOSNI I HERCEGOVINI U POGLEDU TOGA DA LI JE ZAKON, O ČIJEM VAŽENJU NJEGOVA ODLUKA ZAVISI, KOMPATIBILAN SA USTAVOM BIH, SA EVROPSKOM KONVENCIJOM ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA I NJENIM PROTOKOLIMA ILI SA ZAKONIMA BOSNE I HERCEGOVINE

Zakon o plaćama i drugim naknadama u sudskim i tužilačkim institucijama na nivou Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 90/05, 32/07, 17/13, 5/14, 40/14, 48/15, 77/20, 9/23, 29/23 i 79/24)

Zakon o plaćama i drugim naknadama u sudskim i tužilačkim institucijama na nivou Bosne i Hercegovine nije u skladu sa članom 1. Protokola broj 12 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda zbog toga što ne sadrži odredbe o naknadama stručnom osoblju Suda Bosne i Hercegovine za obavezno dežurstvo ili pripravnost za rad.

I z o b r a z l o ž e n j a :

Razmatrajući pitanje da li za različit tretman postoji objektivno i razumno opravdanje, Ustavni sud ističe da je za efikasno postupanje Suda BiH sudijama i tužiocima u njihovom radu potrebna i pomoć stručnog osoblja (vidi, U-22/22, tačka 19). Iz stanja spisa predmeta proizlazi da je nesporno da stručno osoblje Suda BiH pruža stručnu pravnu pomoć sudijama i sudskim vijećima, što podrazumijeva i obavljanje najsloženijih pravnih poslova iz nadležnosti Suda BiH, izradu nacrta sudskih odluka, organiziranje postupka i sl. Za podnosioca zahtjeva je nedvojbena neophodnost prisustva tužilaca na radnom mjestu u Sudu BiH u kontekstu obaveznog dežurstva ili pripravnosti za rad. Ta neophodnost se, prema tvrdnjama podnosioca zahtjeva, ogleda u tome da se bez tužilaca nijedna radnja u krivičnom postupku ne bi mogla izvršiti nakon redovnog radnog vremena, poput pritvorskih predmeta i sl. Iz navedenog slijedi da navedene aktivnosti, u kojima učestvuju tužioci (kao stručno osoblje Suda BiH) zajedno sa sudijama Suda BiH, predstavljaju jednu neodvojivu cjelinu, odnosno podrazumijevaju aktivnosti iz osnovne nadležnosti Suda BiH koje zahtijevaju prisustvo tužilaca kako bi Sud BiH efektivno djelovao. Budući da zakonodavac u odgovorima Ustavnom sudu nije objasnio i ponudio razumno opravdanje za razlikovanje u konkretnom slučaju, Ustavni sud smatra da za nepostojanje naknade za obavezno dežurstvo ili pripravnost za rad ne postoji objektivno i razumno opravdanje. Stoga Ustavni sud zaključuje da je u konkretnom slučaju došlo do različitog tretmana stručnog osoblja Suda BiH za bez objektivnog i razumnog opravdanja, te da je sporni zakon u tom dijelu u suprotnosti sa članom 1. Protokola broj 12 uz Evropsku konvenciju.

Konačno, Ustavni sud zapaža da iz stanja spisa predmeta proizlazi da je Sud BiH predmetni zahtjev podnio 3. aprila 2025. godine. Međutim, Ustavni sud zapaža da je Sud BiH naknadno, 22. augusta 2025. Godine, donio prvostepenu presudu, a 21. oktobra 2025. godine drugostepenu presudu, kojima je usvojio tužbeni zahtjev zbog postojanja diskriminacije u kontekstu priznavanja prava na naknadu na ime pripravnosti za rad stručnom osoblju

Suda BiH (pravni savjetnici). U vezi s tim, Ustavni sud napominje da su redovni sudovi kao dio sudske vlasti u redovnom postupku dužni primijeniti pozitivne propise koji su na pravnoj snazi, ali suzdržati se od ocjenjivanja usklađenosti zakona s Ustavom i Evropskom konvencijom. U tom pogledu, Ustavni sud napominje da *ad hoc* ocjenjivanje pravne valjanosti propisa od redovnih sudova ne samo da nije zakonito, već nije ni u skladu s ustavnim načelom vladavine prava iz člana I/2. Ustava Bosne i Hercegovine, kao ni s načelom pravne sigurnosti inkorporiranim u njega (vidi Ustavni sud, odluke o dopustivosti i meritumu br. AP-1603/05 od 21. decembra 2006. godine, tačka 37. i U-20/25 od 22. januara 2026. godine, tačka 19, dostupne na *www.ustavnisud.ba*). Ukoliko im se u postupku postavi pitanje pravne valjanosti ili ustavnosti određenog općeg pravnog akta, onda to pitanje treba proslijediti nadležnom ustavnom sudu, odnosno, u konkretnom slučaju, ovom Ustavnom sudu, prema članu VI/3.c) Ustava Bosne i Hercegovine i prekinuti konkretan postupak do donošenja konačne odluke Ustavnog suda.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj U-17/25 od 14. maja 2026. godine)

PRAVO NA LIČNU SLOBODU I SIGURNOST

Prisilna hospitalizacija u zdravstvanoj ustanovi

Postoji kršenje prava na slobodu i sigurnost iz člana II/3.d) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 5. stav (1) tačka e) i stav (4) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada apelantica u postupku pred redovnim sudovima nije imala djelotvornu pravnu pomoć, te kada redovni sudovi nisu osigurali kontradiktornost postupka apelanticinog lišenja slobode i kada osporena rješenja, u postupku u kojem apelantica nije bila saslušana, nisu bila donesena u zakonom propisanim rokovima.

I z o b r a z l o ž e n j a :

Ustavni sud podsjeća da je relevantnim odredbama Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Službene novine Federacije BiH“ br. 37/01, 40/02, 52/11 i 14/13) i ZVP (Zakon o vanparničnom postupku - „Službene novine Federacije BiH“ br. 2/98, 39/04, 73/05 80/14) propisano da će sud odmah, a najkasnije u roku od tri dana, da donese rješenje kojim će odlučiti da li se osoba zadržana u zdravstvenoj ustanovi može i dalje zadržavati ili će se pustiti iz zdravstvene ustanove. Također, Ustavni sud zapaža da je odredbama

ZVP-a propisano da će prvostepeni sud žalbu sa spisima bez odlaganja dostaviti drugostepenom sudu, koji je dužan da donese odluku u roku od tri dana od dana prijema žalbe. Osim toga, Ustavni sud ukazuje da je odredbama člana 52. ZVP-a propisano da je sud dužan da ispita sve okolnosti koje su od značaja za donošenje rješenja i da sasluša sve osobe koje imaju saznanje o bitnim činjenicama, te da će, ukoliko je to moguće i ako to neće štetno utjecati na zdravlje duševno bolesne osobe, sud saslušati i tu osobu.

Međutim, Ustavni sud ističe da su u konkretnom slučaju redovni sudovi rješenja donosili nakon proteka zakonom propisanih rokova, te da, pri tome, o žalbi izjavljenoj protiv rješenja iz tačke 10. ove odluke, prema stanju apelacionog spisa, nikad nije ni odlučeno. Dalje, kako to proizlazi iz apelacionog spisa, Općinski sud je rješenje kojim je apelantici odredio prisilni smještaj - donio 23 dana nakon što je od Bolnice primio obavijest da je apelantica prisilno zadržana. Također, taj sud je spis predmeta dostavio Kantonalnom sudu na odlučivanje o žalbi dva mjeseca i deset dana nakon što je od Bolnice primio žalbu, tako da je apelanticino zadržavanje prestalo u trenutku kada je Kantonalni sud uopće mogao razmotriti pitanje zakonitosti prisilnog smještaja na liječenje. Osim toga, Kantonalnom sudu je trebala jedna godina i više od dva mjeseca da odluči o apelanticinoj žalbi.

U konačnici, Ustavni sud zapaža da Općinski sud u postupku donošenja rješenja kojim je apelantici odredio prisilni smještaj, u smislu navedenih odredbi ZVP-a, nije saslušao apelanticu, niti je obrazložio da bi takvo saslušanje štetno utjecalo na njeno zdravlje. Nasuprot tome, Općinski sud je odluku donio na osnovu nalaza i mišljenja vještaka i drugih materijalnih dokaza koji su se nalazili u spisu predmeta.

U vezi s tim, Ustavni sud naročito ima u vidu da se, kako proizlazi iz spisa predmeta, radi o osobi koja spada u posebno osjetljivu kategoriju. Stoga, imajući u vidu zakonsku obavezu suda da sasluša takvu osobu, Ustavni sud smatra da je, upravo zbog tolikog značaja dobra koje se štiti, sud morao „vidjeti i čuti apelanticu", što je propustio učiniti. U tom kontekstu, Ustavni sud podsjeća da se insistiranjem na tome da sud „vidi i čuje apelanta" izbjegava birokratizacija odlučivanja o produženju trajanja zadržavanja na prisilnom liječenju i omogućava se onome ko je lišen slobode da se o tome izjasni (vidi, *mutatis mutandis*, Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-4316/22 od 13. jula 2023. godine, tač. 39–45, dostupna na *www.ustavnisud.ba*). Osim toga, Ustavni sud smatra da, imajući u vidu dinamiku postupanja redovnih sudova kako je predočena u prethodnoj tački ove odluke, u

konkretnom slučaju nije zadovoljen ni standard „brzine“, naročito imajući u vidu da je spis predmeta dostavljen Kantonalnom sudu nakon dva mjeseca i deset dana od prijema žalbe o kojoj je taj sud odlučio tek nakon jedne godine i više od dva mjeseca.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-1604/24 od 10. jula 2025. godine)

PRAVO NA LIČNU SLOBODU I SIGURNOST

Produženje pritvora nakon izricanja prvostepene presude

Nije povrijeđeno apelantovo pravo na ličnu slobodu i sigurnost iz člana II/3.d) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 5. stav 1. tačka a) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, jer su redovni sudovi dali jasne i argumentovane razloge za produženje njegovog pritvora nakon izricanja prvostepene presude iz razloga propisanih članom 152. stav (1) u vezi sa članom 302. Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH, čime su zadovoljeni standardi člana 5. stav 1. tačka a) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

I z o b r a z l o ž e n j a :

U konkretnom slučaju, svoju odluku o neophodnosti produženju pritvora apelantu nakon izrečene prvostepene presude redovni sudovi su ocijenili u svjetlu okolnosti koje su u vezi s načinom izvršenja krivičnih djela i apelantovom ličnošću. Razlozi koje su redovni sudovi dali u vezi s navedenim okolnostima - Ustavni sud smatra jasnim, preciznim i dovoljno obrazloženim. Naime, Ustavni sud smatra da su redovni sudovi ocijenili sve relevantne činjenice u međusobnoj povezanosti i na osnovu toga zaključili da bi apelant mogao ometati daljnji tok krivičnog postupka i dovršiti/ponoviti krivično djelo ukoliko bi se našao na slobodi. U kontekstu potonjeg, redovni sudovi su u osporenim rješenjima posebno ukazali na činjenice u vezi sa poremećenim odnosima apelantove porodice i porodice oštećenih, kao i na objektiviziranu opasnost da će apelant dovršiti krivična djela, odnosno učiniti nova ukoliko bude osuđen. Pri tome, u datim se okolnostima ne može zaključiti da se pritvor „pretvorio u kaznu“, budući da nesporno proizlazi da apelantova kazna nije istekla, niti je vrijeme koje je apelant u pritvoru dostiglo izrečenu kaznu zatvora. Osim toga, Ustavni sud podsjeća da je u izreci osporenog prvostepenog rješenja navedeno da apelantov pritvor „može trajati najduže devet

mjeseci...". Dakle, upotrijebljena jezička formulacija jasno ukazuje na mogućnost, a ne na definitivno određeno vrijeme trajanja apelantovog pritvora.

S druge strane, nije od značaja činjenica da je u prethodnom rješenju o određivanju pritvora apelantu od 30. novembra 2023. godine bilo navedeno da pritvor može trajati najduže 30 dana, a da je osporeno prvostepeno rješenje doneseno prije isteka tog roka. U vezi s tim, Ustavni sud ukazuje da se u okolnostima konkretnog predmeta radilo o dvije potpuno različite pravne situacije u vezi sa apelantovim lišenjem slobode, odnosno da se radilo o određivanju pritvora za vrijeme trajanja glavnog pretresa prije donošenja presude i produženju pritvora nakon donošenja presude osporenih rješenja. Stoga, suprotno apelantovim navodima, Ustavni sud smatra da prethodno rješenje o određivanju pritvora nije onemogućilo daljnje produženje njegovog pritvora nakon donošenja prvostepene presude. Imajući u vidu navedeno, Ustavni sud smatra da suprotno apelantovim tvrdnjama redovni sudovi nisu proizvoljno primijenili odredbe člana 152. stav (1) u vezi sa članom 302. Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH", br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 74/20, zbog čega su ovi apelantovi neosnovani.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-982/24 od 19. septembra 2024. godine)

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Pravo na pristup sudu

Nema kršenja prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u segmentu prava na pristup sudu kada su redovni sudovi u skladu s odredbama člana 16. stav 3. Zakona o parničnom postupku apelantovu tužbu odbacili zbog nenadležnosti jer je ograničenje bilo legitimno i srazmjerno cilju kojem se težilo. Nema ni kršenja prava na pravično suđenje u drugim segmentima na koje je apelant ukazao kada iz osporenih odluka ne proizlazi ništa što bi uputilo na zaključak da je bilo propusta redovnih sudova koji bi posljedično doveli do kršenja apelantovog prava na pravično suđenje.

I z o b r a z l o ž e n j a :

U konkretnom slučaju apelantova tužba je odbačena zbog toga što su redovni sudovi zaključili da za odlučivanje o apelantovoj tužbi nije nadležan

Okružni privredni sud. Dakle, iz navedenog slijedi da je apelantu na taj način nametnuto ograničenje prava na pristup sudu. U vezi s tim, Ustavni sud zapaža da su redovni sudovi jasno ukazali na osnovu kojeg dokaza je utvrđeno da su apelant i tuženi ugovorili nadležnost Okružnog suda u Arnhemu (Holandija) i primjenu holandskog prava kao mjerodavnog prava u slučaju spora. Dalje, Ustavni sud zapaža da su redovni sudovi utvrđenu činjenicu doveli u vezu sa sadržajem člana 16. ZPP-a (Zakon o parničnom postupku, „Službeni glasnik Republike Srpske" br. 58/03, 85/03, 74/05, 63/07, 105/08, 45/09, 49/09, 61/13 i 109/21) i člana 49 ZRSZ-a (Zakon o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima, „Službeni list SFRJ" br. 43/82 i 72/82), kao relevantnih odredbi za donošenje odluke u konkretnom predmetu.

Ustavni sud ukazuje da iz odredbe člana 16. stav 3. ZPP-a proizlazi da će se sud po službenoj dužnosti oglasiti nenadležnim i odbaciće tužbu kada u toku postupka utvrdi da za rješavanje spora nije nadležan sud u Republici Srpskoj. Takođe, Ustavni sud zapaža da su članom 49. ZRSZ-a propisani uslovi koji moraju da budu ispunjeni kako bi stranke mogle da se sporazume o nadležnosti inostranog suda. Imajući u vidu da su redovni sudovi dali jasne i relevantne razloge za svoje odlučenje pozivom na relevantne zakonske odredbe, Ustavni sud smatra da je konkretno ograničenje bilo legitimno i srazmjerno cilju kojem se težilo i da njime nije povrijeđena suština apelantovog prava na pristup sudu. Pri tome, Ustavni sud ističe da apelant i dalje ima mogućnost da podnese tužbu sudu oko čije nadležnosti su se parnične stranke sporazumjele, te da na taj način zaštiti svoja građanska prava.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-745/21 od 27. marta 2025. 2025. godine)

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Obrazloženje presude u krivičnom postupku

Nije povrijeđeno apelantovo pravo na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda zbog toga što su redovni sudovi dali relevantne i dovoljne razloge za zaključak da je apelant počinio krivično djelo, a koji Ustavni sud ne smatra proizvoljnim niti „očigledno nerazumnim." Naime, redovni sudovi su prilikom donošenja osporenih odluka uzeli u obzir sve činjenične i pravne elemente koji su objektivno relevantni za donošenje odluke o primjeni odredaba člana 268. Krivičnog zakona Federacije BiH.

I z o b r a z l o ž e n j a :

Ustavni sud smatra da iz obrazloženja osporenih presuda proizlazi da redovni sudovi procjenu predmeta nisu proveli na proizvoljan način, te da nisu propustili razmotriti sve relevantne faktore bitne za odlučenje i o tome dati relevantne i dovoljne razloge. Prema tome, sve navedeno ukazuje da su redovni sudovi jasno i nedvosmisleno odgovorili na pitanje postojanja uzročne veze između apelantove radnje i odobrenja lizinga, te u vezi s tim na pitanje da li se radi o odlučnoj činjenici kao uvjetu za postojanje krivičnog djela obmane pri dobijanju kredita ili drugih pogodnosti.

Dalje, u odnosu na apelantovo osporavanje visine kazne na koju je osuđen, Ustavni sud ukazuje da član 6. stav 1. Evropske konvencije garantira određena prava u odnosu na „odlučivanje o bilo kojoj krivičnoj optužbi", te je jasno da u krivičnim predmetima navedeni član pokriva sve faze krivičnog postupka, uključujući i određivanje visine kazne (vidi Evropski sud za ljudska prava, *Kereselidze protiv Gruzije,* presuda od 28. marta 2019. godine, predstavka broj 39718/09, stav 30. s daljnjim referencama).

Ustavni sud zapaža da iz obrazloženja osporenih odluka proizlazi da je Kantonalni sud prilikom odlučivanja o visini kazne apelantu cijenio okolnosti i imao u vidu osnovne kriterije za određivanje kazne propisane zakonom iz člana 49. KZFBiH (Krivični zakon Federacije BiH - „Službene novine FBiH" br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17, 31/23 i 58/25). U tom smislu, Ustavni sud ne nalazi proizvoljnost u načinu na koji su sudovi primijenili odredbe člana 49. KZFBiH budući da odluka o apelantovoj kazni nije donesena na paušalan način već nakon sagledavanja svih relevantnih okolnosti konkretnog slučaja, od kojih zavisi visina kazne, u kontekstu krivičnih djela za koja je apelant proglašen krivim. Stoga, Ustavni sud smatra neosnovanim apelantove navode kojim osporava odluke redovnih sudova o visini kazne zatvora na koju je osuđen.

Konačno, imajući u vidu sve okolnosti konkretnog slučaja koje se odnose na cjelokupni postupak protiv apelanta, te njegove veoma opširne navode koji su međusobno isprepleteni i kojima je pokušao argumentirati svoje tvrdnje o kršenju prava na pravičan postupak, Ustavni sud napominje da je sve te navode uzeo u obzir prilikom donošenja odluke, ali da ne smatra da je potrebno da ih sve obrazlaže u ovoj odluci. Pri tome, Ustavni sud primjećuje da apelant u apelaciji ponovo iznosi iste argumente u korist tvrdnji da se u njegovim radnjama nisu ostvarili elementi bića tog krivičnog djela. Međutim, redovni sudovi su razmotrili te argumente, te jasno i detaljno objasnili zašto

ne mogu utjecati na drugačije odlučenje u konkretnom slučaju. Ustavni sud smatra da nema potrebe da te razloge ponavlja jer nisu proizvoljni.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-600/21 od 27. novembra 2025. godine)

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Upis u zemljišne knjige i ugovor o kupoprodaji

Povrijeđeno je apelantovo pravo na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine u situaciji kada su redovni sudovi, u postupku koji je okončan osporenom presudom Vrhovnog suda, proizvoljno primijenili relevantne odredbe starog Zakona o građevinskom zemljištu iz 2003. godine u vezi sa odredbama Zakona o obligacionim odnosima prilikom odlučivanja o tužiočevom tužbenom zahtjevu kojim je tražio da se utvrdi ništavost apelantovog upisa u zemljišnu knjigu i ugovora o kupoprodaji.

I z o b r a z l o ž e n j a :

Ustavni sud smatra neophodnim ukazati da se tužiočev tužbeni zahtjev odnosio na utvrđivanje nezakonitosti apelantovih radnji - upisa njegovog prava raspolaganja na spornom zemljištu i ništavosti kupoprodajnog ugovora koji je zaključio sa drugotuženim. Takođe, prije donošenja osporenih odluka postupak je bio prekinut zbog rješavanja prethodnog pitanja - postupka utvrđivanja gubitka apelantovog prava korišćenja radi građenja na spornom zemljištu koji je pokrenuo tužilac 2010. godine. Dakle, iako se radi o pobijanju apelantovih pravnih radnji koje su poduzete nakon stupanja na snagu novog ZGZ (Zakon o građevinskom zemljištu Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske" broj 112/06), redovni sudovi su u konkretnom slučaju primijenili odredbe starog ZGZ (Zakon o građevinskom zemljištu Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske" broj 86/03). Pri tome, Ustavni sud zapaža da redovni sudovi prilikom odlučivanja nisu u dovoljnoj mjeri cijenili činjenicu da nadležni organ uprave nije donio rješenje kojim apelantu prestaje ranije uspostavljeno pravo korišćenja spornog zemljišta radi građenja.

U tom kontekstu Ustavni sud zapaža da su redovni sudovi zaključili da je apelantu po sili zakona prestalo pravo korišćenja spornog zemljišta, kao i da nije pravno valjan upis njegovog prava raspolaganja na spornom zemljištu. Posljedično navedenom, sudovi su zaključili da je ništav i kupoprodajni ugovor koji je apelant zaključio sa drugotuženim, s obzirom na to da je

prometovao nekretninama koje nisu bile u njegovom vlasništvu. Suprotno ovakvom stavu redovnih sudova, Ustavni sud zapaža da relevantnim odredbama starog ZGZ (čl. 49, 50. i 51.) nije propisano da korisniku zemljišta radi građenja to pravo prestaje po sili zakona, već se prestanak tog prava utvrđuje rješenjem koji donosi opštinski, odnosno gradski organ uprave za imovinsko pravne poslove, nakon čega se briše upisano pravo u zemljišnoj knjizi (vidi tačku 19. ove odluke).

Obzirom da je izostalo donošenje rješenja kojim bi se utvrdio prestanak ovog prava, apelant je nakon stupanja na snagu novog ZGZ uknjižio pravo raspolaganja na spornom zemljištu na osnovu člana 45. stav 1. novog ZGZ. Nakon toga, sporno zemljište je prodao drugotuženom koji se, na osnovu kupoprodajnog ugovora i povjerenja u zemljišne knjige, uknjižio kao vlasnik spornog zemljišta. Takođe, Ustavni sud ukazuje da je odredbama člana 45. stav 1. novog ZGZ propisano da pravo upravljanja ili korišćenja na neizgrađenom građevinskom zemljištu […], stupanjem na snagu ovog zakona postaje pravo raspolaganja dotadašnjeg nosioca tog prava […]. S obzirom na navedeno Ustavni sud smatra de su redovni sudovi, u okolnostima apelantovog slučaja, proizvoljno primijenili relevantne odredbe starog ZGZ u vezi sa odredbama ZOO kada su usvojili tužiočev tužbeni zahtjev i utvrdili ništavost apelantovog upisa u zemljišnu knjigu i ugovora o kupoprodaji, te naložili uspostavljanje ranijeg zemljišnoknjižnog i katastarskog stanja i predaju u posjed spornog zemljišta.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-1588/21 od 2. jula 2026. godine)

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Zajednička imovina bračnih drugova

Nije prekršeno apelantkinjino pravo na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada su redovni sudovi ocjenom provedenih dokaza utvrdili da sporne nepokretnosti ne predstavljaju zajedničku imovinu parničnih stranaka jer apelantkinja tokom postupka nije dokazala da je sporna imovina stečena zajedničkim radom parničnih stranaka u bračnoj zajednici u smislu člana 270. stav (5) Porodičnog zakona, pri čemu su apelantkinji tokom postupka bile pružene procesne garancije da u postupku učestvuje ravnopravno sa suprotnom stranom.

I z o b r a z l o ž e n j a :

U konkretnom slučaju sporno pitanje koje su redovni sudovi raspravljali jeste da li sporne nepokretnosti koje je tužilac stekao u braku, nakon očeve smrti, po osnovu spornog ugovora, čine njegovu posebnu imovinu u smislu člana 270. stav (7) PZ-a (Porodični zakon, „Službeni glasnik Republike Srpske" br. 54/02, 41/08, 63/14 i 56/19) ili zajedničku imovinu u smislu člana 270. stav (5) ovog zakona. Prema članu 270. stav (5) PZ-a, bračna imovina je ona koju su supružnici stekli „radom tokom bračne zajednice". Odredbom člana 273. stav (1) PZ-a propisano je da svaki supružnik može da zahtijeva da mu sud odredi veći dio od pripadajuće mu polovine zajedničke imovine ako dokaže da je njegov doprinos u sticanju zajedničke imovine očigledno veći od doprinosa drugog bračnog supružnika. U tom slučaju sud određuje veličinu udjela bračnog supružnika prema njegovom doprinosu u sticanju zajedničke imovine, pri čemu vodi računa ne samo o zaradi svakog bračnog supružnika, već i o pomoći jednog bračnog supružnika drugom, o radu u domaćinstvu i porodici, o brizi oko vaspitanja i podizanja djece, kao i o svakom drugom vidu rada i saradnje (član 273. stav 2. PZ-a). Dakle, radi se o činjeničnom pitanju koje se utvrđuje u svakom konkretnom slučaju na osnovu dokaza parničnih stranaka.

U konkretnom slučaju redovni sudovi su imali u vidu da je tužilac sporni ugovor zaključio šest mjeseci nakon što je sudu podnio tužbu za razvod braka u kojoj je naveo da su „odnosi parničnih stranaka trajno i teško poremećeni i da je zajednički život postao nepodnošljiv" (član 52. stav 1. PZ-a). Sudovi su imali u vidu da je tužilac od 2014. godine plaćao izdržavanje za djecu jer parnične stranke nisu mogle da se dogovore oko izdržavanja zajedničke djece, kao i druge okolnosti koje apelantkinja relevantnim dokazima nije osporila. Imajući u vidu takve okolnosti, sudovi su obrazložili da je sporni ugovor zaključen u trenutku kada je zajednica života parničnih stranka faktički prestala, na osnovu čega su zaključili da sporna imovina ne predstavlja zajedničku imovinu parničnih stranka, već tužiočevu posebnu imovinu. Imajući u vidu odredbu člana 270. stav (5) PZ-a koja pretpostavlja rad supružnika u bračnoj zajednici u sticanju zajedničke imovine, Ustavni sud u obrazloženju redovnih sudova ne uočava proizvoljnost jer, prema mišljenju Ustavnog suda, iz činjeničnih okolnosti koje su utvrdili redovni sudovi ništa ne ukazuje da je sporna imovina stečena radom parničnih stranaka u bračnoj zajednici.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-1282/21 od 29. maja 2025. godine)

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Povjeravanje djece na zaštitu i vaspitanje

Nema kršenja prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda budući da su u osporenoj presudi data jasna i relevantna obrazloženja u dijelu odluke o povjeravanju djece tuženom na zaštitu i vaspitanje, kako u pogledu utvrđenog činjeničnog stanja tako i u pogledu primjene relevantnih odredbi Porodičnog zakona, a takvo obrazloženje Ustavni sud ne smatra proizvoljnim.

I z o b r a z l o ž e n j a :

Razmatrajući apelanticine navode o povredi prava na pravično suđenje, Ustavni sud smatra da je Okružni sud, koji je donio konačnu odluku u ovoj pravnoj stvari, u obrazloženju osporene odluke dao detaljne, jasne i relevantne razloge zašto je odbio apelanticinu žalbu i potvrdio presudu prvostepenog suda kojom su maloljetna djeca povjerena na brigu i vaspitanje tuženom. Pri tome je iz obrazloženja odluka redovnih sudova evidentno da su ti sudovi, suprotno apelanticinim navodima, cijenili sve provedene dokaze, uključujući i nalaz vještaka i dali razloge, uz pozivanje na relevantne odredbe Zakona o parničnom postupku („Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 58/03, 85/03, 74/05, 63/07, 105/08, 45/09, 49/09, 61/13, 109/21 i 27/24) i PZ (Porodični zakon - „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 54/02, 41/08 i 63/14 i 56/19), o tome zašto oni ne mogu dovesti do drugačijeg rješenja konkretne pravne stvari. Ustavni sud naročito zapaža da su se redovni sudovi, iako su zaključili da su oba roditelja sposobna da obavljaju roditeljske dužnosti, prilikom donošenja odluke o povjeravanju djece rukovodili najboljim interesom djece, što je obaveza koja proizlazi ne samo iz odredbi člana 81v. PZ-a, već i iz člana 3. Konvencije UN o pravima djeteta (1989).

Osim toga, Okružni sud je također obrazložio zašto u konkretnom parničnom postupku, s obzirom na sadržaj člana 93. stav 1. PZ-a, ne može ispitivati zakonitost odluke Centra za socijalni rad o održavanju kontakata apelantice s maloljetnom djecom. U vezi s tim pitanjem, Ustavni sud također zapaža da, prema informacijama u spisu Ustavnog suda, proizlazi da je apelantica protiv rješenja Centra za socijalni rad kojima je odlučeno na koji način će održavati kontakte s djecom, izjavila žalbu i da je postupak o tom pitanju u toku. Stoga, ni Ustavni sud ne može ulaziti u ocjenu rješenja koja još nisu konačna i koja apelantica u ovoj apelaciji nije ni osporila.

Imajući u vidu sve navedeno, Ustavni sud smatra da su redovni sudovi u postupku okončanom osporenom presudom Okružnog suda razmotrili sva ključna pitanja i u vezi s tim dali odgovarajuća obrazloženja, odnosno dovoljne i relevantne razloge, zbog čega se, suprotno apelanticinim navodima, ne može reći da su redovni sudovi proizvoljno utvrdili činjenice ili primijenili propise.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-3579/23 od 11. jula 2024. godine)

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Suđenje u razumnom roku

Došlo je do kršenja prava na suđenje u razumnom roku kao jednog od elemenata prava na pravično suđenje iz članka II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i članka 6. stavak 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda budući da je konkretan postupak trajao devet godina i devet mjeseci, za šta ne postoji objektivno i prihvatljivo opravdanje, niti postoje izuzetne okolnosti koje bi mogle opravdati ovako dugo trajanje postupka.

I z o b r a z l o ž e n j a :

Ustavni sud, prije svega, ističe da se prema konzistentnoj praksi Evropskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda, duljina trajanja postupka mora cijeniti u svjetlu okolnosti pojedinog predmeta, vodeći računa o kriterijima uspostavljenim sudskom praksom Evropskog suda, a naročito o složenosti predmeta, ponašanju strana u postupku i nadležnog suda ili drugih javnih vlasti, te o značaju koji konkretna pravna stvar ima za apelanta (vidi Evropski sud, *Mikulić protiv Hrvatske*, aplikacija broj 53176/99 od 7. veljače 2002. godine, Izvještaj broj 2002-I, stavak 38. i Delić protiv Bosne i Hercegovine presuda od 2. ožujka 2021. godine, stavak 18).

U konkretnom slučaju Ustavni sud će kao relevantno razdoblje u odnosu na duljinu trajanja postupka razmatrati razdoblje od 26. studenog 2012. godine, kada je po službenoj dužnosti doneseno rješenje u postupku revizije, pa do 24. kolovoza 2022. godine, tj. kada je Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske donijelo rješenje kojim je okončan konkretan postupak. Dakle, relevantno razdoblje je devet godina i devet mjeseci. U vezi s tim, Ustavni sud smatra da je duljina navedenog postupka, u predmetu utvrđivanja svojstva ratnog vojnog invalida i prava na osobnu invalidninu, *a*

priori suprotna načelu „razumnog roka" iz članka 6. stavak 1. Evropske konvencije, te bi se mogla opravdati samo u izuzetnim okolnostima. Međutim, Ustavni sud u činjenicama konkretnog predmeta ne nalazi takve izuzetne okolnosti, niti su Ministarstvo i redoviti sudovi u odgovoru na apelaciju ukazali na njih. Stoga, nakon što je ispitao sve dokumente koji su mu dostavljeni u konkretnom predmetu, Ustavni sud nije uočio bilo kakvu činjenicu ili argument koji bi mogao opravdati sveukupnu duljinu navedenog postupka.

S obzirom na odluku u ovom predmetu i svoju dosadašnju praksu (vidi, npr. Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-2975/21 od 7. rujna 2022. godine, toč. 32–34), Ustavni sud smatra da apelantu, u smislu članka 74. Pravila Ustavnog suda, na ime naknade štete zbog nedonošenja odluke u razumnom roku treba isplatiti iznos od 700,00 KM. Ovu naknadu je dužna platiti Vlada Republike Srpske u roku od tri mjeseca od dana dostavljanja ove odluke, uz obvezu da nakon isteka tog roka plati apelantu zakonsku zateznu kamatu na eventualno neisplaćeni iznos ili dio iznosa naknade određene ovom odlukom. Ova odluka Ustavnog suda u dijelu koji se odnosi na naknadu nematerijalne štete predstavlja ovršnu ispravu.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-3605/22 od 11. lipnja 2026. godine)

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE I PRAVO NA IMOVINU

Disciplinski postupak protiv tužioca

Nema kršenja apelanticinog prava iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada je disciplinski postupak protiv apelantice proveden u skladu sa Zakonom o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH i Poslovnikom o Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH i kada su nadležna tijela VSTVBiH proveli dokazni postupak i utvrdili apelanticinu odgovornost iz člana 57. tačka 6. Zakona o VSTVBiH, što su dovoljno jasno obrazložili, pri čemu je obimnost dokaznog postupka opravdala donošenje odluke o produženju roka za okončanje disciplinskog postupka, u smislu člana 73. Zakona o VSTVBiH. Apelantica je propustila da prigovor o nepristrasnosti suda iznese u žalbi protiv odluke Drugostepene disciplinske komisije, zbog čega taj prigovor ne može s uspjehom istaći prvi put u apelaciji Ustavnom sudu. Nema ni kršenja prava na imovinu iz člana II/3.k) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i

osnovnih sloboda kada apelantica navode o kršenju ovog prava zasniva na istim navodima koje je iznijela u odnosu na pravo na pravično suđenje, a nema ništa iz čega bi se moglo zaključiti da je apelanticino pravo na imovinu došlo u pitanje na način koji bi vodio potrebi da Ustavni sud to pravo posebno ispita prema standardima iz člana 1. Protokola broj 1 uz ovu konvenciju, niti su u apelaciji pruženi dokazi iz kojih bi se moglo zaključiti suprotno.

I z o b r a z l o ž e n j a :

U konkretnom slučaju apelantica kršenje načela nepristrasnosti dovodi u vezu s raspisivanjem konkursa za popunjavanje dva upražnjena mjesta zamjenika glavnog tužioca Tužilaštva BiH iako disciplinski postupak protiv apelantice još nije bio pravomoćno okončan. Prije svega, Ustavni sud zapaža da iz odgovora VSTVBiH proizlazi da je konkurs za prijem dva zamjenika glavnog tužioca Tužilaštva BiH raspisan 15. januara 2024. godine, dakle, u toku trajanja žalbenog postupka pred Drugostepenom disciplinskom komisijom. Postupak pred Drugostepenom disciplinskom komisijom okončan je 19. februara 2024. godine, što upućuje na zaključak da je apelantica mogla imati saznanje da je VSTVBiH 15. januara 2024. godine raspisao konkurs za dvije pozicije zamjenika glavnog tužioca Tužilaštva BiH. Iz apelacionih navoda ništa ne upućuje na zaključak da apelantici ta okolnost nije bila poznata prije podnošenja žalbe VSTVBiH (6. mart 2024. godine). Shodno tome, apelantica je imala mogućnost i obavezu da u žalbi VSTVBiH ovaj prigovor posebno istakne kako bi se VSTVBiH pružila prilika da se u svojoj odluci o tome izjasni. Umjesto toga, apelantica je prigovor o nepristrasnosti suda, bez bilo kakvih dokaza, prvi put iznijela u apelaciji Ustavnom sudu.

U vezi s navedenim, Ustavni sud podsjeća na svoju praksu u kojoj je zauzeto stanovište da prigovori u pogledu kršenja ustavnih prava moraju biti pokrenuti u prethodnim fazama postupka ukoliko se takvi prigovori žele s uspjehom koristiti pred Ustavnim sudom (vidi Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-1307/21, tačka 36, dostupna na *www.ustavnisud.ba*). Apelantica stoga ne može prvi put u apelaciji istaći prigovor koji prethodno nije istakla u žalbi kako bi se VSTVBiH o prigovoru izjasnio u osporenoj odluci. Pored toga, Ustavni sud zapaža da je VSTVBiH u odgovoru na apelaciju dao detaljno obrazloženje u vezi s raspisivanjem konkursa za dvije pozicije zamjenika glavnog tužioca iz kojeg ne proizlazi da se radi o apelanticinoj poziciji zamjenice glavnog tužioca. Štaviše, apelantica nije dostavila ni

izjašnjenje na odgovore učesnika u postupku kako bi, eventualno, pokušala da opovrgne navode VSTVBiH iz odgovora na apelaciju.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-1665/24 od 14. novembra 2024. godine)

PRAVO NA PRIVATNI ŽIVOT

Pravo pojedinca na ugled

Nema kršenja prava iz člana II/3.f) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada je Okružni sud u osporenoj presudi na odgovarajući način analizirao relevantne kriterijume u kontekstu svih okolnosti konkretnog slučaja, onako kako to zahtijevaju standardi Evropskog suda za ljudska prava uspostavljeni praksom tog suda u pogledu postizanja pravične ravnoteže između apelantovog prava na privatni život garantovanog članom 8. i prava tuženih na slobodu izražavanja iz člana 10. ove konvencije.

I z o b r a z l o ž e n j a :

U konkretnom slučaju Ustavni sud ne vidi proizvoljnost u zaključku Okružnog suda da sadržaj spornih tekstova predstavlja vrijednosni sud. Naime, u konkretnom slučaju iz sadržaja osporenih tekstova proizlazi da su u spornim tekstovima prenesene tvrdnje da policija ispituje navode iz dopisa radnika imovinskopravne službe Grada Banjaluke i pisma radnika Gradske uprave kojim se insinuira apelantova upletenost u „transfere atraktivnih lokacija“ i „ucjene budućih investitora“. Dakle, objavljeni tekstovi se zasnivaju na dopisu imovinskopravne službe Grada Banjaluke i pismu radnika Gradske uprave. Ustavni sud može prihvatiti da su ovakvi navodi iz spornih tekstova mogli izazivati subjektivne reakcije i neugodnosti kod apelanta. Međutim, s obzirom na prihvatljive granice kritike koje su šire kada se radi o javnim ličnostima, apelant mora trpjeti izražavanja čak i ako su šokantna i uvredljiva.

Osim toga, Ustavni sud ističe da je apelant u spornim tekstovima spominjan isključivo u svojoj javnoj ulozi – ulozi advokata, a prethodno funkcionera Pravobranilaštva RS, te da nema ništa što bi se moglo ocijeniti kao bezrazložan privatni napad na njega. U tom pogledu, Ustavni sud podsjeća da novinarska sloboda obuhvata i moguće pribjegavanje određenom stepenu pretjerivanja ili čak provokacije (vidi Evropski sud za ljudska prava, *Sabuncu i drugi protiv Turske,* presuda od 10. novembra 2020. godine, predstavka

broj 23199/17, tačka 220). S druge strane, Ustavni sud ne može zaključiti da objavom spornih tekstova tuženi nisu postupali „u dobroj namjeri" ili da su iznijeli neistinite činjenice ili da su prešli dozvoljene granice u obavještavanju javnosti o pitanju od javnog interesa.

U vezi s tim, Ustavni sud ističe da mediji imaju zadatak da prenose informacije i ideje koje su od javnog interesa, a javnost ima pravo da dobije te informacije. Da nije tako, mediji ne bi mogli da izvršavaju svoju vitalnu ulogu „čuvara javnog interesa". Stoga bi, kako ističu i Evropski sud i Ustavni sud, kažnjavanje novinara zbog prenošenja izjava drugih lica ozbiljno ugrozilo doprinos medija debati od javnog interesa i ne bi bilo opravdano, osim ako za to postoje naročito važni razlozi (vidi Evropski sud, *Anatoliy Yeremenko protiv Ukrajine*, presuda od 15. septembra 2022. godine, predstavka broj 22287/08, tač. 99. i 100. s referencama na drugu relevantnu praksu i Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-5204/15 od 13. marta 2018. godine, tačka 43, objavljena u „Službenom glasniku BiH" broj 21/18).

U tom smislu, Ustavni sud prvenstveno ukazuje da su objavljeni tekstovi, u smislu navedenih stavova Evropskog suda, imali vjerodostojan činjenični osnov koji ih može potkrijepiti, a to su, kako je obrazložio Okružni sud, upravo dopis imovinskopravne službe Grada Banjaluke, odnosno pismo radnika Gradske uprave. Osim toga, Ustavni sud podsjeća i na svoju praksu u kojoj je razmatrao pitanje prenošenja informacije u kontekstu postupanja u „dobroj vjeri" (vidi, npr. Ustavni sud, odluke o dopustivosti i meritumu br. AP-4643/17 od 30. oktobra 2019. godine, tačke 34. i 36, i AP-5204/15 od 13. marta 2018. godine, tačka 43, dostupne na *www.ustavnisud.ba*)

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-2755/21 od 14. maja 2026. godine)

PRAVO NA DOM

Stanovanje u spornom stanu

Povrijeđeno je pravo na dom iz člana II/3.f) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda jer su redovni sudovi propustili analizirati srazmjernost mjere koju je trebalo primijeniti protiv prvoapelanta, i to njegovog iseljenja iz spornog stana u kojem živi od 2000. godine, tako da postupak donošenja odluke koji je doveo do mjere miješanja u takvim okolnostima nije bio pošten, odnosno nisu na odgovarajući način uzeti u obzir prvoapelantovi interesi zagarantirani članom 8. Evropske konvencije.

I z o b r a z l o ž e n j a :

Ocjenjujući može li se sporni stan smatrati prvoapelantovim „domom“ u smislu člana 8. Evropske konvencije, Ustavni sud zapaža da iz okolnosti konkretnog predmeta proizlazi da prvoapelant u spornom stanu živi od 2000. godine (duže od 20 godina). Shodno tome, Ustavni sud smatra da je prvoapelant imao dovoljne i trajne veze sa spornim stanom i da stoga taj stan predstavlja njegov „dom“ u smislu člana 8. Evropske konvencije. Nadalje, Ustavni sud smatra da je došlo do miješanja u prvoapelantovo pravo na „dom“ jer mu je u konkretnom postupku naloženo da sporni stan preda u posjed drugoapelantu.

Ustavni sud dalje zapaža da je apelant u konkretnom parničnom postupku istakao prigovor povrede prava na dom iz člana 8. Evropske konvencije. U vezi s tim, Ustavni sud zapaža da iz obrazloženja presude Okružnog suda proizlazi zaključak da prvoapelantu nije ugroženo pravo na dom, dok Vrhovni sud smatra da prvoapelantu nije bilo moguće pružiti zaštitu po osnovu prava na dom jer je drugoapelant osporio njegovo pravo na posjed spornih nekretnina. Ustavni sud nalazi da je nesporno da je legitimni interes u konkretnom slučaju zaštita prava vlasništva drugoapelanta. Međutim, Ustavni sud zapaža da se u konkretnom slučaju sukobljavaju dva prava, i to pravo drugoapelanta kao vlasnika sporne nekretnine da mu se sporni stan vrati u posjed i prvoapelantovo pravo na dom. U takvim okolnostima obaveza redovnih sudova je da prilikom odlučivanja uspostave balans između ta dva zaštićena prava (vidi Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-320/19 od 27. novembra 2020. godine, tačka 35, dostupna na internetskoj stranici Ustavnog suda *www.ustavnisud.ba*).

Ustavni sud zapaža da ni Okružni niti Vrhovni sud nisu dalje ispitali okolnosti koje su od bitnog značaja za donošenje pravilne odluke, a to je uspostavljanje proporcionalnosti između dva suprotstavljena prava, odnosno nisu ni pokušali uspostaviti balans između ta dva sukobljena prava, već su isključivo vodili računa o drugoapelantovom pravu. Okružni i Vrhovni sud su se ograničili na utvrđenje da je prvoapelantov posjed bez pravnog osnova, a pri tome nisu dalje analizirali srazmjernost mjere protiv prvoapelanta – njegovog iseljenja iz spornog stana u kojem živi od 2000. godine.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-2118/21 od 22. januara 2026. godine)

PRAVO NA SLOBODU IZRAŽAVANJA

Zaštita od klevete

Došlo je do kršenja apelantovog prava na slobodu izražavanja iz članka II/3.(h) Ustava Bosne i Hercegovine i članka 10. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda zbog toga što redovni sudovi nisu dali dovoljno i relevantno obrazloženje o ključnim pitanjima koja su trebali razmotriti u konkretnom slučaju prije nego što su utvrdili da je apelant odgovoran za klevetu.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud zapaža da se sporno izražavanje odnosilo na tužitelje koji su u vrijeme iznošenja spornog izražavanja bili državni službenici, te je stoga prihvatljiva granica kritike na njihov račun nešto veća, posebno jer su se izjave ticale njihovog službenog djelovanja (vidi, *mutatis mutandis*, Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-1715/20 od 3. studenog 2021. godine, točka 34., dostupna na *www.ustavnisud.ba*). Međutim, Ustavni sud zapaža da se redovni sudovi nisu bavili time jesu li tužitelji javne ličnosti i predstavlja li sporno izražavanje temu od općeg interesa. Posebno se ukazuje da redovni sudovi nisu dali obrazloženje o tome je li sporno izražavanje bilo od javnog interesa i od značaja za informiranje javnosti, te u kojem kontekstu je dana takva izjava. Ustavni sud naročito zapaža da sudovi nisu posebnu pažnju poklonili ni tome da je sporno izražavanje izneseno tijekom debate u Općinskom vijeću u kojem je apelant vijećnik. Dakle, sudovi nisu vodili računa o tome da se radilo o političkoj debati kod koje, kako je već rečeno, nema previše prostora za ograničavanje slobode izražavanja.

Osim toga, Ustavni sud zapaža da je apelantu stavljeno na teret i ono što je rekao u policijskoj postaji, ali da redovni sudovi to nisu doveli u svezu sa spornim izražavanjem koje je apelant iznio na sjednici Općinskog vijeća. Osim toga, izražavanje u policijskoj postaji nije izneseno u sredstvima javnog informiranja, odnosno nije bilo dostupno široj javnosti, niti se uzelo u obzir da je apelant spornu izjavu dao kao osumnjičeni u postupku pred policijskim organima. U svezi s tim, Ustavni sud podsjeća na stajalište Evropskog suda za ljudska prava u kojem je utvrdio povredu prava na slobodu izražavanja u slučaju koji se odnosi na aplikantovu osudu za klevetu nakon izjava koje je dao u svoju obranu u postupku koji je protiv njega vođen za ratne zločine (vidi Evropski sud, *Miljević protiv Hrvatske*, presuda od 25. lipnja 2020. godine, predstavka broj 68317/13). Pored toga, Ustavni sud podsjeća da je u svojoj

praksi razmatrao navode koji su pokretali slično činjenično i pravno pitanje i da nije smatrao proizvoljnim to što su redovni sudovi odbili „apelantov tužbeni zahtjev kojim je tražio naknadu štete zbog pretrpljenih duševnih boli zbog klevete tuženog koja je dana pred sudom u svezi sa svjedočenjem tuženog“ (vidi Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-1568/15 od 11. listopada 2017. godine, točka 37., dostupna na *www.ustavnisud.ba*).

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-2058/21 od 25. rujna 2025. godine)

PRAVO NA IMOVINU

Nema kršenja prava na imovinu iz člana II/3.k) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda zato što apelantica, u skladu s relevantnim odredbama materijalnog prava, nije mogla imati „legitimno očekivanje“ da će uspjeti u svom zahtjevu, pa stoga nema ni „imovinu“ u smislu navedenog člana, niti osporene odluke predstavljaju miješanje u njeno pravo na mirno uživanje imovine.

I z o b r a z l o ž e n j a :

U konkretnom slučaju radi se o sporu koji se odnosi na apelanticin tužbeni zahtjev da se utvrdi da je ona vanknjižni vlasnik sporne nekretnine. Ustavni sud zapaža da iz postavljenog tužbenog zahtjeva jasno proizlazi da se apelantica u konkretnom postupku ne pojavljuje kao vlasnik sporne nekretnine, već kao podnosilac zahtjeva u odnosu na tu nekretninu. Također, Ustavni sud zapaža da iz obrazloženja presude Vrhovnog suda proizlazi da apelantica u toku postupka nije izvodila dokaze na okolnost posjeda sporne nekretnine nego se uopćeno pozivala na to. Ustavni sud smatra da iz navedenog slijedi zaključak da se apelanticin imovinski interes koji se zasnivao na zahtjevu za utvrđenje vlasništva - ne može okarakterizirati kao „postojeća imovina“ koja je zaštićena članom 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju. Stoga, Ustavni sud treba da ispita da li je apelantica mogla imati „legitimno očekivanje“ da će njen zahtjev za utvrđenje vlasništva na spornoj nekretnini u konkretnim okolnostima biti riješen u njenu korist

Ustavni sud, prije svega, zapaža da iz činjenica predmeta proizlazi da je prednik tuženih bio ugovorna strana kao kupac prilikom zaključenja ugovora o kupoprodaji sporne nekretnine. Apelantica je tužbeni zahtjev zasnivala na tvrdnji da je prednik tuženih kao kupac formalno zaključio ugovor

o kupoprodaji sporne nekretnine, a da je ona isplatila kupoprodajnu cijenu za spornu nekretninu i da je stoga njen vlasnik. U vezi s tim, redovni sudovi su prilikom odlučenja cijenili da volja za kupovinom i isplata kupoprodajne cijene, kao i naplata zakupnine od izdavanja u zakup sporne nekretnine - ne proizvode pravne učinke kada je u pitanju stjecanje prava vlasništva na nekretnini. Pri tome, Ustavni sud zapaža da su se sudovi pozvali na odredbe materijalnog prava kojima je propisan način stjecanja prava vlasništva na nekretninama (član 23. Zakona o vlasničko-pravnim odnosima, „Službene novine Federacije BiH" br. 6/98 i 29/03), odnosno pismena forma ugovora na osnovu kojeg se prenosi pravo vlasništva na nekretninama (član 9. Zakona o prometu nekretnina, „Službeni list SRBiH" br. 38/78, 4/89, 29/90, 22/91, „Službeni list RBiH" br. 21/92, 21/92, 3/93, 17/93, 13/94 i 18/94). Činjenicu da je ugovor o kupoprodaji sporne nekretnine zaključio prednik tuženih kao kupac - sudovi su doveli u vezu s imperativnim zakonskim odredbama, te su stoga zaključili da apelantica nema pravni osnov za stjecanje prava vlasništva na spornoj nekretnini.

Osim toga, Ustavni sud zapaža da iz obrazloženja presude Vrhovnog suda, kao konačne odluke u konkretnoj pravnoj stvari, proizlazi da je sama apelantica ukazivala da joj je „jedina mogućnost ostala da utvrdi da je pravo vlasništva na spornoj nekretnini stekla dosjelošću", ali takav zahtjev ona nije postavila u tužbi, kako je to i sud obrazložio. Osim toga, Ustavni sud zapaža da iz činjenica predmeta ne proizlazi da je nakon zaključenja ugovora o kupoprodaji sporna nekretnina predata upravo apelantici u posjed, već je, suprotno tome, predata predniku tuženih kao kupcu, kako to slijedi iz ugovora o kupoprodaji. Također, Općinski sud je ukazao da je apelantica morala biti svjesna da je njen zahtjev za zaštitu prava na imovinu neosnovan s obzirom na to da je visokoobrazovana i stručna osoba (notar).

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj AP-2440/21 od 26. *marta 2026. godine)*

EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

sudska praksa

Pripremio: Harun Išerić*

Novi pregled novosti iz prakse Evropskog suda za ljudska prava (Sud) obuhvata presude i odluke donesene od 13. augusta do 20. oktobra 2026. godine, a povodom navoda o kršenju Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Konvencija). Ovaj pregled sadrži samo osnovne informacije o stavovima Suda u predmetima koji su zadobili pažnju stručne i šire javnosti, dok su odluke u cjelini dostupne na web stranici Suda.[1]

U spomenutom periodu, Sud nije donio odluku ili presudu u predmetu protiv Bosne i Hercegovine, dok je Parlamentarna skupštine Vijeća Evrope za sutkinju Evropskog suda za ljudska prava ispred Bosne i Hercegovine izabrala Svjetlanu Milišić-Veličkovski, trenutnu sutkinju Vrhovnog suda Federacije BiH. Ona treba stupiti na dužnosti u roku od tri mjeseca od izbora, dok mandat traje devet godina. Sutkinja Milišić-Veličkovski će zamijeniti sudiju Farisa Vehabovića, čiji je mandat istekao 2021. godine.

Evropski sud za ljudska prava usvojio je 7. septembra 2026. izmjene Poslovnika Suda, koje se odnose na pravila 36. i 44. Ove izmjene će stupiti na snagu 25. marta 2027. godine. One se odnose na mogućnost imenovanja, u određenim posebnim okolnostima, nezavisnog zastupnika za dijete koje je aplikant te, iznimno, za treću stranu koja je dijete. Izmjene ne mijenjaju sudsku praksu u pogledu zastupanja djece, već omogućuju podnošenje zahtjeva za imenovanje nezavisnog zastupnika. Izmjene su donesene nakon provedenog postupka savjetovanja s vladama država članica, advokatskim komorama, nevladinim i drugim organizacijama. U pripremi su nove smjernice (uputa o praksi) o načinu provođenja ovih izmjena (njihov opseg i modaliteti), koje će prije stupanja izmjena na snagu izdati predsjednik Suda (pravilo 32. Poslovnika Suda).

PRAVO NA ŽIVOT

Manjkavost istrage o smrti regruta

U predmetu *Margaryan protiv Armenije* (aplikacija broj 54266/17), Sud je jednoglasno utvrdio da je došlo do povreda člana 2 (proceduralni aspekt)

* Viši asistent na Univerzitetu u Sarajevu – Pravnom fakultetu, h.iseric@pfsa.unsa.ba

1 Odluke i presude Suda su dostupne na web stranici: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:[%22JUDGMENTS%22,%22DECISIONS%22]}.

i člana 13 Konvencije. Predmet se odnosio na smrt vojnika na odsluženju vojnog roka tokom obavljanja dužnosti 2014. godine. On je pronađen u rovu, u blizini svog stražarskog mjesta, s prostrelnom ranom u predjelu prsnog koša. Sud je posebno utvrdio da istraga nije ponudila uvjerljivo objašnjenje za smrt vojnika. Zaključak nadležnih organa da je on sebi oduzeo život uglavnom se zasnivao na posthumnoj psihijatrijskoj procjeni, koja se pozivala na iskaze svjedoka o njegovom „čudnom ponašanju" – iako je to bilo u suprotnosti s procjenama njegovih vojnih pretpostavljenih dok je bio živ. Nadležni organi su stoga okončali istragu na osnovu zaključaka koji bi se mogli opisati kao ishitreni, a da pritom nisu ozbiljno razmotrili nijedan drugi mogući scenario. Sud je također utvrdio da otac vojnika, aplikant u ovom predmetu, u Armeniji nije imao na raspolaganju pravni put kojim bi utvrdio odgovornost države za smrt svog sina, niti zatražio naknadu štete.

Sud je naložio Armeniji da aplikantu isplati 50.000 eura na ime naknade nematerijalne štete.

ZABRANA MUČENJA, NEČOVJEČNOG I PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA I KAŽNJAVANJA

Pretjerana upotreba sile prema osobi koja pati od šizofrenije

U predmetu *Strashunskyy protiv Ukrajine* (aplikacija broj 6522/19), Sud je jednoglasno utvrdio da je došlo do dvije povrede člana 3 Konvencije (zabrana nehumanog ili ponižavajućeg postupanja/istraga). Predmet se odnosio na pritužbu aplikanta, ranjive osobe kojoj je dijagnosticirana šizofrenija, a u vezi s povredama koje je zadobio 2016. godine prilikom premještaja iz državne ustanove za smještaj u psihijatrijsku bolnicu. Sud je utvrdio da istraga o pritužbi aplikanta nije bila djelotvorna. Konkretno, nije pribavljeno stručno medicinsko vještačenje radi utvrđivanja načina na koji su tjelesne povrede nastale. Također, nadležni organi nisu razjasnili da li je osoblje odgovorno za njegov premještaj bilo obučeno za rad s ranjivim osobama. Sud je također utvrdio da nadležni organi nisu dokazali da je sila primijenjena prema aplikantu bila strogo neophodna, niti da je on bio adekvatno zaštićen od strane osoba zaduženih za brigu o njemu. Aplikanti je zadobio višestruke povrede u okolnostima za koje nije dokazano da su bile neizbježne, niti da se je prema njemu postupalo na način koji je u skladu s obavezom države da zaštiti njegov fizički integritet i dostojanstvo. Sud je naložio Ukrajini da podnosiocu predstavke isplati 7.000 eura na ime nematerijalne štete, te 5.000 eura na ime troškova i izdataka.

ZABRANA ROPSKOG I PRINUDNOG RADA

Reakcija države na prinudni rad i ropstvo

U predmetu *A.S. protiv Latvije* (aplikacija broj 9327/23) Sud je jednoglasno presudio da nije bilo kršenja člana 4 (zabrana ropstva i prisilnog rada) Konvencije. Slučaj se odnosio na tvrdnje aplikantice da je bila podvrgnuta ropstvu ili, alternativno, prisilnom ili obaveznom radu dok je radila na farmi mliječnih proizvoda između decembra 2016. i maja 2017. Vlasnik farme je 2022. godine oslobođen optužbi za trgovinu ljudima. Sud je utvrdio da su nacionalne vlasti ozbiljno shvatile pritužbu aplikantice. Istražili su je i ispitali na tri nivoa nadležnosti. Vlasti su poduzele značajan broj istražnih koraka kako bi osigurale relevantne dokaze i nisu propustile da nastave nijedan očigledan postupak. Istraga je bila brza i temeljita, a aplikantica je imala pravnog zastupnika tokom cijelog postupka. Sud nije pronašao nikakve značajne nedostatke koji bi mogli ugroziti sposobnost postupka da utvrdi okolnosti slučaja ili identitet odgovornih lica.

PRAVO NA SLOBODU I SIGURNOST LIČNOSTI

Naredba da se odmah oslobodi aplikant i otklone posljedice njegove osude

Veliko vijeće Suda je u predmetu *Kavala protiv Turske* (broj 2) (aplikacija broj 2170/24) Sud je, sa 15 glasova za i 2 protiv, utvrdio da je došlo do: kršenja članova 10 (sloboda izražavanja) i 11 (sloboda okupljanja i udruživanja) Konvencije; kršenja člana 6 stava 1 (pravo na pravično suđenje) u vezi s pritužbama koje se odnose na nezavisnost i nepristrasnost sudova, pravičnost postupka i ograničenja prava odbrane; kršenja člana 5 stava 1 (pravo na slobodu i sigurnost); kršenja člana 18 (ograničenje korištenja ograničenja prava), zajedno sa članovima 5 stav 1; 6 stav 1; 10 i 11; i kršenje člana 3 (zabrana nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja) u vezi sa žalbom koja se odnosi na odsustvo mehanizma preispitivanja u vezi s otežanom doživotnom kaznom zatvora. Sud je utvrdio da je tužena država bila dužna da osigura puštanje aplikanta na slobodu u najkraćem mogućem roku i da je na njoj bila dužnost da otkloni posljedice mjera preduzetih protiv njega. Njegova krivična osuda trebala se, prema konvencijskom pravu, smatrati ništavnom i nevažećom. Aplikant je lišen slobode bez prekida od 18. oktobra 2017. godine. Bio je osumnjičen da je pokušao svrgnuti Vladu silom i nasiljem, u vezi s događajima u parku Gezi između maja i septembra 2013. godine, i da je pokušao svrgnuti ustavni poredak u kontekstu pokušaja državnog udara od 15. jula 2016. godine. Današnja presuda Velikog vijeća ispitala je događaje koji su se dogodili nakon decembra 2019. godine i zaključila da su pritvor i osuda aplikanta bili u suprotnosti s Konvencijom. Potvrdio je nalaze iz prethodnih presuda

Suda, od 10. decembra 2019. (aplikacija broj 28749/18) i od 11. jula 2022. godine. Nakon što je posebno primijetio postojanje flagrantnog uskraćivanja pravde u odnosu na aplikanta i utvrdio da su osporene mjere imale skriveni cilj da ga ušutkaju, Sud je naglasio da ovaj slučaj ilustruje sistemski problem. On je dio šireg konteksta, obilježenog pritvaranjem i krivičnim gonjenjem političkih protivnika, branitelja ljudskih prava i novinara na osnovu krivičnih djela, čiji je opseg ekstenzivno tumačen. Kršenja utvrđena u ovom slučaju također su otkrila strukturne nedostatke koji su uticali na garancije nezavisnosti i nepristrasnosti pravosuđa, a koji su vjerovatno olakšali vršenje direktnog ili indirektnog uticaja izvršne vlasti na određene sudske odluke, posebno u slučajevima sa osjetljivom političkom dimenzijom.

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Kažnjavanje u prekršajnom postupku bez usmenog saslušanja

Predmet *Makovac i Latin protiv Slovenije* (aplikacije broj 15525/23 i 15532/23) odnosio se na pritužbe hrvatskih radnika u privrednom ribolovu u vezi s postupcima u kojima su im izrečene novčane kazne zbog nezakonitog ulaska u slovenačke vode i obavljanja ribolova u njima. Aplikanti su tvrdili da su im u prekršajnim postupcima povrijeđeno pravo na odbranu, a posebno ističući da u njihovim predmetima nisu održana usmena saslušanja. Sud je utvrdio većinom glasova da u slučaju prvog aplikanta nije došlo do povrede člana 6 stava 1 i 3 tačke (b) i (d) (pravo na pravično suđenje) Konvencije; i jednoglasno, da je u slučaju drugog aplikanta došlo do povrede člana 6 stava 1 i 3 tačka (b) Konvencije. Sud je ocijenio da je za slovenačke sudove bilo opravdano da donesu osuđujuću presudu protiv prvog aplikanta bez održavanja usmenog saslušanja. Osuđujuća presuda protiv njega zasnivala se, između ostalog, na fotografijama na kojima su se mogle prepoznati dvije osobe. Date fotografije je aplikant mogao osporavati. Međutim, on nije niti u jednom trenutku negirao da je na fotografijama, uprkos tome što im je imao pristup istima. S druge strane, osuđujuća presuda protiv drugog aplikanta zasnivala se na njegovoj identifikaciji od strane inspektora za ribarstvo, fotografijama na kojima se nije niko mogao jasno prepoznati, kao i na neodređenim objavama na društvenim mrežama. Usmeno saslušanje bilo bi neophodno kako bi se ti dokazi mogli provjeriti, uključujući kredibilitet inspektora. Sud je zaključio da samo utvrđenje povrede u predmetu drugog aplikanta predstavlja dovoljnu pravičnu naknadu (član 41) za pretrpljenu nematerijalnu štetu. Konačno, u skladu sa članom 46 (obavezujuća snaga i izvršenje) Konvencije, Sud je ocijenio da bi odgovarajući vid otklanjanja posljedica povrede za drugog

aplikanta bilo ponovno otvaranje postupka u njegovom predmetu. Međutim, Sud nije smatrao potrebnim naložiti bilo kakve opće mjere, uz napomenu da se utvrđenje povrede u njegovom slučaju zasniva na specifičnim okolnostima postupka vođenog protiv njega. Štaviše, nije bilo dovoljno informacija da Sud u ovoj fazi procijeni jesu li okolnosti uporedive u grupi od više od 800 aplikacija protiv Slovenije u kojima se iznose slični prigovori.

Poništavanje oslobađajuće presude bez saslušanja odlučujućeg svjedoka, uprkos sumnjama u njegovu kredibilnost

U presudi Suda u predmetu *Brunell i McArdle protiv Nizozemske* (aplikacije broj 30395/20 i 31220/20) Sud je jednoglasno utvrdio da je došlo do kršenja člana 6. stav 1. (pravo na pravično suđenje) Konvencije. Predmet se odnosio na krivični postupak protiv aplikanata zbog optužbi za ubistvo iz nehata i nezakonito odlaganje tijela. Nakon što su prvo oslobođeni optužbi za ubistvo iz nehata, osuđeni su po žalbi bez da je Apelacijski sud direktno saslušao svjedoka koji ih je optužio. Sud je posebno utvrdio da je, prilikom poništavanja oslobađajuće presude, Apelacijski sud ponovno procijenio činjenice i krivnju aplikanata oslanjajući se na odlučujuće svjedočenje ključnog svjedoka čiji je kredibilitet bio odlučujući za slučaj, a da ga nije lično saslušao, uprkos tome što je taj kredibilitet ozbiljno doveden u pitanje. To je značilo da taj sud nije imao priliku da direktno procijeni njegovu pouzdanost. To je bilo nespojivo sa principom neposrednosti, koji je zahtijevao od sudova da koriste originalne, primarne dokaze i potkopavao je pravičnost postupka u cjelini.

Savjetodavno mišljenje Suda – obavezno prisustvo advokata disciplinskom postupku

Sud je iznio svoje mišljenje povodom zahtjeva (broj P16-2026-002) za davanje savjetodavnog mišljenja, koji je podnio Ustavni sud Velikog Vojvodstva Luksemburga, na osnovu Protokola broj 16 uz Konvenciju, a koji se odnosio na usklađenost domaćeg prava sa članom 6 (pravo na pravično suđenje) Konvencije u pogledu obaveze advokata, protiv kojeg se vodi disciplinski postupak, da lično prisustvuje raspravi pred disciplinskim tijelom, te – u slučaju nepojavljivanja – gubitka prava da ga zastupa pravni zastupnik, kao i nemogućnosti da od tog tijela zatraži poništavanje nepovoljne odluke donesene u njegovom odsustvu. Zahtjev je podnesen u kontekstu postupka u kojem su luksemburški disciplinski organi trajno isključili jednog bivšeg advokata iz Advokatske komore Luksemburga. Sud je pojasnio da pravo na pravično

suđenje, u načelu, ne sprečava domaće zakonodavstvo da od advokata protiv kojeg se vodi disciplinski postupak zahtijeva lično prisustvo pred nadležnim disciplinskim tijelom. Međutim, u situaciji kada se dotični advokat ne pojavi lično, disciplinsko tijelo ne može, kao pravilo, odbiti da sasluša obrazloženja njegovog zastupnika o razlozima odsustva; to je neophodno kako bi se utvrdilo da li takvo odsustvo predstavlja nedvosmisleno odricanje od prava na odbranu ili namjeru izbjegavanja disciplinskog postupka. Ukoliko domaće pravo isključuje mogućnost zastupanja pred drugostepenim disciplinskim tijelom, a istovremeno ne predviđa pravni lijek koji bi omogućio ponovno razmatranje predmeta uz poštovanje načela kontradiktornosti – a pritom nije utvrđeno da se dotična osoba nedvosmisleno odrekla prava na odbranu ili da je pokušala izbjeći disciplinski postupak – takva kombinacija ograničenja mogla bi narušiti pravičnu ravnotežu između legitimnih ciljeva zakonodavca i zahtjeva koji proizlaze iz prava na pravično suđenje.

PRAVO NA PRIVATNI I PORODIČNI ŽIVOT, DOM I PREPISKU

Sistemski nedostavi u sistemu porodičnog pravosuđa i sistemu hraniteljstva

U predmetu *L.Z. i D.Z. protiv Italije* (aplikacija broj 27379/24), Sud je jednoglasno utvrdio da je došlo do kršenja člana 8 (pravo na poštovanje porodičnog života) Konvencije. Slučaj se odnosio na prekid veze između biološke majke i njenog djeteta, koje je otac ostavio na pločniku pri rođenju. Iako je majka poduzela korake da joj se dijete vrati, italijanske vlasti su ga proglasile napuštenim i dostupnim za usvajanje, a zatim su ga smjestile u hraniteljsku porodicu u skladu s ubrzanim postupkom. Naknadni sudski nalozi za ponovno spajanje majke i djeteta nisu izvršeni. Do donošenja sudske odluke, dijete nije vraćeno svojoj biološkoj majci, a odluke u vezi s kontaktima nisu ispoštovane. Sud je primijetio da domaći sudovi nisu preduzeli brze, praktične i odgovarajuće mjere za uspostavljanje efikasnog kontakta između prvog podnosioca zahtjeva i djeteta. Zatim su, nekih pet godina, "tolerisali" izostanak kontakta između aplikantice i neizvršavanje odluke kojom se nalaže njihovo ponovno ujedinjenje. Protok vremena je zapravo postao ključni faktor u podršci zadržavanju djeteta u hraniteljskoj porodici umjesto vraćanja majci. Taj faktor je doveo do svršenog čina: prekida porodičnih veza između prve aplikantice i njenog djeteta. U skladu s članom 46. (obavezujuća snaga presuda) Konvencije, Sud je naznačio da vlasti trebaju odmah preispitati situaciju aplikantice u svjetlu presude u ovom slučaju i poduzeti odgovarajuće mjere u najboljem interesu djeteta. Nadalje je napomenuo

da je ovaj slučaj istakao sistemski problem u blagovremenom izvršavanju odluka Porodičnog suda i naznačio mjere koje treba poduzeti u tom pogledu. Sud je također presudio da Italija treba isplatiti 40.000 eura prvoj aplikantici i 20.000 eura djetetu na ime nematerijalne štete, kao i 30.000 eura za troškove i izdatke.

Odbijanje davanja boravišne dozvole za djecu rođenu u poligamiji

U predmetu *A.A. protiv Holandije* (aplikacija broj 7481/23) Sud je jednoglasno utvrdio da nije bilo kršenja člana 8 (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Konvencije. Slučaj se odnosio na odbijanje zahtjeva aplikanta za boravišne dozvole za petero njegove maloljetne djece, rođene iz njegovih poligamnih brakova u Jemenu. Sud je posebno utvrdio da je procjena holandskih vlasti uspostavila pravednu ravnotežu između interesa aplikanta i interesa države. Naglasio je blisku vezu između imigracijske politike i razmatranja javnog reda i ponovio da se, prilikom uspostavljanja imigracijske politike koja uzima u obzir porodične veze, od države ne može obavezati da prizna poligamne brakove koji su u suprotnosti s njenim vlastitim pravnim poretkom.

SLOBODA MISLI, SAVJESTI I VJEROISPOVIJESTI

SLOBODA IZRAŽAVANJA

PRAVO NA IMOVINU

Oduzimanje imovine bračne zajednice stečene kriminalom

U presudi Suda u predmetu *Sylvie Vallée protiv Francuske* (aplikacija broj 13598/21), Sud je jednoglasno utvrdio da nije došlo do povrede člana 1 Protokola broj 1 (zaštita imovine) uz Konvenciju. Predmet se odnosio na oduzimanje dviju nekretnina, koje su bile u zajedničkom vlasništvu aplikantice i njenog supruga, u okviru krivičnog postupka vođenog isključivo protiv njenog supruga, a koji je rezultirao njegovom osuđujućom presudom za pronevjeru. Aplikantica se žalila da joj je imovina nepravedno oduzeta nakon krivičnog postupka u kojem ona nije bila stranka. Predmetno oduzimanje imovine rezultiralo je prijenosom vlasništva nad imovinom, koja je bila u zajedničkom vlasništvu aplikantice i njenog supruga, na državu. Ipak, Sud je konstatovao – s obzirom na specifične karakteristike režima zakonske zajednice bračne imovine prema francuskom pravu – da je ta mjera predstavljala miješanje u pravo aplikantice na mirno uživanje svoje imovine. Uzimajući u obzir široko polje slobodne procjene koje je na raspolaganju nacionalnim vlastima, Sud je utvrdio da je takva kontrola

korištenja imovine uspostavila pravičnu ravnotežu između prava aplikantice i zahtjeva općeg interesa, konkretno borbe protiv kriminala. Shodno tome, nije došlo do povrede člana 1. Protokola broj 1 uz Konvenciju. Nakon što je utvrdio da oduzeta imovina nije pripadala ni aplikantici ni njenom suprugu pojedinačno, već bračnoj zajednici, Sud je zaključio da aplikantica nije pretrpjela gubitak imovine u ličnom svojstvu. Prema domaćem pravu, bračna zajednica ima pravo na naknadu za svaki finansijski gubitak pretrpljen usljed krivičnih djela koja je počinio jedan od supružnika. Aplikantica je imala mogućnost da tokom svog života pokrene taj postupak i na taj način indirektno ostvari korist od dobijene naknade. Sud se također oslonio na sljedeća tri faktora u prilog svojoj odluci: irelevantnost stepena krivice ili pažnje aplikantice; činjenicu da je tokom nekoliko godina ostvarivala korist od prihoda stečenih krivičnim djelom; te njenu mogućnost da iznese svoja zapažanja tokom sudskih ročišta, kao i u dodatnom zahtjevu koji je sama podnijela.

Savjetodavno mišljenje Suda: Izricanje fiksne novčane kazne

Sud je u odgovor na zahtjev (broj P16-2026-001) Vrhovnog suda Ukrajine za savjetodavno mišljenje, u skladu s Protokolom broj 16 uz Konvencije, dao mišljenje o tome kako primijeniti Konvenciju u predmetu osporavanja, od strane kompanije, poreske kazne ekvivalentne trostrukoj vrijednosti njene imovine. Zatražene su smjernice o kriterijima koji se trebaju uzeti u obzir prilikom procjene proporcionalnosti u predmetu koji je pred Vrhovnim sudom. Također je upitan Sud da li nacionalni sud može odlučiti da ne izrekne zakonsku sankciju zbog nepoštivanja poreskih zahtjeva ako je nesrazmjerna i umjesto toga primijeniti niži nivo sankcije koji nije predviđen zakonom. Sud je u odgovoru na zahtjev potvrdio da član 1 Protokola broj 1 zahtijeva da svako miješanje u imovinska prava bude zakonito i da ima legitiman cilj, te da države moraju osigurati da njihovi pravni sistemi uključuju zaštitne mjere za zaštitu od nesrazmjerne kontrole korištenja imovine u pojedinačnim slučajevima. Kriteriji koji bi mogli biti relevantni za procjenu proporcionalnosti u takvom pojedinačnom slučaju uključuju izbor i prikladnost sredstava korištenih za postizanje željenog cilja, utjecaj na dotičnu kompaniju; i ponašanje kompanije. Sud je dalje savjetovao da pravni okvir u cjelini treba osigurati potrebne zaštitne mjere za osiguranje proporcionalnosti, a način na koji se to radi je izbor države. Konvencija ne zabranjuje automatske sankcije tamo gdje su proporcionalne; niti zahtijeva niti daje domaćim sudovima ovlaštenje da prilagođavaju novčane kazne - postojanje takvog ovlaštenja je stvar domaćeg prava.

SUD EVROPSKE UNIJE

sudska praksa

Pripremio: Nasir Muftić*

Pregled novosti iz sudske prakse Suda Evropske unije obuhvatit će presude Suda Evropske unije koje su donesene u septembru i prvom dijelu oktobra 2026. godine.1 Ovaj pregled ne obuhvata nužno sve presude koje su donesene u ovom periodu, nego se fokusira na one najvažnije. Značaj presuda određen je prema broju službenih jezika na koje je Sud preveo saopćenje za medije o pojedinoj presudi. Također, ovaj pregled je ograničen na osnovne podatke o predstavljenim presudama, pa se čitaoci pozivaju da za više informacija o njima posjete internetsku stranicu Suda Evropske unije, gdje su one dostupne u cjelini.

T-115/23, T-132/23, T-133/23, T-138/23, T-139/23 i T-140/23 – Opći sud odbio je tužbe šest mađarskih univerziteta protiv zabrane finansiranja iz budžeta Unije fondacija od javnog interesa i subjekata koje one održavaju

U 2021. godini osnivačka i upravljačka prava nad većinom mađarskih visokoškolskih ustanova, koja je ranije imala država, prenesena su na fondacije za upravljanje imovinom od javnog interesa. Radi zaštite budžeta Unije od kršenja načela vladavine prava u Mađarskoj, Vijeće Evropske unije je na osnovu Uredbe o uslovljenosti[2] zasnovanoj na vladavini prava donijelo provedbenu odluku[3]. Tom odlukom Evropskoj komisiji je, između ostalog, zabranjeno da u okviru izvršenja budžeta Unije preuzima pravne obaveze prema takvim fondacijama ili prema subjektima koje one održavaju.

Šest mađarskih univerziteta zatražilo je od Općeg suda Evropske unije poništenje te odredbe. Tužitelji su se pozivali na nenadležnost Vijeća, povredu obaveze obrazlaganja i povredu Uredbe o uslovljenosti, posebno

* Docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

1 Praksa Suda Evropske unije je dostupna na: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/

2 Uredba (EU, Euratom) 2020/2092 Evropskog parlamenta i Vijeća od 16. decembra 2020. o općem režimu uslovljenosti za zaštitu budžeta Unije.

3 Provedbena odluka Vijeća (EU) 2022/2506 od 15. decembra 2022. o mjerama za zaštitu budžeta Unije od kršenja načela vladavine prava u Mađarskoj.

zbog nepostojanja pojedinačnih povreda načela vladavine prava od strane tih subjekata i nepostojanja veze između mogućih povreda i budžeta Unije. Pozivali su se i na povredu načela proporcionalnosti, akademske slobode i slobode pružanja usluga, kao i članova 165. i 179. UFEU-a. Presudama od 30. septembra Opći sud je odbio sve tužbe. Prvo, Opći sud utvrđuje da Vijeće nije djelovalo u oblasti obrazovanja i istraživanja, nego je vršilo isključivu nadležnost u pogledu utvrđivanja i izvršenja budžeta. Unija u tim oblastima ionako ima podržavajuću i podijeljenu nadležnost, pa može privremeno obustaviti izvršenje budžeta za programe kao što su Erasmus+ i Horizon Europe u odnosu na pojedine države članice, posebno u slučaju povrede načela vladavine prava. Drugo, Vijeće je dovoljno detaljno obrazložilo razloge za donošenje osporene odredbe. Prema odluci Vijeća, povreda načela vladavine prava proizlazi iz mađarskog regulatornog okvira koji ne sprečava visoke državne službenike, uključujući visoke političke funkcionere, da budu članovi upravnih odbora tih fondacija. Vijeće tu povredu posmatra sa stanovišta načela pravne sigurnosti, zabrane proizvoljnosti izvršne vlasti i načela podjele vlasti, a ona se konkretno ogleda u mogućim sukobima interesa.

Treće, Opći sud podsjeća da u ovakvim predmetima vrši punu sudsku kontrolu uslova za donošenje mjera zaštite budžeta. Uredba o uslovljenosti obuhvata i pojedinačne i sistemske povrede načela vladavine prava. U konkretnom slučaju povreda je sistemske prirode, jer proizlazi iz sistemske nesposobnosti, nemogućnosti ili nespremnosti Mađarske da spriječi odluke donesene protivno pravilima o sukobu interesa. Zbog toga nije bilo potrebno utvrđivati pojedinačne povrede. Opći sud također utvrđuje da postoji stvarna i dovoljno direktna veza između povrede i budžeta Unije. Fondacije, a time i funkcioneri u njihovim upravnim odborima, imaju značajne ovlasti u budžetskim, operativnim i organizacijskim pitanjima univerziteta. Stoga postoji stvaran i ozbiljan rizik da izbor programa, studija i istraživačkih projekata koje finansira Unija, kao i izbor osoblja, budu pod direktnim političkim uticajem. U programu Erasmus+ postoji rizik da sukob interesa utiče na izbor studenata i na priznavanje predmeta položenih u drugim državama članicama, čime bi se u postupak izbora uveli kriteriji koji nisu zasnovani na akademskim zaslugama.

Četvrto, osporena odredba je proporcionalna. Svrha Uredbe o uslovljenosti je zaštita budžeta Unije, a ne kažnjavanje povreda vladavine prava u državi članici. Nije dokazano da postoji blaža mjera kojom bi se taj cilj mogao postići. Odredba se primjenjuje samo na nove pravne obaveze i ne utiče na programe

koji su već bili u toku. Univerziteti koje ne održavaju fondacije, kao i njihovi studenti, nastavnici i istraživači, i dalje mogu učestvovati u programima Unije, pa ukupna alokacija sredstava nije pogođena. Opći sud odbacuje i argument da Vijeće nije uzelo u obzir posljedice mjere po krajnje primaoce i korisnike. Peto, mjera ne povređuje akademsku slobodu. Akademska sloboda podrazumijeva autonomiju visokoškolskih ustanova u odnosu na javnu vlast, posebno izvršnu vlast. Osporena odredba je finansijske prirode i ne sadrži nikakvu zabranu niti propis koji se odnosi na akademske ili naučne aktivnosti. Uskraćivanje finansijskih sredstava univerzitetu ili istraživačima samo po sebi ne predstavlja povredu akademske slobode ako se zasniva na naučnim razlozima, na politici obrazovanja i istraživanja koju je utvrdio zakonodavac ili na ciljevima od općeg interesa jasno utvrđenim zakonom. Čak i da postoji zadiranje u akademsku slobodu, ono bi bilo opravdano i proporcionalno cilju zaštite budžeta. Opći sud dodaje da mjera doprinosi očuvanju autonomije univerziteta jer smanjuje mogućnost proizvoljnog miješanja izvršne vlasti u njihovu organizaciju. Šesto, Opći sud odbija i navode o povredi slobode pružanja usluga. Iz dostavljenih podataka nije bilo moguće utvrditi da se nastavne i istraživačke aktivnosti tih univerziteta pretežno finansiraju iz privatnih sredstava, pa one ne predstavljaju usluge u smislu člana 57. UFEU-a. Članovi 165. i 179. UFEU-a nisu odredbe opće primjene horizontalnog karaktera, pa se tužitelji na njih ne mogu pozivati. Opći sud ipak naglašava da Unija, finansirajući programe Erasmus+ i Horizon Europe, mora osigurati da dodjela i povlačenje sredstava ne ograničavaju neopravdano prekograničnu saradnju i kretanje korisnika, ali i da države koje primaju ta sredstva poštuju akademsku slobodu.

C-163/24 i C-293/24 – Sud precizira uslove pod kojima pojedinac može ostvariti naknadu štete zbog odluke nacionalnog suda koja je suprotna pravu EU

U predmetu C-163/24 jedan rumunski poljoprivrednik je 2007. godine podnio zahtjev za poljoprivrednu pomoć za površinu od 264,71 ha. Nakon provjere, nadležni rumunski organ je utvrdio da površina koja ispunjava uslove iznosi samo 180,62 ha i odbio je zahtjev. Tužba i žalba protiv te odluke su odbijene, a Apelacioni sud u Bukureštu je 2012. godine odbio uputiti Sudu pravde zahtjev za tumačenje Uredbe o integrisanom sistemu upravljanja i kontrole poljoprivredne pomoći[4]. Poljoprivrednik je potom podnio tužbu za

[4] Uredba Komisije (EZ) br. 796/2004 od 21. aprila 2004. o provedbi Uredbe Vijeća (EU) 2015/1589 o utvrđivanju detaljnih pravila za primjenu člana 108. Ugovora o

naknadu štete protiv rumunske države zbog povrede prava EU. Apelacioni sud u Bukureštu, odlučujući o žalbi u tom postupku, uputio je Sudu pravde pitanje da li je raniji propust da se uputi zahtjev za prethodno odlučivanje mogao dovesti do odgovornosti rumunske države.

U predmetu C-293/24 radnici portugalske aviokompanije Air Atlantis, otpušteni nakon prestanka te kompanije 1993. godine, tvrdili su da je kompanija Transportes Aéreos Portugueses preuzela dio djelatnosti Air Atlantisa, što predstavlja prenos preduzeća u smislu Direktive o prenosu preduzeća[5]. Zbog toga su tražili da budu vraćeni na posao u kompaniju Transportes Aéreos Portugueses. Vrhovni sud Portugala je 2009. godine odbio uputiti Sudu pravde pitanje o pojmu prenosa preduzeća i potvrdio je odluke nižih sudova kojima je tužba radnika odbijena. Radnici su nakon toga pred Prvostepenim sudom u Lisabonu pokrenuli postupak za naknadu štete protiv portugalske države zbog povrede prava EU koja se pripisuje Vrhovnom sudu. Postupajući po zahtjevu tog suda, Sud pravde je 2015. godine utvrdio da je u konkretnom slučaju došlo do prenosa preduzeća i da je Vrhovni sud bio dužan uputiti zahtjev za prethodno odlučivanje. Portugalski sudovi su ipak odbili tužbu radnika, između ostalog uz obrazloženje da se Sud pravde u toj presudi oslonio na sudsku praksu o pojmu prenosa preduzeća koja je nastala nakon odluke Vrhovnog suda iz 2009. godine. Vrhovni sud je, odlučujući o vanrednom pravnom lijeku, uputio Sudu pravde pitanje da li njegov stav iz 2009. godine predstavlja dovoljno ozbiljnu povredu prava EU koja može dovesti do odgovornosti portugalske države. Sud podsjeća da pojedinci koji tvrde da su oštećeni imaju pravo na naknadu štete ako su kumulativno ispunjena tri uslova. Pravilo prava EU koje je povrijeđeno mora imati za cilj dodjeljivanje prava pojedincima, povreda tog pravila mora biti dovoljno ozbiljna i mora postojati direktna uzročna veza između povrede i pretrpljene štete. Ovo načelo se primjenjuje i kada povreda proizlazi iz odluke suda protiv čijih odluka nema pravnog lijeka prema nacionalnom pravu.

U predmetu C-163/24 Sud utvrđuje da propust da se ispuni obaveza upućivanja zahtjeva za prethodno odlučivanje sam po sebi nije dovoljan da dovede do odgovornosti države članice. Odgovornost može nastati samo ako je taj propust praćen povredom nekog drugog pravila prava

funkcionisanju Evropske unije

5 Direktiva Vijeća 77/187/EEZ od 14. februara 1977. o usklađivanju zakonodavstava država članica u vezi sa zaštitom prava zaposlenika u slučaju prenosa preduzeća, pogona ili dijelova preduzeća ili pogona.

EU koje ima za cilj dodjeljivanje prava pojedincima. Predmetna odredba uredbe o integrisanom sistemu upravljanja i kontrole ne dodjeljuje prava poljoprivredniku koji traži pomoć, jer joj je jedini cilj zaštita finansijskih interesa Unije. Osim toga, okolnosti u kojima je poljoprivrednik postupao nisu mu omogućavale da se pozove na odredbu druge uredbe kojom je uređena situacija opravdane greške. U predmetu C-293/24 Sud utvrđuje da odredbe Direktive o prenosu preduzeća imaju za cilj dodjeljivanje prava pojedincima, pa je prvi uslov za odgovornost portugalske države ispunjen. U pogledu drugog uslova, Sud ističe tri faktora koja smatra odlučujućim. Prvo, rješenje usvojeno u presudi iz 2015. godine moglo se izvesti iz sudske prakse koja je postojala prije odluke Vrhovnog suda iz 2009. godine, a ta odluka sadrži više grešaka u tumačenju prava EU. Drugo, Vrhovni sud je odstupio od smjernica iz ranije sudske prakse bez upućivanja zahtjeva za prethodno odlučivanje, iako je to bio dužan učiniti, što također ukazuje na dovoljno ozbiljnu povredu. Treće, Vrhovni sud je morao znati da je pitanje usklađenosti njegovog metodološkog pristupa s pravom EU u to vrijeme bilo predmet zahtjeva za prethodno odlučivanje koji se vodio pred Sudom pravde, što ukazuje na neoprostivu prirodu povrede. Na osnovu tih faktora, odluka iz 2009. godine sadrži dovoljno ozbiljnu povredu prava EU. Na nacionalnom sudu je da to provjeri, kao i da utvrdi uzročnu vezu između povrede i štete za koju bivši radnici Air Atlantisa traže naknadu.

C-298/23 – Nosilac žiga s ugledom može zabraniti političkoj stranci upotrebu tog žiga ako stranka ne dokaže da njena sloboda izražavanja ima prednost u odnosu na prava i interese nosioca žiga

Politička stranka Vlaams Belang je 2022. godine na konferenciji za medije predstavila svoj plan reforme belgijske politike azila i imigracije pod nazivom „IKEA-PLAN – Immigratie Kan Echt Anders“ („IKEA plan – Imigracija zaista može biti drugačija“). Prijedlozi su bili praćeni ilustracijama koje su sadržavale znakove koji odgovaraju žigovima IKEA, kao i likove slične onima iz uputstava za sklapanje proizvoda IKEA. Snimak konferencije objavljen je na društvenim mrežama. Kompanija Inter IKEA, nosilac tih žigova, pokrenula je pred belgijskim sudovima postupak zbog povrede žiga protiv udruženja Vrijheidsfonds, koje je vodilo kampanju stranke Vlaams Belang. Vrijheidsfonds je priznao da je žigove IKEA koristio bez saglasnosti nosioca, ali je tvrdio da je ugled tih žigova iskoristio radi jačanja svoje poruke. Prema njegovom mišljenju, to predstavlja opravdan razlog u smislu

prava EU[6], koji štiti slobodu izražavanja političkih mišljenja i političku parodiju. Belgijski sud je smatrao da je riječ o sukobu osnovnih prava istog ranga, odnosno prava na imovinu i prava na slobodu izražavanja, pa je uputio pitanja Sudu pravde Evropske unije.

Sud najprije utvrđuje da zakonodavstvo EU ne definiše jasno pojam opravdanog razloga. Ipak, zakonodavac je u preambuli tih akata naglasio da ih treba primjenjivati tako da se osigura puno poštivanje osnovnih prava i sloboda, posebno slobode izražavanja. Samo pozivanje na slobodu izražavanja nije dovoljno za postojanje opravdanog razloga. Treće lice koje koristi znak istovjetan ili sličan žigu s ugledom mora navesti konkretne razloge za takvu upotrebu u vezi s ostvarivanjem slobode izražavanja i dokazati da ti razlozi imaju prednost u odnosu na prava i interese nosioca žiga.

Nacionalni sud mora uspostaviti ravnotežu između prava na imovinu nosioca žiga s ugledom i njegovih interesa, s jedne strane, i prava na slobodu izražavanja na koje se poziva treće lice i interesa tog lica, s druge strane. Nijedno od ta dva prava nije apsolutno. U tom okviru sud mora utvrditi da li je treće lice koristilo žig u dobroj vjeri. To je posebno slučaj kada se znak koristi radi izražavanja ideje ili mišljenja koje se odnosi na sam žig, njegovog nosioca, njegove poslovne prakse, proizvode ili usluge. Relevantno je i da li upotreba žiga doprinosi raspravi od javnog interesa, kao i koje posljedice takva upotreba ima za nosioca žiga. Nosilac žiga ne može biti obavezan da trpi upotrebu koja mu može nanijeti nesrazmjernu štetu ili koja bi zadirala u samu suštinu isključivih prava koja proizlaze iz registracije žiga. Nacionalni sud mora uzeti u obzir intenzitet, obim i način upotrebe žiga s ugledom. Također mora uzeti u obzir da upotreba može stvoriti utisak da se nosilac žiga slaže s političkom porukom ili da je na neki način podržava, iako se vrijednosti koje nosilac zastupa zasnivaju na neutralnosti prema političkim strankama ili su nespojive s tom porukom. Sud pravde zaključuje da upotreba žigova IKEA od strane udruženja Vrijheidsfonds u konkretnom slučaju može nanijeti značajnu štetu ugledu tih žigova i interesima njihovog nosioca. Zbog toga se ne čini da upotreba žigova isključivo radi korištenja njihovog ugleda za jačanje političke poruke i povećanje njenog dometa ima prednost u odnosu na prava i interese nosioca žigova. Konačnu ocjenu o tome treba dati nacionalni sud.

[6] Uredbe (EU) 2017/1001 Evropskog parlamenta i Vijeća od 14. juna 2017. o žigu Evropske unije i član 10. stav 2. tačka (c) i stav 6. Direktive (EU) 2015/2436 Evropskog parlamenta i Vijeća od 16. decembra 2015. o usklađivanju zakonodavstava država članica o žigovima.

C-876/24 – Kupovina avionske karte putem interneta ne znači da je za tužbu za naknadu štete zbog izgubljenog prtljaga nadležan sud prema mjestu boravišta putnika

Jedna putnica kupila je kod aviokompanije Vueling Airlines, sa sjedištem u Barceloni, kartu za let od Madrida do Barcelone. Kartu je kupila iz svog doma u Fuenlabradi (Madrid) putem nezavisne platforme za online prodaju. Na aerodromu u Madridu putnica je kao dodatnu uslugu uplatila predaju prtljaga, koji je potom izgubljen. Putnica je pred sudom u Fuenlabradi podnijela tužbu za naknadu štete zbog gubitka prtljaga. Španski sud je imao dileme u pogledu tumačenja Montrealske konvencije[7], koja sadrži pravila o nadležnosti za tužbe za naknadu štete protiv prevoznika u međunarodnom zračnom prevozu. Tužba se, po izboru tužioca, podnosi sudu prebivališta prevoznika ili njegovog glavnog mjesta poslovanja, sudu mjesta u kojem prevoznik ima poslovnu jedinicu putem koje je zaključen ugovor ili sudu mjesta odredišta. Zbog toga je španski sud uputio pitanja Sudu pravde Evropske unije. Španski sud je najprije pitao da li se Montrealska konvencija primjenjuje kada je prtljag izgubljen tokom leta između dva aerodroma u istoj državi članici. Sud odgovara da je Uredba o odgovornosti zračnih prevoznika u prevozu putnika i njihovog prtljaga[8] proširila područje primjene Montrealske konvencije. Konvencija stoga uređuje i određivanje mjesno nadležnog suda za tužbu za naknadu štete zbog gubitka prtljaga tokom prevoza između dva aerodroma na teritoriji iste države članice, kada tužbu podnosi lice s boravištem u toj državi protiv zračnog prevoznika iz EU sa sjedištem u istoj državi.

Španski sud je zatim pitao da li je nadležan kao sud mjesta u kojem prevoznik ima poslovnu jedinicu putem koje je zaključen ugovor. Takav zaključak bi zahtijevao da se to mjesto, u slučaju ugovora zaključenog putem interneta, tumači kao mjesto glavnog i stalnog boravišta putnika. Sud smatra da se sud mjesta glavnog i stalnog boravišta putnika ne može smatrati sudom mjesta u kojem se nalazi poslovna jedinica prevoznika, pa po tom osnovu nije nadležan za tužbu za naknadu štete zbog gubitka prtljaga. Suprotno tumačenje bilo bi protivno cilju pravične ravnoteže između interesa potrošača i zračnih prevoznika, kao i potrebi za predvidljivošću i pravnom sigurnošću.

[7] Konvencija o ujednačavanju određenih pravila u međunarodnom zračnom prevozu, zaključena u Montrealu 28. maja 1999. godine,

[8] Uredba Vijeća (EZ) br. 2027/97 od 9. oktobra 1997. o odgovornosti zračnih prevoznika u prevozu putnika i njihovog prtljaga, izmijenjena Uredbom (EZ) br. 889/2002 Evropskog parlamenta i Vijeća od 13. maja 2002.

Prevoznici bi u tom slučaju, samo zbog online prodaje, snosili rizik da budu tuženi pred sudovima bilo gdje u svijetu gdje je ponuda dostupna, uključujući mjesta u kojima nemaju fizičko prisustvo niti vezu s predmetnim prevozom. Osim toga, tokom pripremnih radova na Montrealskoj konvenciji brojne delegacije su se protivile uvođenju osnova nadležnosti prema prebivalištu ili glavnom i stalnom boravištu putnika. Konačno, španski sud je pitao da li pri određivanju tog mjesta treba razlikovati glavnu uslugu prevoza putnika od sporedne usluge prevoza prtljaga, posebno kada se šteta odnosi upravo na prtljag, a ugovor o prevozu prtljaga je zaključen na drugom mjestu. Prema Sudu, prevoz prtljaga je sporedna usluga, pa je za određivanje nadležnog suda relevantan ugovor o zračnom prevozu putnika.

C-108/26 RX – Odluka o upravljanju zračnim saobraćajem sama po sebi ne predstavlja vanrednu okolnost koja oslobađa prevoznika obaveze isplate naknade putniku

Jedna putnica je u julu 2023. godine trebala putovati od Izmira (Turska) do Varšave (Poljska). Njen let je stigao s kašnjenjem dužim od tri sata. Avion je prethodno obavio let od Katowica (Poljska) do Izmira i i sam je kasnio zbog odluke o upravljanju zračnim saobraćajem. Ta odluka je donesena zbog ograničenja u mađarskom i rumunskom zračnom prostoru uzrokovanih lošim vremenskim uslovima. Osim toga, nakon dolaska aviona u Izmir otkriven je tehnički kvar čije je otklanjanje trajalo više od dva sata. Putnica je svoje potraživanje ustupila specijalizovanoj kompaniji, koja je od aviokompanije zatražila naknadu od 400 eura.

Poljski sud je utvrdio da bi let iz Izmira za Varšavu kasnio manje od tri sata ako se od ukupnog kašnjenja oduzme vrijeme izgubljeno zbog odluke o upravljanju zračnim saobraćajem, pa putnica u tom slučaju ne bi imala pravo na naknadu. Zbog toga je pitao pod kojim uslovima takva odluka može predstavljati vanrednu okolnost u smislu prava EU, koja oslobađa prevoznika obaveze plaćanja naknade. Opći sud je utvrdio da takva odluka, bez obzira na razloge na kojima se zasniva, nije dio redovnog obavljanja djelatnosti zračnog prevoznika i da prevoznik u načelu nad njom nema stvarnu kontrolu, osim ako je doprinio njenom donošenju. Prema Općem sudu, odlučujuća je sama odluka, a ne njen uzrok, jer ona izvana utiče na izvođenje planiranog leta. Takva odluka bi stoga mogla predstavljati vanrednu okolnost i kada sama po sebi nije prouzrokovala kašnjenje od tri sata ili više. Na prijedlog prvog nezavisnog advokata, Sud pravde je odlučio djelimično preispitati presudu

Općeg suda zbog ozbiljnog rizika od narušavanja jedinstva ili dosljednosti prava EU. Preispitivanje se odnosilo samo na odgovore Općeg suda na prva dva od četiri pitanja nacionalnog suda. Sud pravde utvrđuje da tumačenje Općeg suda zaista narušava jedinstvo i dosljednost prava EU i ukida presudu u dijelu koji je bio predmet preispitivanja.

Prema ocjeni Suda pravde, ne može se svaka odluka o upravljanju zračnim saobraćajem sama po sebi smatrati vanrednom okolnošću. Zračni prevoznici se u obavljanju svoje djelatnosti redovno i neizbježno suočavaju s takvim odlukama. Radi utvrđivanja vanrednih okolnosti potrebno je identifikovati događaj koji je doveo do donošenja odluke i u svakom pojedinačnom slučaju ispitati da li taj događaj, po svojoj prirodi ili uzroku, nije dio redovnog obavljanja djelatnosti prevoznika i da li je izvan njegove stvarne kontrole. Prevozniku stoga nije dovoljno da se pozove na odluku o upravljanju zračnim saobraćajem. On mora dokazati da je odluka donesena zbog okolnosti koja je sama po sebi vanredna. U konkretnom slučaju, odluka o upravljanju zračnim saobraćajem donesena je zbog ograničenja u mađarskom i rumunskom zračnom prostoru uzrokovanih lošim vremenskim uslovima. Takvi uslovi mogu predstavljati vanredne okolnosti ako su toliko ozbiljni da onemogućavaju sigurno izvođenje leta prema prvobitno planiranom redu letenja, što treba da provjeri nacionalni sud. Sud dodaje da neki događaj može predstavljati vanrednu okolnost i kada sam po sebi nije prouzrokovao kašnjenje od tri sata ili više. Ako je kašnjenje pri dolasku posljedica i takvog događaja i neke druge okolnosti, kašnjenje uzrokovano vanrednom okolnošću oduzima se od ukupnog kašnjenja kako bi se utvrdilo da li putnik ima pravo na naknadu.

C-521/25 – Pretvaranjem pravosnažnih kazni zatvora izrečenih za krijumčarenje ljudi u „posebni reintegracijski pritvor“ Mađarska je povrijedila pravo EU

Mađarska je 2023. godine donijela vladinu uredbu prema kojoj se pravosnažna kazna zatvora izrečena za pripremanje ili izvršenje krivičnog djela krijumčarenja ljudi automatski pretvara u „posebni reintegracijski pritvor“ ako sud istom odlukom izrekne i protjerivanje osuđenog lica. To u praksi znači samo da je osuđeno lice dužno napustiti teritoriju Mađarske u roku od 72 sata od puštanja na slobodu, radi odlaska u državu svog ranijeg uobičajenog boravišta ili državu čiji je državljanin, te da mu je zabranjen povratak u Mađarsku tokom cijelog trajanja tog pritvora. Uredba je stavljena van snage 19. augusta 2025. godine, a na osnovu nje je posebni reintegracijski pritvor primijenjen na 2.525 lica.

Prema mišljenju Evropske komisije, uredba stvara sistemski rizik od potpune nekažnjivosti za krivično djelo pomaganja nezakonite imigracije, ugrožava visok nivo sigurnosti u području slobode, sigurnosti i pravde te umanjuje djelotvornost zajedničke politike Unije u oblasti imigracije i kontrole granica. Komisija je smatrala da Mađarska nije ispunila obavezu iz prava EU[15] da propiše djelotvorne, odvraćajuće i proporcionalne sankcije, pa je pred Sudom pravde pokrenula postupak zbog povrede obaveza. Sud je prihvatio tužbu i utvrdio da posebni reintegracijski pritvor nema potrebna svojstva djelotvorne, proporcionalne i odvraćajuće sankcije. Prvo, kazna koja je izrečena kao kazna zatvora ne izvršava se kao takva, nego se pretvara u obavezu napuštanja teritorije Mađarske i zabranu povratka tokom trajanja izrečene kazne. Ona se stoga ne može smatrati djelotvornom. Drugo, lica uključena u krijumčarenje ljudi mogla bi računati na to da će, ako budu uhvaćena i osuđena u Mađarskoj, u najgorem slučaju biti protjerana i da će im povratak biti zabranjen određeno vrijeme.

Treće, sankcija nije ni proporcionalna. Pretvaranje kazne zatvora u posebni reintegracijski pritvor i puštanje osuđenog lica na slobodu odvijaju se automatski, bez pojedinačne ocjene okolnosti krivičnog djela ili ličnosti učinioca. Činjenica da trajanje zabrane povratka odgovara trajanju izrečene kazne zatvora, koja odražava težinu djela, nije dovoljna da se ispuni zahtjev proporcionalnosti. Konačno, Sud utvrđuje da je Mađarska povrijedila svoje obaveze i zbog toga što se uredba primjenjuje na krivična djela za koja pravo EU propisuje kaznu zatvora s posebnim maksimumom koji nije manji od osam godina. Riječ je o namjernom pomaganju licima koja nisu državljani države članice da uđu na teritoriju države članice ili da kroz nju prođu, kada je djelo počinjeno radi sticanja imovinske koristi, u okviru djelovanja kriminalne organizacije ili uz ugrožavanje života lica koja su predmet djela.

C-249/25 – Automatska suspenzija razmatranja zahtjeva za azil koje su podnijeli korisnici privremene zaštite krši pravo EU

U martu 2022. godine UB, kineski državljanin ujgurskog porijekla, stigao je u Holandiju sa suprugom, državljankom Ukrajine, i njihovim djetetom, te je podnio zahtjev za azil. Holandski organi su mu odobrili privremenu zaštitu kao članu porodice ukrajinske državljanke koja je s njihovim djetetom do 24. februara 2022. godine živjela u Ukrajini. Istovremeno su suspendovali razmatranje njegovog zahtjeva za azil do isteka perioda privremene zaštite. Početkom 2024. godine UB je prigovorio holandskom ministru za azil

i migracije što o njegovom zahtjevu nije odlučeno u rokovima propisanim pravom EU.[9] Budući da odgovor nije dobio, obratio se sudu u Hagu, koji je naložio ministru da odluči o zahtjevu. Državno vijeće Holandije je, odlučujući o žalbi, upitalo Sud pravde Evropske unije da li pravo EU[18] dopušta automatsku suspenziju razmatranja zahtjeva za azil koji je podnio korisnik privremene zaštite, do isteka perioda te zaštite.

Sud najprije podsjeća da je cilj privremene zaštite pružanje neposrednih i minimalnih garancija raseljenim licima u državama članicama, posebno kada postoji rizik da sistem azila neće moći odgovoriti na masovan priliv zahtjeva. Pravo EU dopušta korisniku privremene zaštite da podnese zahtjev za međunarodnu zaštitu, a odbijanje tog zahtjeva ne dovodi do gubitka statusa privremene zaštite. Oba postupka mogu teći istovremeno i nezavisno jedan od drugog. Direktive o postupanju sa zahtjevima za međunarodnu zaštitu ne isključuju iz svog područja primjene podnosioce zahtjeva koji već uživaju privremenu zaštitu, pa se opća pravila tih direktiva primjenjuju i na njih. Rokovi koje te direktive propisuju obavezni su pri razmatranju zahtjeva za međunarodnu zaštitu, bez obzira na to da li podnosilac zahtjeva već uživa privremenu zaštitu. Pravo EU ipak dopušta državama članicama da produže rokove za razmatranje zahtjeva kada za to postoje objektivni razlozi, posebno administrativne poteškoće izazvane povećanjem broja istovremeno podnesenih zahtjeva.[19] Automatska i opća suspenzija razmatranja zahtjeva za međunarodnu zaštitu tokom perioda privremene zaštite bila bi suprotna samoj svrsi te zaštite. Ta svrha je da se podnosiocima zahtjeva sačuva stvarna mogućnost da dobiju međunarodnu zaštitu nakon odgovarajućeg razmatranja njihove pojedinačne situacije, uz istovremeno pružanje neposredne zaštite manjeg obima.

Sud ne isključuje mogućnost da u izuzetnim slučajevima podnošenje velikog broja zahtjeva za međunarodnu zaštitu u kratkom periodu objektivno onemogući državu članicu da sve zahtjeve razmotri uz strogo poštivanje propisanih rokova. U takvoj situaciji organi mogu preduzeti mjere kao što je postepeno razmatranje zahtjeva, uz utvrđivanje prioriteta. Nacionalni sud tada mora provjeriti da eventualno prekoračenje rokova nije posljedica opće i automatske suspenzije razmatranja zahtjeva koje su podnijeli korisnici privremene zaštite, nego isključivo mjera neophodnih zbog objektivne nemogućnosti poštivanja rokova.

[9] Direktiva 2013/32/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 26. juna 2013. o zajedničkim postupcima za priznavanje i oduzimanje međunarodne zaštite.

Upute za autore

Radovi se objavljuju na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku (u latiničnom ili ćiriličnom pismu) ili engleskom jeziku.

Ukoliko rukopis zadovoljava kriterije časopisa „Pravna misao", upućuje se na recenziju.

Svaki rukopis ocjenjuju najmanje dva nepristrana recenzenta, pri čemu identitet autora i recenzenta ostaje obostrano nepoznat. Nakon ocjene recenzenata i članova Redakcije, rukopis se vraća autoru s obrazloženjem i zahtjevima za doradu i ispravak rada, ukoliko se to smatra potrebnim. Ispravljene rukopise autori trebaju vratiti Redakciji u roku od osam dana od primitka.

Pretpostavlja se da članci i ostali prilozi nisu i neće biti objavljeni u drugim publikacijama, osim uz posebno odobrenje Redakcije kada se to jasno naznačuje u objavi.

Autori dopuštaju postavljanje svojih radova na web stranicu Časopisa.

Časopis zadržava i sva ostala prava, osim ukoliko nije drugačije dogovoreno s autorom.

Radovi koje ovaj časopis objavljuje su:

- Uvodna riječ glavnog urednika
- Izvorni znanstveni rad
- Prethodno saopćenje
- Pregledni znanstveni rad
- Stručni članak
- Sudska praksa
- Ostali radovi kao što su prikaz knjige, izvještaji o znanstvenim i stručnim skupovima i dr.
- Obavijesti o nadolazećim stručnim i znanstvenim skupovima
- Domaći autori u međunarodnim publikacijama
- Pismo uredniku

Radovi se šalju Redakciji časopisa elektronskom poštom na adresu: *Pravna.Misao@fmp.gov.ba*

Dokument treba biti načinjen u programu Microsoft Word. U njemu ne smiju postojati nikakve indikacije osobnoga identiteta autora ili institucije u

kojoj bilo koji od autora radi, kako u samom radu, tako ni u karakteristikama (properties) elektroničkog dokumenta.

Radovi koji se dostavljaju Redakciji moraju biti lektorirani. Lektori koje odredi Redakcija vrše superviziju.

U Časopisu se objavljuju znanstveni i stručni radovi koji ne prelaze dužinu od 10.000 riječi, uključujući sve dijelove rada. Svaki rad mora sadržavati sažetak od 150 do 200 riječi i izbor ključnih riječi na jednom od službenih jezika u Bosni i Hercegovini i na engleskom jeziku iste dužine. Ostali radovi ne mogu prelaziti dužinu od 2.000 riječi.

Izuzetno, Redakcija može odobriti objavljivanje radova izvan navedenih kategorija i s dužinom koja prelazi navedeni broj riječi, ukoliko je rad značajan za razvoj pravne teorije i prakse.

Svaki rukopis mora biti priložen zajedno s popratnim pismom, u kojem je nužno navesti sljedeće:

- kratki opis sadržaja članka u dvije do tri rečenice, kao i sve dodatne informacije o rukopisu koje bi Redakciji mogle biti od koristi;
- razloge zbog kojih autori drže da je njihov rad zanimljiv čitateljstvu časopisa (novost koju rad donosi);
- kratku biografiju autora (25-30 riječi),
- osobne podatke:
  - jedinstveni matični broj
  - adresa stanovanja i općina
  - kontakt telefon
  - naziv banke
  - transakcijski račun banke
  - broj žiro računa

Svaki autor će uz popratno pismo dostaviti i izjavu da rad nije prethodno objavljivan.

Prva stranica rukopisa treba sadržavati:

- Naslov
- Datum
- Broj riječi u članku
- Ime autora i profesija
- Nazivi ustanova u kojima rade
- E-mail adrese

- Kategorizaciju
- Sažetak i ključne riječi na izvornom jeziku rada
- Naslov, sažetak i ključne riječi i naslov na engleskom jeziku (summary, key words)

Sažetak rada treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i zaključak.

Ključne riječi sadrže pojmove koji se pojavljuju u tekstu, ali ne opće i preširoke pojmove niti preuske pojmove opisane s puno riječi.

Tablice i grafikoni trebaju biti prezentirani u programima kao što su MS Word, s jasno iskazanim naslovima. Sve tablice i grafikoni bit će tiskani isključivo u crno-bijeloj boji.

Napomene u radu se navode u obliku fusnote (footnote). U pravilu su objašnjavajućeg karaktera.

U fusnoti treba navoditi samo objavljene podatke (ili staviti posebnu bilješku s objašnjenjem).

U fusnoti treba navoditi samo literaturu koja je navedena u popisu literature na kraju članka.

U fusnoti treba ujednačeno navoditi sve izvore. Poželjno je staviti broj stranice.

Molimo autore da se pridržavaju sljedećih naputaka za navođenje literature i fusnota:

Ukoliko je riječ o navođenoj knjizi:

Josipović, I. (2000) Haaško implementacijsko kazneno pravo. Zagreb: Informator i Hrvatski Pravni Centar.

Ukoliko je riječ o navođenom članku:

Tschudi, F. (2008) "Dealing with violent conflicts and mass victimisation: a human dignity approach", str. 46-69. U: I. Aertsen et al.: Restoring Justice after Large-scale Violent Conflicts. Portland. Willan Publishing.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u časopisu:

Sijerčić-Čolić, H. (1999) "Reforma krivičnog zakonodavstva u Federaciji Bosne i Hercegovine: karakteristike federalnog procesnog krivičnog prava", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, Vol. 6 – br. 1/1999, str. 251-268.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u elektroničkom časopisu:

Lendvai, N., 2005. „Central and Eastern European Social Policy and European Accession – Time for Reflections" (online). Financial Theory and Practice, 29 (1), str. 1-12. Dostupno na: http://www.ijf.hr/eng/FTP/2005/1/lendvai.pdf.

Ukoliko je riječ o navođenoj Web adresi:

World Bank, 2004. Corruption: how the World Bank Fights Corruption (online). Washington: The World Bank. Dostupno na: http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0.

Rad treba oblikovati prema sljedećim uputama:

- dokument pohraniti u programu MS Word (*.doc format);
- stranica standardne veličine (A4);
- obični prored za cijeli rukopis
- font Arial, 12 pt;
- sve margine 2,5 cm;
- ne uređivati zaglavlje (Header) niti podnožje (Footer) dokumenta;
- obavezno brojčano označiti stranice;
- slike ili fotografije prilažu se u jednom od formata: *.jpg, *.bmp, *.tiff.

Pozivamo sve autore da na adresu Redakcije šalju sažetke svojih stručnih i znanstvenih radova objavljenih u međunarodnim publikacijama indeksiranim u literaturnim bazama podataka. Redakcija će objaviti sve pristigle sažetke izvornih radova domaćih autora.

Radujemo se Vašim prilozima!

Redakcija

ISSN 0555-0092